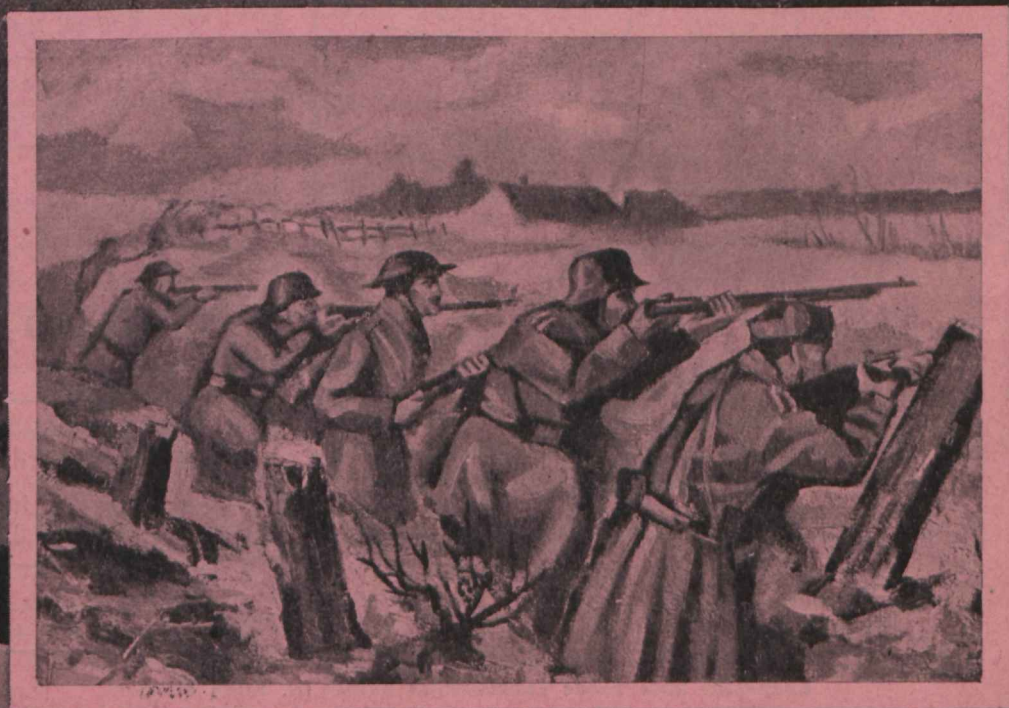
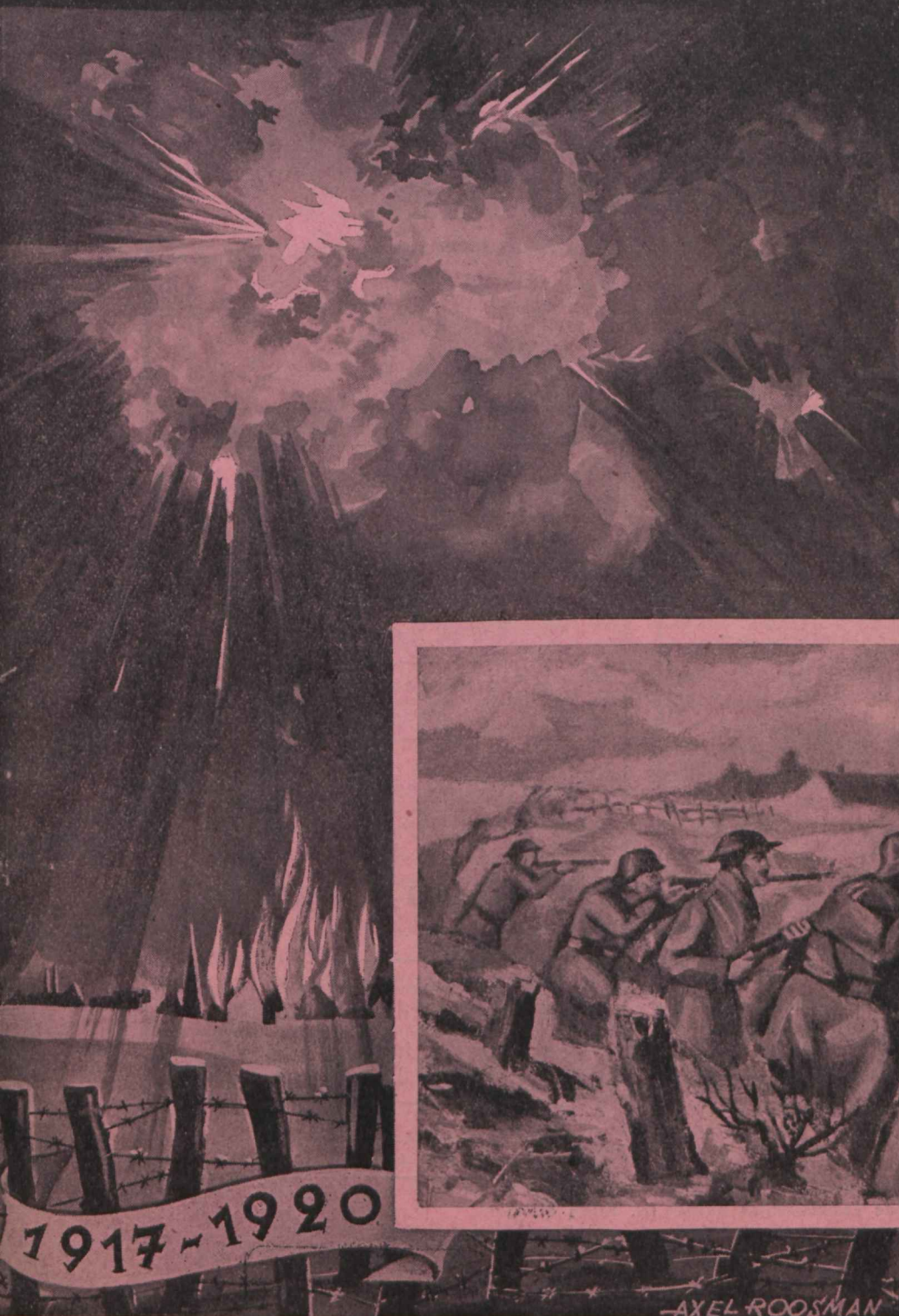

VABADUSSÕJA TÄHISTEL 4

1940

1917-1920

AXEL ROOSMAN

A P R I L L

RAAMATUTRÜKK
ROTATSIOONITRÜKK
NOODITRÜKK
RAAMATUKÖITMINE

AKTSIASELTS

ÜHISELU TRÜKIKODA

TALLINNAS, PIKK 42, TEL. 442-04 JA 476-73

Valmistab maitsekalt ja parajate hindadega
igasuguseid trükitöid

Telefonilised tellimised täidetakse täpselt
Töö korralikkusele pannakse erilist rõhku

Kas olete tutvunud „Rauaniidi”

hooaja moeuudistega?

MANTLIRIIDEID
KLEIDIRIIDEID
VOODRIRIIDEID
PAELU, PITSE JNE.

SOOVITAB RIKKALIKUS VALIKUS

A-S. „RAUANIIT”

TALLINN, PÕHJA PUIESTEE NR. 7

Eesti Speditsiooni A-S.

end. KNIEP & WERNER.

Tallinn, Mundi tän. 3—4

Telegrammi address „Kniwer”

Postkast nr. 403

Asutatud 1870. a. Tallinnas,
aktsiaseltsiks muudetud 1923. a.

Põhikapital Kr. 172.000.—

Speditsioon, kaupade
kindlustus, inkasso.

Omad kaubalaod
raudtee ühendusega.

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

APRILL 1940

NR. 4 (44)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/158 ja 477-20/195. Postkast 286.
Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1940 a.: aasta peale — Kr. 4.—; 1/2 aastaks — Kr. 2.—; 1/4 a
Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.—
1938. ja 1939. aastakäigud à Kr. 4.— Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Viljandimaa kaitseliidu

organiseerimisest ja tegevusest Vabadussõja algpäevil.

Kaitseliidule aluste rajamisel Viljandis.

Viljandis hakati kaitset korraldama juba veebruarikuus 1918. a., nagu Tallinnaski ja teistes linnades kogu maal. Ta ülesandeks oli sisekorra kaitse ja kodanikkude julgeoleku eest hoolitsemine. Omakaitse tegevusest võtsid elavalt osa ka Viljandi keskkooliõpilased ja tulletõrjujad. Nad pidasid korda linnas ja raudteejaamas.

11. novembril 1918. a., kui Ajutine Valitsus algas tegevust, hakati kohe ka Eesti Kaitse Liitu organiseerima. Samal päeval määrati Eesti Kaitse Liidu ülema päevakäsuga nr. 1 Viljandi linna ja maakonna kaitseliidu ülemaks al.-polk. E. Kubbo. 15. novembril 1918. a. asus al.-polk. E. Kubbo Viljandimaa kaitseliidu organiseerimisele. Kohalike okupatsioonivõimudega läbirääkides, jõuti selgusele, et need Eesti Ajutist Valitsust ei tunnusta seni, kui nad pole saanud vastavaid korraldusi oma kõrge-
malt võimudelt. Sellepärast ei saanud linnas kaitseliidu organiseerimisele asudagi. Seda tahtmist silmas pidades, asuti salaja organiseerima seda tööd ja 16. novembriks olid juba ustavate isikute ja saadaolevate relvade kohta koostatud nimekirjad. Kõikide keskustega

maakonnas loodi tihe side. Nii oli Viljandimaa kaitseliidu organiseerimisele rajatud kindel alus. Kuid al.-polk. Kubbo sai Viljandimaa kaitseliidu organiseerimist juhtida ainult mõned päevad, kuna samal ajal asuti 1. diviisi formeerimisele ja al.-polk. Kubbo määrati 3. jalaväepolgu ülemaks. 18. novembril oli ta juba Võrus, polgu asukohas. Pärast al.-polk. Kubbo lahkumist määrati Viljandimaa kaitseliidu ülemaks kapt. Preisberg. Viimane püsis omal kohal kuni 26. novembrini. Kapt. Preisbergi järele määrati Viljandimaa kaitseliidu ülemaks lipnik O. Varres ja tema abiks lipnik Jonson. Linnas ei saanud esialgu kaitseliidu organiseerimise alal midagi ära teha, sest okupatsioonivõimud ja eriti just saksa sõdurite nõukogu takistas seda pidevalt. Ta lubas organiseerida ainult niisugust kaitseliitu, kus juhtivateks isikuteks oleks olnud kohalikud Balti sakslased. 25. novembril saabus Tartust 2. jalaväepolgu ülemalt telegramm Viljandimaa kaitseliidu ülemale, milles kästakse kõiki endise 2. Eesti polgu ohvitseri saata Tartu. Selle käsu täitmisel lahkusid Viljandimaa kaitseliidust 15 ohvitseri, nende hulgas ka kapt. Preisberg, kes alles mõne päeva eest asus Viljandimaa kaitseliidu ülema kohale. Kaitseliidu organiseerimise töö katkestus ajutiselt. 29. novembril, kui Narva langemise teated jõudsid Viljandi,

asusid kaitseliidu ülem ja kohalikud seltskonnategelased nõupidamisele kaitseliidu organiseerimise asjus. Leiti, et on käes viimane aeg kaitseliidu organiseerimiseks. Sama päeva õhtul oli saksa sõdurite nõukogu koosolek, kuhu kutsuti ka kaitseliidu esindajad ja seltskonnategelased. Sõdurite nõukogu jäi kindlaks oma nõudmisele, lubades kaitseliitu ainult siis organiseerida, kui sinna ka Balti sakslasi vastu võetakse ja kui vastuvõtmise komisjon koosneb 2 eesti ja 1 saksa ohvitserist, 1 saksa sõjaväearstist ja 2 kodanlikust isikust, kelledest oleks üks sakslane. Relvade kandmist sakslased kaitseliidule ei lubanud. Et kokkuleppele ei jõutud, lükati koosolek edasi järgmise päeva peale. 30. novembri koosolekust võtsid osa ka kohalikkude Balti sakslaste esindajad. Pikema läbirääkimise järele jõuti otsusele, asutada kaks omakaitset: ühes oleks Balti sakslased saksa ohvitseri juhatusel ja teises eestlased eesti ohvitseri juhatusel. Relvi lubati kaitseliitlastele kätte anda ainult õppuste ajaks, kuna peale õppeharjutusi tulid relvad saksa ohvitserile tagasi anda. Pärast Viljandist lahkumist, mis pidi sündima 14 päeva pärast, lubasid sakslased kaitseliidule üle anda 450 püssi (jaapani karabiinid) ja 100.000 padrunit. Ülalmainitust näib missuguseid takistusi tegi saksa sõdurite nõukogu kaitseliidu organiseerimisele.

Linnas pandi nüüd kohe üles avalikud üleskutsed kaitseliitu registreerima ilmumise kohta, milles kästi sõjaväepüssid võtta kaasa, kellel niisugused olemas. Püsse võeti kodanikelt allkirja vastu laenuks. Püsse tuli kokku registreerimisel ainult mõnikümmend ja mehi kaitseliitu veel vähem. Sakslased, lahkudes Viljandist, täitsid siiski oma lubaduse püsside suhtes, andes üle kaitseliidule mõnisada püssi. Et vabatahtlike kodanike kaitseliitu registreerimine andis vähe tulemusi, siis käsutati majaoomanikud ühes majaraamatutega kokku, mille järele säeti kokku nimekirjad kõikide meeskodanike kohta 13—45 a. vanuseni. Nimekirja võeti täiesti ustavaid ja ausaid kodanikke. Paljud registreeritud hoidsid endid kaitseliidust eemale (eriti jõukamad kodanikud), kartes pärastist kättemaksu, mis pärast tuli sundida kodanikke kaitseliidu teenistusest osa võtma. Seda saadi teha vabatahtlike kaitseliitlaste abil. Alles 20. detsembriks jõuti nii kaugele, et Viljandis sai kaitseliitu rakendada valveteenistusse, kuna varem sündis see juhuslikult, sest selleks lihtsalt ei olnud mehi.

Kaitseliidu organiseerimine Viljandi maakonnas.

Viljandi maakonnas algas kaitse organiseerimise eeltöö oktoobrikuus 1918. a. Juba varem

oli üksikutele ohvitseride gruppidele loodud omavaheline side ja peeti nõu, kuidas organiseerida maa kaitset okupatsioonivägede lahkumisel, mis oli juba ette näha. Kuid sellest olid huvitatud ka okupatsioonivõimud. Nii kutsus oktoobrikuu lõpul okupatsiooni võimude esindaja Pilištvere kihelkonnas „Amtsvorsteher“ von zur Mühlen enese juurde eesti ohvitseri ja tegi nendele ettepaneku, hakata organiseerima omakaitset. Sellest koosolekust võtsid osa mõned Pilištveres asuvad ohvitserid, kellede hulgas oli ka al.-polk. Puskar, kes määrati omakaitse organiseerijaks Viljandi maakonnas. Varsti pärast seda kutsus al.-polk. Puskar kokku kihelkondade ja valdade ohvitseride esindajad, et läbiarutada von zur Mühleni ettepanekut omakaitse asjus. Koosolekul jõuti üksmeelsele otsusele, et sakslastega koostööamine on võimatu, kuna on selge, et neil on kavatsusel omakaitset organiseerida Balti hertsogiiri loomiseks kohalikkude Balti sakslaste näpunäidete kohaselt. Okupatsioonivõimudega lubati ainult seni koos töötada, kui meil relvad ja varustus on käes, mis sakslaste poolt lubati anda. Koosolekul oli ka neid, kes sakslastega mingisugust kompromissi ei pooldanud. Pärast seda koosolekut tehti kohtadel algust omakaitse organiseerimisega, mis aga ei edenenud kuigi jõudsalt, kuna seda takistasid okupatsioonivõimud ja osalt ka kohalikkude omavalitsuste ja organisatsioonide loodus. Al.-polkovnik Puskar kirjutab omas ettekandes novembrikuu algpäevil 1918 omakaitse organiseerimise kohta Viljandi maakonnas järgmist: „Viljandi omakaitse asutamine on järgmises seisukorras: Ma tahan igasse valda valla ja kihelkonda kihelkonna ülemal määrata. 17-mal s. k. p. tulevad kihelkonna ülemad minu juurde Viljandisse kokku, kus ma need küsimused suusõnal neile ette panen. Maal on püssa kaunis rohkesti — seal külas, kus mina elan, olevat ligi 40 tükki. Need teated korjan ma lähemal ajal ka kokku. Moona tagavarad on vaksalites õige suured... Omakaitse mehi, kes valdades selleks peremeeste poolt välja valitud on umbes 100—150 meest vallas — seega üle 4800 mehe kreisis, sest et kreisis on 48 valda. Peale selle on mõisad.“

See ülaltoodud al.-polk. J. Puskar'i Viljandi-maa omakaitse kava jäi ainult paberile, sest sündmused arenesid palju kiiremalt, kui arvati. 11. novembril 1918. a. hakati Tallinnas organiseerima Eesti Kaitse Liitu ja samal päeval määrati Viljandi linna ja maakonna kaitseliidu ülemaks al.-polk. E. Kubbo, kes asus ka kaitseliidu organiseerimisele. Kogu Viljandi maakond jaotati 9 kaitseliidu jaoskonda (kihelkondade järele) ja määrati ka jaoskonna ülemad.

Viljandi maakonna kaitseliidu korraldus kujunes selle järele järgmiseks.

K. Liidu jaoskonna nimetus.	Jaoskonna ülem
Pilistvere	Lipn. Põdra.
Põltsamaa	Kapt. Hinnom.
Suure-Jaani	Lipn. Adamson.
Kolga-Jaani	Lipn. Allik.
Kõpu	Lipn. Pärnits.
Viljandi (kihelkonna, maakonna osa)	Lipn. Jürisson.
Paistu	Leitn. Leets.
Tarvastu	Sv.-ametn. Peterson.
Helme	Leitn. Sender.

Peale ülalmainitud kihelkondade kaitseliidu ülemate (või kihelkondade ülemate) olid määratud veel igasse valda ja alevisse kaitseliidu ülemad, kelledest suur enamus olid ohvitserid. Kõikidele ülalmainitud ülematele tehti korraldus Viljandimaa kaitseliidu ülema poolt kohe alata kaitseliidu organiseerimist käsikäes kohalike vallavalitsustega.

Kaitseliidu organiseerimine Viljandimaal ei tahtnud aga kuidagi edeneda, sest alles detsembrikuu keskpaigu alati mõnes kihelkonnas kaitseliidu organiseerimist. Selleks olid väga mitmesugused põhjused. Paljud kohtadele määratud ohvitserid kutsuti varsti ära sõjaväkke, kellede hulgas olid ka kaks esimest Viljandimaa kaitseliidu ülemat, al.-polk. E. Kubbo ja kapt. Preisberg, kes ainult mõned päevad said juhtida organiseerimistööd. Kaugelt rohkem, kui teistes maakondades, takistasid okupatsioonivõimud Viljandimaal kaitseliidu organiseerimise tööd. Ka oli märgata kohalike omavalitsuste ja seltskonna leigust, kes esialgu asusid äraootavale seisukohale. Suur puudus oli ka relvadest, sest saksla-

sed neid kaitseliidule üle ei andnud. Esialgsed relvad saadi kohalikest elanikest.

Pilistvere kihelkonnas tehti kaitse organiseerimiseks ettevalmistusi juba oktoobrikuus 1918. Siin oli kohal palju eesti ohvitseri, kes omavahel kindlat sidet pidasid ja jälgisid okupatsioonivõimude tegevust. 1918. a. sügisel, kui okupatsioonivõimudel oli selge, et nad siit peavad lahkuma, algasid nad ühendust looma meie ohvitserkonnaga, et teada saada rahva meeleolu ja korraldada kohalikku omakaitset. Nii kutsus Pilistvere kihelkonna „Amtsvorsteher“ von zur Mühlen kohalikke eesti ohvitseri oma juurde ja tegi neile ettepaneku hakata organiseerima omakaitset, mille ülemaks ta määras al.-polk. Puskari ja adjutandiks al.-kapt. Oidermanni. Omakaitset töötati ühes sakslastega selles mõttes, et üldse saada võimalust kaitse organiseerimist alata, kuna teiste teada okupatsioonivõimud ei lubanud eestlastel midagi ette võtta. Ka lubasid nad omakaitsele relvi anda, kuid seda nad siiski ei täitnud. Varsti lahkus al.-polk. Puskar Pilistverest, minnes Viljandisse maakonna omakaitset organiseerima. — Sündmused arenesid kiiremalt kui oletati. Varsti saabusid Tallinnast teated, et seal on astunud tegevusse 11. novembril 1918. a. Eesti Ajutine Valitsus ning on hakatud organiseerima Eesti Kaitse Liitu. Nüüd purunes omakaitse mõte iseenesest.

13. nov. lahkus Võhmast saksa sõjaväe salk. Järgmisel päeval kogunesid lipn. J. Põdra juurde Võhma ümbruses olevad ohvitserid ja algasid kaitseliidu organiseerimist. Kohalikele rahvale anti teada, et Eesti Ajutine Valitsus on võimu oma kätte võtnud ja kutsuti kõiki üles astuma kaitseliitu. Vallavalitsustele teatati, et Kerenski valitsuse aegsed asutused peavad jälle astuma tegevusse. 17. novembril ilmus saksa sõdurite

3. jalaväepolgu 11. rood sõja ajal Landeswehriga suvel 1919. a.

salk tagasi Võhma, piiras jaama ümber ja võttis kaitseliitlastel relvad käest. Vahepeal lahkus enamus ohvitseridest kaitseliidust, astudes sõjaväkke. 26. novembril määrati Viljandimaa kaitseliidu ülema poolt Pilistvere kihelkonna kaitseliidu ülemaks lipn. J. Põdra. Kaitseliidu organiseerimist saadi Pilistveres jätkata alles pärast saksa sõdurite lahkumist Viljandist, mis sündis detsembrikuu algpäevil 1918. a. 7. detsembriks oli Pilistvere kihelkonnas organiseeritud 100-liikmeline vabatahtlike kaitseliitlaste salk. Tallinnast saadi ka 10 püssi. Pilistvere kaitseliitlased olid peamiselt jaamade ja raudteede kaitseks, ning nad korraldasid teisi tagala töid.

Põltsamaa kihelkonnas tehti algust kaitseliidu organiseerimisega 19. novembril. Kihelkonna kaitseliidu ülemaks oli määratud al.-kapt. Hinnom. Kihelkonna valdades olid algul kõik kaitseliidülemad ohvitserid. 26. novembril peeti esimene kaitseliitlaste koosolek Põltsamaa alevis (nüüd linn); koos oli 40 kaitseliitlast. Koosolekul valiti alevi kaitseliidu ülemaks al.-kapt. Vervolt ja tema abiks kohaliku postkontori ülem Laasi. Koosolekul registreeriti kaitseliitu üle 100 mehe, kelledest 80 olid Põltsamaa reaalgümnaasiumi õpilased. 1. detsembril oli Põltsamaa alevis teine kaitseliitlaste koosolek, kus al.-kapt. Hinnom, kes vahepeal oli käinud Tallinnas, informeeris koosolijaid olukorrast Tallinnas ja tutvustas kaitseliitlasi uute juhiste ja määrustega. Hiljem saadi Tallinnast ka 100 püssi, mis kaitseliitlastele välja jagati. Sakslaste poolt maha jäetud ladud võeti kaitseliidu poolt oma valve alla. Julgeoleku kaitseks loodi vabatahtlikest kaitseliidu salgad. Detsembrikuu keskpaigu lahkus al.-kapt. Hinnom Põltsamaa kihelkonna kaitseliidu ülema kohalt, minnes sõjaväkke ja tema asemele määrati al.-kapt. Vervolt. Samal

ajal saadeti Viljandi Rahvaväe Komisjoni poolt kõik Põltsamaa kihelkonnast mobiliseeritud mehed Põltsamaa kaitseliidu ülema käsutusse, kelledest al.-kapt. Vervolt formeeris kaitseliidu roodu. Nüüd oli Põltsamaal juba üle 250 kaitseliitlaste. Tartu langemise järele saadeti Põltsamaa kaitseliidust Jõgevale kapt. Andersoni käsutusse 22 kaitseliitlast, kes Jõgeva langemise järele ühes 2. jalaväepolgu II pataljoniga taandusid Põltsamaale. 23. detsembril saadeti Põltsamaalt 25 kaitseliitlast Puurmanni mõisa leitn. Kuperjanovi käsutusse. 29. detsembril saadeti al.-kapt. Priks'i juhatusel Saduküla mõisa 25 kaitseliitlast.

Jaauari algpäevil 1919. a. oli Põltsamaa kihelkonna kaitseliidust üle 100 kaitseliitlaste rindel al.-kapt. Priks'i juhatusel Aidu-Puurmann'i joonel ja ligi 200 kaitseliitlast tagala teenistuses. Kokkuvõttes peab mainima, et Põltsamaal edenes kaitseliidu organiseerimine palju jõudsamini, kui teistes Viljandimaa kihelkondades, mida osaliselt võib panna Põltsamaa gümnaasiumi kooliõpilaste arvele, kes andsid hoogu ja julgust oma eeskujuga.

Suure-Jaani kihelkonnas oli kaitseliidu ülemaks lipn. Adamson, kes kaitseliidu organiseerimist algas novembrikuu keskpaiku. Kaitseliidu organiseerimine edenes siin väga visalt. Algul ilmusid kaitseliitu registreerima kõigest kolm isikut. Ka polnud kustki saada relvi. 27. novembril lahkus lipnik Adamson kaitseliidu ülema kohalt ja asemele määrati lipn. Raabe. Detsembrikuu algul nõuti Suure-Jaani kaitseliidust Tallinna sisekorra kaitse teenistusse niipalju mehi, kui on võimalik saata. Valdadest käsutati Olustvere jaama 11. detsembriks kokku 120 kaitseliitlast, kuid mõnest vallast ei ilmunud ühtegi meest, nii et Tallinna

saadi saata ainult 54 kaitseliitlast. 13. detsembrist alates saadeti Suure-Jaani kihelkonna kaitseliidust üldse 100—120 kaitseliitlast Tallinna, vahiteenistusse kuuks ajaks. Saksa sõdurite lahkumisel maalt, teotses Suure-Jaani kaitseliit energiliselt, taktistades sakslastel varanduste väljavedu. Rindele Suure-Jaani kaitseliitlasi Vabadussõja algperioodil ei saadatud.

Kõlga - Jaani kihelkonna kaitseliidu organiseerimiseks

Eesti Sõjavägede staap Tallinnas Saksa okupatsiooni ajal kevadel 1918. a.

peeti koosolek 12. novembril. Koosolekust võtsid osa ka kohalikud ohvitserid, kellede hulgast valiti kihelkonna kaitseliidu ülemaks lipn. Allik ja abiks lipn. Kampus. Hiljem astus lipn. Allik kaitseliidu ülema kohalt ära ja 7. detsembril määrati Viljandimaa kaitseliidu ülema poolt Kolga-Jaani kihelkonna kaitseliidu ülemaks lipn. Kampus. Algul oli kaitseliitu astujaid õige vähe. 15. detsembriks, mil peeti teine kaitseliitlaste koosolek, oli kaitseliitlaste

arv kihelkonnas tõusnud 120 meheni. Nüüd viidi ka kihelkonna kaitseliidu staap Kolga-Jaani kirikumõisa, varem asus ta Võisiku valdajamas. Algul oli relvi väga vähe; need olid saadud kohalikest elanikest; detsembrikuu lõpul saadi Viljandist 35 püssi juurde. Kolga-Jaani kaitseliitlased viibisid hiljem ka rindel. 7. jaanuaril 1919. a. saadeti Kolga-Jaani 84 kaitseliitlast Viljandisse ja sealt hiljem Helme.

Kõpu kihelkonnas alati kaitseliidu organiseerimist alles jaanuarikuu algul 1919. a., olgugi et sinna kaitseliidu ülemaks juba 12. detsembril oli määratud lipn. Pärnits. Alles jaanuarikuu lõpuks suudeti organiseerida umbes 250-meeline salk, kel relvadeks oli kõigest 8 püssi ja laskemoonaks 300 padrunit.

Viljandi (maa) kihelkonnas, mis koosnes Viljandi linna ümbruses asuvaist valdadest, algas kaitseliidu organiseerimine esialgselt novembrikuu keskpaiku iseseisvalt üksikuis valdades, sest algul puudus kihelkonna kaitseliidu ülem. Alles 12. detsembril määrati Viljandimaa kaitseliidu ülema poolt Viljandi kihelkonna (maa kihelkonna) kaitseliidu ülemaks lipn. Jürisson. Huvitav on märkida, et kuigi need vallad asuvad kõik Viljandi linna läheduses, kuid sellepeale vaatamata puudus neil side Viljandimaa kaitseliidu ülemaga. Kaitseliidu organiseerimine edenes valdades siiski kaunis jõudsalt, nii et novembrikuu lõpuks oli organiseeritud üle 300 kaitseliitlase. Neil oli isegi valdades juba korraldatud valveteenistus. Pärast, kui kihelkonna ülem jõudis kohale, tutvustas ta kaitseliitlasi organiseerimise määruste ja juhistega ning muretses Viljandist püsse, mis kaitseliitlastele anti kätte.

Paistu kihelkonna kaitseliidule pandi alus 13. novembril 1918. a. Tuhalaane vallas peetud koosolekul. Sellest koosolekust peale kohaliku

Soomusauto „Vahur“ ja ta meeskond Vabadussõja päevil.

rahva võtsid osa ka 11 ohvitseri. Koosolekul valiti kihelkonna kaitseliidu ülemaks leitn. Leets ja tema abiks leitn. Kirsal. Samal koosolekul valiti ka valdade kaitseliidu ülemad, kes kõik olid ohvitserid. Valdades tehti kohe algust kaitseliidu organiseerimisega. 17. novembril lahkus leitn. Leets kaitseliidu ülema kohalt, astudes sõjaväkke ja tema asemele määrati leitn. Kirsal. Kuid valdades edenes kaitseliidu organiseerimine kaunis visalt, sest vabatahtlikult kaitseliitu astujaid oli siiski väga vähe. 27. detsembril andis Viljandi garnisoni ülem käsu Paistu kihelkonna kaitseliidu ülemale mobiliseerida kihelkonnas kõik meeskodanikud 18—60 aasta vanuseni ja nendest formeerida partisaanide salke. Ka kästi välja nõuda relvad ja laskemoon. Eelmise käsu täitmiseks hakati valdades 18—60 aasta vanuseid mehi registreerima. Kihelkonnas oli registreeritud üldse 1291 meest, kelledest mitmesugustel põhjustel 194 meest vabastati kaitseliidu teenistusest, nii et järele jäi 1097 kaitseliitlast. Detsembrikuu lõpul saadi Viljandist 30 püssi.

29. detsembril 1918 kuulutas 2. diviisi ülem Paistu kihelkonnas välja mobilisatsiooni. Kohale sõitis mobilisatsiooni komisjon ühes oma esimehe al-polk. H. Kurvits'aga. Enamus kaitseliitlastest mobiliseeriti ja saadeti sõjaväkke, nende hulgas oli ka enamik valdade kaitseliidu ülemaid. See halvas kaitseliidu tegevust. Kui rinne jõudis Viljandimaa piiresse, rakendati kaitseliit tagala teenistusse.

Tarvastu kihelkonna kaitseliidu organiseerimiseks kutsus Vana-Suislepa vallavalitsus 13. detsembril 1918. a. kokku koosoleku vallamajja, millest võtsid osa vanemad ja ustavamad meeskodanikud. Otsustati kihelkonnas hakata organiseerima kaitseliitu. Samal koosolekul valiti Tarvastu kihelkonna kaitseliidu ülemaks sv.-ametnik

E. Peterson, kes ka hiljem Viljandimaa kaitseliidu ülema poolt kohale kinnitati. Koosolekul paljud nooredmehed astusid kaitseliitu. Pärast saadi Viljandist ka 25 püssi. Nüüd algas kaitseliidu organiseerimine ka teistes valdades. 25. detsembril peeti ka Uue-Suislepa vallas kaitseliidu organiseerimise koosolek, kus valiti valla kaitseliidu ülemaks kohalik kooliõpetaja H. Laats. Kuid siin ei edenunud organiseerimistöö, sest leidis palju neid, kes töötasid kaitseliidu vastu. Samal päeval peeti koosolek ka Tarvastu Põllumeeste Seltsi ruumes, Tarvastu kihelkonna kaitseliidu ülema algatusel, et seal alus panna Tarvastu valla kaitseliidu organiseerimisele. Koosolekust osavõtjaid oli vähe ja nendestki oli enamus kaitseliidu vastaseid. Detsembrikuu lõpuks jõuti siiski nii kaugele, et Tarvastu kihelkonna kaitseliidus oli 120 meest, kelledest 80 kaitseliitlast olid Tarvastu alevi komandandi leitn. Hollandi käsutuses ja 40 Leebiku valla kaitseliitlast Leebiku mõisas. Jaanuarikuu algul 1919. võttis Tarvastu kihelkonna kaitseliidust 80 meest leitn. Hollandi juhatusel osa Kärstna lahingust, kuna Vanasuislepa valla kaitseliidul oli kokkupõrge vaenlasega Leebiku mõisas, kust ta taandus Vanasuislepa mõisa. Hiljem oli Tarvastu kihelkonna kaitseliidul veel kokkupõrkeid vaenlasega Leebiku mõisa juures, kus nad kaotasid ühe kaitseliitlase langenuks.

Helme kihelkonnas tehti algust kaitseliidu organiseerimisega novembrikuu lõpul 1918. a. leitn. Järver'i juhatusel. Et viimane juba järgmisel päeval lahkus Helmest, minnes 2. jalaväepolku, siis jäi organiseerimise töö soiku. 1. detsembril määrati Viljandimaa kaitseliidu ülema poolt Helme kihelkonna kaitseliidu ülemaks leitn. Sender ja tema abiks lipn. Jõgevast. Uue tõe kaitseliidu organiseerimisele andis Helme Põllumeeste Seltsi poolt korraldatud põllumeestepäev. Sellel koosolekul valiti korraldav komisjon, kuhu kuulusid lipn. Parts, lipn. Kaasik, Helme köster K. Tuvike ja teisi. Ka pandi 700 saksa marka kokku kaitseliidu heaks. Komisjonile tehti ülesandeks avaldada üleskutset kaitseliitu astumiseks. Nende üleskutsete tagajärjel kogunes kaunis hulk mehi, kes astusid kaitseliitu. Leitn. Senderil läks korda koguda Tõrva alevis enese juurde 30 kaitseliitlast. Helme kaitseliit sai Viljandist 41 püssi ja 2300 padrunit. Vaenlase lähenemi-

sel pani leitn. Sender 7-mehelise kaitseliidu valveposti Roole mõisa juurde välja, kes vaenlase kätte vangis langes. Mõnedel läks korda vangist põgeneda, kuna 2 kaitseliitlast langes põgenemisel. Vaenlase taandumisel Helmest ühines Helme kaitseliit 3. jalaväepolguga.

Kokkuvõttes võib mainida, et Viljandi linnas ja maakonnas suudeti organiseerida umbes 1000 kaitseliitlast ajavahemikul novembrikuu lõpust 1918. a. kuni 1. jaanuarini 1919. a., s. o. kuni vaenlase jõudmiseni Viljandimaa lõuna-ääriridesse.

Linnas edenes kaitseliidu organiseerimine väga visalt, seda takistasid okupatsioonivõimud, nii et kuni nende lahkumiseni ei suudetud linnas peaaegu midagi ära teha. Maal oli selles mõttes kaugelt parem; siin sakslased igal pool ei takistanud kaitseliidu organiseerimist. Üheks kaaluvaks põhjuseks kaitseliidu organiseerimise mitteenemises Viljandimaal oli see, et algul väga sageli vaheldusid Viljandimaa kaitseliidu ülemad. Kaks esimest al.-polk. Kubbo ja kapt. Preisberg püsisid kumbki vähemalt nädala omal kohal, — nad kutsuti kohe ära sõjaväkke, kuna aga kolmas, lipn. Varres, haigestus kohe pärast ametisse määramist. Sarnane olukord takistas tunduvalt kaitseliidu organiseerimistööd. Kihelkondades hilines kaitseliidu ülemate määramine, sest puudus igasugune side Viljandimaa kaitseliidu ülema ja ta jaoskondade ülemate vahel maal. Enamus kihelkondade kaitseliidu ülematest olid kohapealsete koosolekute poolt valitud. Puudusid käsud ja korraldused keskkohast, mispärast igas kihelkonnas (või kaitseliidu jaoskonnas) toimiti omamoodi ja mistõttu kaitseliidu organiseerimine ei edenunud maal, selle peale vaatamata, et pea kogu Viljandimaa jäi sõja tegevusest eemale. Näiteks Kõpu kihelkonnas suudeti kaitseliidu organiseerimisega algust teha alles jaanuarikuu keskpaiku 1919. a. Peale ülalmainitud põhjuste, mis ilmselt pidurdasid organiseerimistööd, oli väga palju ka teisi juhuseid, millest on olnud juttu eespool. Nendest 1000 kaitseliitlastest võtsid hiljem, jaanuarikuu algul 1919. a., lahingutest ja kokkupõrgetest vaenlasega osa umbes 120 kaitseliitlast, kellede hulgast, umbkaudsetel andmeil, langes 3 kaitseliitlast. 120 kaitseliitlast on Tallinnas vahiteenistuses ja kõik teised tagalateenistuses Viljandimaal.

K. R.

Soomusronglasena

K. KALDA mälestusi.

Pihkva tagustes lahingutes ja Krasnaja-Gorka kindluse all.

Haiglast tagasi soomusrongile.

Minu rinnahaav ei olnud veel täiesti kinnikasvanud, kui palusin end Tartu haiglast välja kirjutada. Pika kauplemise peale nõustuti sellega, kuid anti veel 3-nädalaline puhkus, pealegi ei määratud mind enam tagasi Soomusrong nr. 3-dale, vaid esialgselt Soomusrongide Diviisi staabi sidekomandosse.

Pärast mõnepäevast viibimist staabi juures sai mulle selgeks, et siin pole minu õige koht. Oli ka parajasti Soomusrong Nr. 3 läbisõidul Valgas. Läksin kohe rongi ülema kapten O. Luiga jutule, kellele teatasin oma soovist tulla rongile tagasi, ühtlasi jutustasin, mis minuga oli juhtunud vahepeal.

„Noh, staabi komandos on ju härrade elu, ole siis seal edasi,“ sain järsu vastuse.

„Olgu pealegi, aga rongiga olen kasvanud kokku. Ainult läbilastud kops teeb muret, ei saa hästi jooksta, tikub ikka veel hinge matma,“ seletasin omaltpoolt.

„Ah, mõtled rongile tulla selleks, et jooksta?“ lõi kas Luiga minu seletuse katki.

„Ei, jooksumulisi mehi ma ei vaja,“ võttis ta mind põhjalikult läbi, lisades veel juurde, et rongil on isegi ühejalaga mees, kes lööb lahingut, et lust vaadata. Seletasin, et ega ma jooksmise all mõelnud siis taganemist, vaid et ka pealetungimisel on vaja jooksu ja et küll ma pikapeale kosun.

Lõpuks Luiga andis järele ja käskis minul kiiresti oma kolud tuua rongile, sest peatselt minevat rong Pihkva taha.

Esimestes lahingutes Pihkva taga.

Pihkva taga selgus mulle esimesel pealetungil, mis tähendab läbilastud kops. Ühel kuimal päeval, kui tungisime vaenlasele peale üle lageda soo, võttis vaenlane meid ägeda suurtükitule alla. Soo lihtsalt kees. Ahelik jooksis kiiresti edasi, et pääseda sellest marust. Mul jäi hing varsti kinni. Viskusin siis ühe mätta varju

maha ehk tolleaegses sõduri erikeeles — „lõin vankat“.

Teised jõudsid peagi tulepiirkonnast välja, kuna mina jäin üksipäini soole tule alla. Ei tea, mis põhjusel nad ikka veel tulistasid sood edasi. Mõistsin nüüd täies ulatuses oma halba olukorda. Oleksin ma veel haavata saanud, siis oleksin ma ka sinna jäänud — keegi poleks teadnud, kust mind otsida.

Pikapeale vaibus vaenlase tuli ja ma läksin teistele järele. Nad olid vahepeal vallutanud ühe väikse külakese. Olime kõik janused ja otsisime kaevu. Ühelgi talul polnud aga kaevu meie suureks imestuseks. Viimaks leidsime siiski ühe kaevu, ainukese kogu küla peale. Kaevu vahiks oli üks kuri eit. Ta hoidis ämbrit kramplikult käes, ei lubanud võtta vett ega annud ka ämbrit. Sõimas meid kurjalt, endal silmad pahurpidi peas ja vaht suu ümber.

Kuid janu ei saa taluda. Eidelt võeti suuri vaevu ämber ja kui ta meid vee võtmisel segas, siis sidusime ta kaevu koogu külge kinni. Kuni rahuldusime janu, kriiskas eit kui pöörane. Lahkudes vabastasime ta.

Vabanenud ta tormas ämbri juurde, hüppas sellele ja trampis selle kagarasse. See stseen oli üsna õudne. Katsusime, kuidas saime eemale. Meie otsus oli, et see eit on hull. — Kord seisime jälle Keebi jõe kaldal. Vaenlasest lahutas meid Keebi jõgi, millel raudteesild oli terve. Päeval oli siin olla mõnus, aga öösi! Siin oli sääski otse mustmiljon; nad hammustasid nii pööraselt, et hommikuks olime paistetunud. Eelmise öö paistetus ei saanud veel alameda, kui järgmisel ööl saime uue sauna. Sääskede eemaletõrjumiseks polnud mingit tõhusat vahendit. Meie valvetõke, umbes 30—40 meest, asus raudteesilla juures. Üks mees oli postil just silla peal raudteevahi majakeses. Ühel ööl tekkis nii tihe udu, et ei näinud paarikümmend sammugi ette. Sellases olukorras on raske valveteenistust pidada. Umbes koidu ajal hõikas putkas olev mees, et sillale nagu läheneks mingi

tume kogu, ja et olevat kuulda ka mingit suminat ja kahinat. Paar meest ronisid sillale, et lähemalt uurida seda asja. Väevalt olid nad jõudnud raudteetammile, kui selgus, et see tume kogu polnud muud kui vaenlase soomusrong. Mehed said väevalt hüpata tammilt alla, kui käis raksatus ja putkast jäid järele vaid pilpad.

Oli selge, et peame siit kaduma. Õnnetuseks oli meie rong aga sõitnud Pihkvasse vee järele. Poisid lidusid läbi soo metsa poole, mina järelmõtlematalt pistsin aga jooksma Pihkva poole raudteeliini mööda. Ka oli minu hoole alla jäänud Lewis-kergekuulipilduja. Selle raskus andis tunda ja varsti oligi mul peenike peos — hing jäi kinni. Seljatagant aga lähenes vaenlase rong! Polnud midagi teha, pidin end kuhugi peitma. Õnneks oli sel kohal üks trupp — tsementtoru läbi raudteetamm —, mis aga nüüd oli kuiv. Pugesin oma Lewisiga torru ja jäin ootama olukorra kujunemist. Udu varjas ka mind vaenlase eest ja lootsin, et mind ei märgata.

Vaenlase soomusrong veeres mürajal üle truubi ja varsti oli kõik jälle vaikne. Pidin just väljuma peidukohast, kui eespool algas äge tulistamine, mis üha lähenes. Varsti keesid mättatükid õhus. Ei läbenud olla sügaval torus ja piilus välja. Tänu raudtee käänakule võisin jälgida lahingut ja vaenlase soomusrongi. See oli vaenlase tehniliselt moodne soomusrong „Trotski“. Rong manööverdas edasi-tagasi ja tulistas ägedalt. Kuid meie „Onu Tomi“ mürsud langesid tihedalt ta lähedale. Viimaks arenes lahing juba minu kohal ja vaenlase soomusrong tõmbus silla poole. Pugesin jälle poolest saadik torust välja ja jälgisin „Trotskit“. Nägin, kuidas ta paaril korral sai pihta, kuid see ei häirinud nähtavasti teda veel eriliselt. Siis tuli kolmas tabamus — ning minugi kõrvus helises tükk aega raua ja terase kõlin. „Trotski“ vajus üle silla ja kadus siis kiirelt metsa varju. Ka meie rong oli saanud pihta, kuid õnneks mitte kuigipalju kannatanud.

Meie pealetung Karamõševole sihis.

Mõni päev hiljem algas meie pealetung. Pidime koos kuperjanovlastega vaenlase tagasipaikama. See ülesanne edenes algul libedasti: vaenlast jälitades jõudsimme partisanidest ette. Meie sihiks oli Karamõševole jaam. Maastik on seal mägine, mis soodustas meie pealetungi, kuid ka kaitsmist. Ühtemoodi oli see aga mõlema-

le poolele raske, sest mäest üles ja alla jooksmine oli väsitav.

Partisanid, kellel olid rasked kuulipildujad, patareid jne., pidid just sellepärast meist jääma maha. Soomusronglased said vahest ikka edasi ka rongiga, kuna partisanid pidid kogu aeg marssima jala. Vaenlane harilikult pani vastu mäeseljandikel. Meil tuli liikuda läbi viljapõldude, mis meile pakkusid head kaitset. Nii valutasime ühe kõrgendiku teise järele.

Märkasime, et vaenlane oli oma kuulipildujaid tulistamiseks asetanud ka hobuste selga. Loomulikult ei olnud see tuli tabav, kuid see oli neile suureks soodustuseks taganemisel.

Kõigi püüete peale vaatamata ei saanud meie hiljem enam vaenlasega kontakti ja nii ei saanud meie enam ka „soomust“.

Nii jõudsimme Karamõševole jaamani. Selle lähedasel kõrgendikul oli tuuleveski. Jaama ümbrus pakkus vaenlasele head kaitset ja oli tugevasti kindlustatud. Taipasime kohe, et meie jõust ükski ei piisa nende väljalöömiseks, ja kahjatsesime, et kuperjanovlased olid jäänud maha. Aga polnud meil kombeks norutada. Ründasime kõrgendikku, millel asetsetes tuulik, ja vallutasime selle.

Vaenlane taandus ja asus uuele positsioonile vastasoleval mäeseljandikul. Selle ees oli soine heinamaa, mis tuli ületada. Tormasime julgelt edasi. Juhtusin pehmesse kohta, mis väsitab mind üliväga, nii et ma ei jõudnud teistele järele. Leitn. Oidekop seda nähes karjus minule:

„Kui maha jääte, lasen teile kuuli jalga!“ Muide, see oli ta alaline ähvardus.

Võtsin siis viimse jõu kokku ja jooksin edasi. Heinamaal olid kõrgematel kohtadel heinasaod, kuna muidu soo oli madal, roostese sooveega. Vaenlane külvas meid üle ägeda tulega. Viskusin ühe heinasaoda ääre, et veidi puhata ja sealjuures tulistada.

Meie parem tiib oli jõudnud ette. Vaenlane tõmbus veelgi tagasi ja ta tuli harvenes. Hüppasin üles ja liikusin edasi. Saanud heinamaa keskele, kõige madalamasse kohta, meid võeti äkki ägeda kuulipildujatule alla.

Vaadates tule suunas nägin, et vaenlase soomusrong oli sõitnud kahe mäe vahele ja külvas meid sealt üle granaatide ja šrapnellidega. Ta oli meist vahest kilomeetri kaugusel. Meie ahelik taandus vasesmale, püüdes jõuda mäe varjule. Sinna poole siirdusin ka mina, kuid sattusin seejuures vaenlase kuulipildujatule alla. Pol-

nud teist pääsu kui pidin viskuma haisevasse soovette. Lewis'i kasetid asetasin enesele varjuks peale ja jäin ootama. Püsti tõusta oli võimatu, sest kuulid langesid kogu aeg ümberringi, pritsides vett üles. Järsku tundsin, et keegi oleks nagu piitsaga löönud vastu minu vasemat jalga. Olin saanud kuuli jalga.

Tuli viimaks hõrenes. Hüppasin püsti ja jooksin ühe joonega mäe varju. Ei tea, kust see jõud nüüd tuli. Oli õnn, et kuul polnud purustanud luud, vaid oli ainult kriimustanud jalga. Haav oli tühine.

Olin väevu jõudnud mäe varju, kui sinna ilmus ka sõdur Kalle, kes teatas: „Olen vist jalast haavatud.“

kuigi raske, ähvardas muutuda tõsiseks, sest roostene soovesi oli tunginud haavasse ja tekkis mädanik.

Tuli jälle lamada haiglas, peaaegu sama kaua kui raske rinnahaavaga.

Äratulek Pihkvast.

„Valgete“ veduri „ülevõtmine“.

Haiglast väljudes ilmusin jälle rongile. Pihkva anti siis varsti üle vene „valgeile“ ja need selle omakorda „punaseile“.

Sel ajal tegin veel ühe seikluse kaasa. Vene „valgeil“ oli siin uhke vedur ja meie mehed himustasid seda endale. Oli ärev aeg ja linn oli kihinat-kahinat täis, seepä-

Väljapatarei nr. 4. (Kuperjanovi partisanide patarei) hobuste transporteerimine parvel üle Velikaja jõe Pihkvas, Olga silla juures, 25. mail 1919. a.

Võisin vastata, et seda olen ka mina. Vaadates ta haava see paistis mulle ime-likuna: tal oli auk jalatalla all, pealtpoolt oli jalg terve.

„Kuule, Kalle, kas sa olid jalataldadega vaenlase poole, et sul talla alt kuul jooksis sisse?“

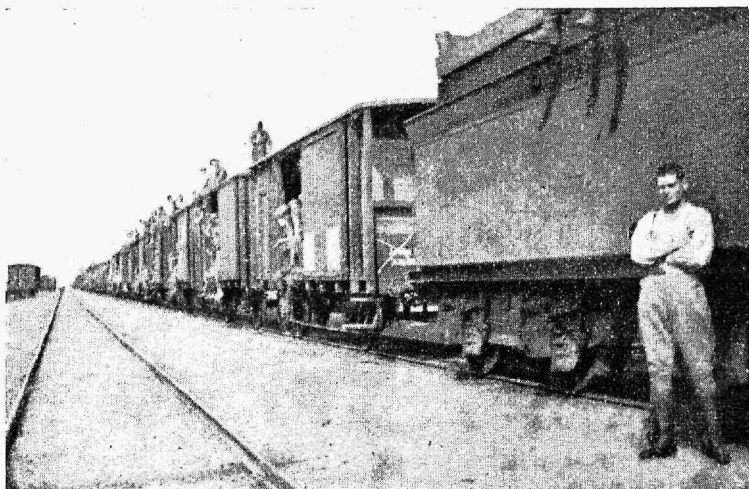
„Ei olnud, jooksu peal sain.“

Kuidas oli see võimalik, arutasin endamisi ja ütlesin siis Kallele: „Sa, vana prohvus, jooksid lihtsalt pulga otsa ja ütled nüüd, et see oli kuul.“

Haiglas aga selgus, et Kallel oli õigus, sest jala põlast lõigati välja šrapnellikuul. Jooksul, kui jalg oli üleval, oli see tabanud teda. Näib otse uskumatuna, milliseid kummalisi haavamisi tuleb ette, kuid nii see oli. Minu haav, mis iseenesest polnud

rast polnud see kuigi raske ülesanne. Ma läksin vedurijuhi juure ja seletasin, et mul on ees üks väga hea äriline tehing. Küsisin, kas ta ei sooviks seda teha kaasa, kuna ma üksi ei saa sellega hakkama. Kõik läheb libedasti ja teenida saame hästi. Ise mõtlesin selle juures, et teenib hästi küll Eesti Vabariik.

Mees läks kohe liimile. Ta kõhkles küll vähe, et kas võib auru all olevat vedurit jätta üksi, kuna ta abiline olevat ka ära, aga mina julgustasin teda, et kõik võtab ainult veerandtundi aega ja et parajasti on videvik, mis soodus meie teotsemiseks. Mees roniski vedurilt maha ja läksime nurga taha. Kohe olid meie mehed veduril; natuke manööverdandamist — ja vedur oligi läinud.

Vabadussõja päevilt — meie väeosi ešelon-rongil teel rindele.

Vedurijuhist sain lahti kergesti. Viisin ta ühe maja õue ja käskisin seal oodata kuni kutsun sinna ka oma sõbra. Mees oli sellega päri. Enam ma teda ei näinud.

Pihkvast ärasõidu eel anti meile vaba aega oma asjade korraldamiseks. Minul olid ka mõned tuttavad; läksin neid jumalaga jätma.

Peaa ütlema, et kõikjal olid ainult kurvad näod. Tuttavate pool aga aeg venis pikemaks, kui arvasin, ja oli juba õige hilja kui sealt lahkusin. Teel näbiti mind mitu korda „valgete“ patrullide poolt kinni. Mõned lasksid mind lahti, kuid paar korda sattusin ka nende komandantuuri. Oli seal siis kõnelemist ja mahalaskmise ähvardusi, kuid lõpuks lasti mind minema ja anti mulle teada märgusõnagi. Vahepeal olid meie väed läinud juba üle jõe. Leidsin siiski üles veel diviisi staabi.

Velikaja vasemal kaldal käis äge lahing. Seal võitlesid kaevlased üle jõe tulnud vaenlasega. Pea lahkus ka meie soomusrong Pihkvast. Raudteesillal lasti veel üks sillakaar puruks ja meie poolt ehitatud silla puosad pandi põlema. Oli suurepärase tulevärk, kuid siiski õudne.

Viru rindele, Narva alla.

Olime kogu aeg võidelnud Lõunarindel, kuid nüüd oli siin vähe tööd. Ühel päeval sai teatavaks, et sõidame Narva rindele. See teade võeti siis vastu rõõmuga. Loodeti saada vaheldust. Narva jõudes imestasime. Olime sattunud justkui tsaariaegsesse õhkkonda. Tänavad olid tulvil kuld-pagunimehi. Kõik võõrastemajad ja lokaa-

lid kubisesid neist. Nad olid kaunis upsakad meie vastu. See upsakus viis arusaamatusteni. Vaatasime neile üleõla. Esiteks nad polnud kuigi head sõdurid, seda nägime ja saime tunda juba Pihkva all, teiseks teadsime, et nad sallivad meid vaid niikaua kuni see neile on hädavajaline.

Oli siis nendega väikseid kokkupõrkeid ja sekeldusi. Nii löödi nad välja mõnest lokaalist, samuti ka Pimeaed puhastati neist jne. Kuid sellased

meie üritused ei meeldinud hästi meie ülemustele ja hakati nõudma kindlamat korda. Kuid vahejuhtumeid päriselt see ära ei kaotanud.

Nii kord häiris meid nende kondenseeritud piimavagun. Nemad joovad kohvi piimaga, kuna meie peame leppima musta kohviga! Varustasime siis ka endid selle piimaga nagu kord ja kohus, millest tekkisid sekelduse lahendamine ulatus kuni diviisi ülemani.

Jamburgi vallutamine.

Oktoobrikuu esimestel päevadel sai teatavaks, et „valged“ lähevad vallutama Petrogradi. Tolleks ajaks oli Narva juurde tulnud värsked, hästiriidetud „valgeid“. Mõni teadis kõnelda, et need olevat Arhangeliskist, teised jälle, et Liibavist toodud üle.

Arvasime, et kui läheb sõjaks, siis saab ka „soomust“. Viimaks oldi niikaugel, et võidi alustada rünnakut. Esimesena tuli „valgeil“ vallutada Jamburg. Meie ülesandeks jäi toetada neid vaid suurtükitelega. Leidus meie seas aga õige palju, kes kaasa tegid Jamburgi retke, ja seda mitte „valgete“ toetamiseks, vaid kaasakistuna seiklushimust.

Jamburg langes kergesti „valgete“ kätte. Mäletatavasti oli see 11. oktoobril.

Krasnaja-Gorka alla.

Varsti levis kuuldus, et meie soomusrongide dessant ühes Kuperjamovi partisaanide, skautide ja diviisi eskadroniga saadetakse mereteed kaudu dessanti. Räägiti, et Liibavisse Bermondtile seljatakse. See tõi

elevust, eriti just see asjaolu, et ettevalmistused toimusid õige salapäraselt. Tehti nalja tulevaste oletatavate sündmuste arvel jne. Asi muutus veelgi salapärasemaks, kui öeldi, et desantoperatsioon teostatakse väljaspool kodumaa piire. See olivat väga vajalik meie huvides, samal ajal aga ka väga hädaohtlik ettevõtte. Paluti teatada, kes soovib vabatahtlikult sellest retkest võtta osa. Umbes pool meeskonnast andis end selleks üles.

Neile jagati parem varustus ja laskemoon välja ja varsti sammusime läbi linna Narva sadamasse. Nüüd liikusid juba kuulused, et meie ei minevat enam Lätimaale, vaid kuhugile mujale.

Õhtul saabusime Narva-Jõesuht. Siin juhtus parajasti olema pidu. Veetsime õhtu üsna lõbusasti, sest kes võis teada, mis kedagi ootab ees. Järgmisel hommikul selgus, et kuperjanovlased on ka juba kohal. Meid laaditi laevadele ja praamidele, mis olid üksteise külge kinnitatud tugevate trossidega ja olid ühe vedurlaeva slespis. Konvoeerisid meie sõjalaevad „Lennuk“, „Lembit“, „Vambola“ ja teisi.

Paljudele oli see meresõit esimene. Meri aga polnud sugugi heatahtlik. Olime siiski veel veendunud, et sõidame Liibavisse. Samas aga tekkis kahtlus, et kas siis lahiste praamidega, sügiseste tormiste ilmadega meid tõesti viiakse merd mööda Liibavisse. See sõit peaks kestma päevi. Kindlasti ei sõida meie mitte Liibavisse. Mehed muutusid rahutuks. Päriti ohvitseridelt, kes olid aga sama targad. Arutleti seda küsimust omavahel. Venemaa rannik oli meil kogu aeg silmapiiril ja nii jõudisime lõpuks otsusele, et eks meid ikka vist viida „valgeile“ appi. See ei olnud meestele just meeltemööda. Päriti ka laeva kaptenilt järele, kes vastas, et ta ei tea midagi peale kursi, mille järgi ta peab sõitma.

Halvast ilmast hoolimata oli merereis siiski üldiselt meeldiv. Kena oli vaadata, kuidas kiired sõjalaevad kihutasid, paisates üles valget vahtu, ja kuidas slespis olvad praamid kerkisid ja vajusid lainetehar-

Taani rood Eesti Vabandussõjas suvel 1919. a.

jadel. Mõnetunnise sõidu järele keeras meie armaada ühte lahte. Rannalt paistsid hooned. Nende keskel oli mingi vabrikuhoone. Siin oli ka maandumissild, nii et maandumine ei olnud kuigi raske. Partisanidel oli küll pisut tegemist oma hobuste ja suurtükkide kindlale pinnale toimetamisega.

Olime maandunud enamlaste selja taga. Kõikjal olid korralikud kaevikud, aga tühjad. Oleks siin vastane olnud sees, ei usu, et meie siis oleksime nii kergelt pääsenud kaldale ja kas üldse oleksime pääsenud. Algul oli küll õige kõhe tunne, kui kiikusime reidil, sest rand oli salapäraselt vaikne. Kõigepealt sõitsid mõned mootorpaadiga randa, ja siis alles meie. Kui mootorpaat lähenes rannale, ootasime põksuvate südametega pauke, kuid need jäid tulemata.

Lahte kutsuti Kaporje laheks ja kuupäevaks oli 13. oktoober.

Järgmisel päeval algas meil edasiliikumine. Teed olid siin sõna tõsisel mõttes liivakastid. Patareile laskemoona vedama käsutati küüdimehed, kes ladusid vankrile 3—4 suurtükikuuli, tõendades, et nad rohkem ei suutvat peale võtta. Sellega ei olnud päri, kuid peagi selgus, et meestel oli õigus ja sellasel liivasel teel ei saagi rohkem panna peale.

Liikusime siis kiirmarsil Krasnoj-Gorka poole. Tee viis läbi suure laane, mööda porist teed. Mõne kilomeetri järele jõudisime ühe küla alla (Krenova). Seal oli vaenlane sees, kes avas korratu tule. Peagi selgus vaenlase karsitus. Mudasse oli kinni jäänud paar nende suuremakaliibrilist

suurtükki. Hobuste jõust ei piisanud nende väljaveoks, seepärast oli kokkukäsitatud külarahvas, kaugelt üle saja inimese. Nad sikutasid kõitega suurtükke.

Viimaseid tahtsime meie saada endale. Kuna meie ei soovinud, et kohalikest elanikest — ingerlasist — saaks keegi surma või haavata, tulistasime mõned lasud õhku. Sellest oli küllalt. Vaenlane põgenes, jättes maha oma kaks suurtükki.

Siin anti meile uued ülesanded. Meie pidime jalameestena haarama vaenlast tiivalt, isegi selja tagant, ja nende taandumistee ära lõikama. Kuperjanovlased pidid neid ründama otse eest.

Maastik oli meile kõigile täiesti tundmatu. Nii et oli väga raske liikuda. Teejuhiks võeti üks kohalik ingerlane.

Ilm muutus pimedaks. Ümberringi oli mets. Nii kõndisime kaua. Vahel lähenesime raudteele, siis jälle suundusime metsa, ja nii mitu korda. See paistis meile viimaks kahtlasena. Kahtlustasime teejuhti, kas ta meid meelega ei vea eksiteid mööda. Viimaks ta peatus ja ütles, et ta ei tea tõepoolest, kuhu minna. Ta olevat eksinud. Olid siis suured sekeldused ja sajatused. Suurte ähvarduste saatel hakkasime uuesti sammuma, nüüd aga juba hoopis uues suunas. Hilja öösel jõudsimme metsas ühe küla juurde, kus oli jälle mingi vabrik.

Meie ei teadnud, kus oleme. Saadeti välja luurajad. Need pöördusid peatselt tagasi teatega, et küla olevat tulvil sõjaväest, kuid ei olevat veel selgunud, kas seal on omad või võõrad.

Seadsime endid lahingukorda ja jäime ootama, mis saab edasi.

Juba kuulud eestpoolt püsside ja kuulipildujate raginat. Tähendab — külas oli vaenlane!

Viimaks vaibus tulistamine. Ootasime ööpimeduses pingul närvidega edasi. Siis tuli rõõmustav teade, et külas on kuperjanovlased...

Pimedas oleks kergesti võinud kujuneda vastastikuseks tulistamiseks, kuna meie tulime pealegi küljelt. Kas meie teejuht tõesti eksis või vedas ta meid ninapidi, kes seda teab.

Vaenlane asus üle jõe. Taandudes ta oli süüdanud põlema silla. See lõõmas ööpimeduses ja muutis silla ümbruse valgeks.

Meid, kui äsjasaabunuid, peeti värskeks jõuks. Olime küll maha kõndinud hulk kilomeetreid ööpimeduses, aga meie polnud siiski lõõnud lahingut.

Kuidas pidime pimedas pääsema üle jõe. Jäi vaid põlev sild. Lähenedes sillale

võeti meid nii püssi- kui ka kuulipilduja-tule alla. Oli selge, et silla põlemine oli vaeja kustutada.

Silla lähedal oli vabriku katlamaja, katlal aur sees. Samas olid ka tuletõrjeabinõud. Masinisti abiga vedasime vooliku sillani. Ohv.-aset. Koger haaras vooliku pihku ja tormas hulljulgelt põlevale sillale. Ta ujutas põleva silla veega üle. Vaenlane avas marulise tule. Kogerit see ei heidutanud, ta seisis imerahulikult sillal ja juhtis aeglaste liigutustega veejuga tulele. Ootasime, millal ta kukub. Pikkamööda vähenes tuli ja nii tuhmus ka Kogeri kuju. Tule kustudes ta kadus meie silmist. Vaenlane ei kannatanud enam välja. See nähtavasti paistis neile, samuti kui ka meilegi otsekui imena, et ükski kuul ei tabanud Kogerit. Vaenlane põgenes.

Õõ puhkasime siin. Hommikul liikusime edasi, kuid vaenlast meie ei näinud. Ikka ja ikka meenusid sealsed teed. Eriti nõrgad olid sillad üle jõgede. Need olid lihtsalt palkidele laotud roovikud. Ühel sillal oli silt peakirjaga: kandejõud 120 puuda. Selles sillast sõitsid kuperjanovlaste 6-tollised suurtükid galoppis üle, et mitte sillale anda aega kokkuvarisemiseks!

Viimaks ometi jõudsimme Kalištše klaasivabriku juure. Siin saime sõjasaagiks kaks suurekaliibrilist meresuurtükki. Vaenlane oli need taandudes aga lõhkunud ära. Kohalikest elanikest kuulsime, et nende torude kohalevedamine olevat aega nõudnud kaks kuud.

Siin olid ülitugevad ja moodsad blindaažid, kuhu meie nüüd marjutasime. Kalištše klaasivabrik oli täis väärtuslikke peegleid, millede vinnad ulatusid laeni, ja teisi kaubaartikleid.

Muu sõjasaagi hulgas oli ka mõni kott suhkrut. Rongi ülem käskis suhkru jagada kohalikele elanikele, et sobitada head vahet. Siiski oli mul kohalike elanike suhtes eelarvamine, et need olid meie vastu. Kapt. Luiga nõudis nende kohtlemises äärmist korrektsust. Ta ähvardas lasta maha, kui keegi ta käsust astub üle. Pool dessanti koos partisanide rooduga liikus edasi Krasnaja-Gorka alla. Jõudsimme ühte külla, kust kindluseni oli vaevalt kilomeeter tasast, lagedat maad. Siin olid kaevikud, millede ees oli kuuekordne okstraadi võõt raudpostidel. Kaevikud olid juba iseendast kindlus, puha valatud betoonist, laskeaugud vaid mustendasid.

Lagendiku meiepoolsel serval voolas jõgi. Siin Krasnaja-Gorka all seisime koos partisanide, skautide, ingerlaste ja meie

4. jal.-polguga. Viimased olid meist kaugel paremal. Sideasjandus lonkas meil õige tublisti. Sageli meie ei omanud naaberväeosagagi kindlamat sidet. Teadsime vaid, et kusagil paremal on väed, ja see oligi kõik. Kus aga olid Judenitši mehed, seda me ei teadnud üldse mitte. Öösiti, kui paistis suurtükkitule välgatusi, võisime seda vaid aimata. Kas ohvitserkond oli ses suhtes meist palju targem, on raske uskuda.

Asudes võimsa kindluse ette meie ei uskunud, et see käputäis mehi suudab seda vallutada. Meil puudus ju ka suurtükivägi,

oli ka esimeses kaevikus kergepatarei ja nad avasid kohe tule, kui aga märkasid liikumist. Imekombel ei tulistanud nad küla, vaid selle ääri ja ainult siis, kui meie küla äärel endid näitasime. Ainult harukordadel kukkus mõni mürsk külla.

Käisime sageli vaenlast häirimas, enamasti öösel. Hiilisime üsna nende kaevikute lähedale ja avasime automaattrelvadest tule. Siis näitasid Krasnaja-Gorka kindlustused, mis nad suudavad. 12-tolliste mürsud panid vabisema majade seinad. Selliste häirimistega hoidsime neid alatises

Kuperjanovi Partisanide Pataljoni ohvitseri Vabadussõja päevil.

Istuvad (vasakult paremale): ltn. N. Piip, al.-ltn. J. Soodla; seisavad (vasakult paremale): ltn. O. Grosschmidt, ohv.-aset. U. Einsild.

mis oleks olnud võimeline purustama kindlustusi, kui mitte lugeda Inglise laevastiku, kes paaril korral pommitas oma 16-tollistega. Nende tuld juhiti lennukilt.

Elasime ühes külas, õigupoolest küla serval, teemajas. Selle kindlusepoolne külg oli kaitstud kõrge ja paksu kivimüüriaga, mis pakkus kaitset püssi- ja kuulipilduja-kuulide eest.

Muide, küla oli elanikest tühi, kui mitte arvata mõnda üksikut inimest. Küla elanikud asusid vist metsas ja käisid sealt külas toidumoona järel.

Vaenlase valvepostid olid meile näha kui peopeal. Kauge maa tõttu meie ei saanud neile ainult teha kuigipalju kurja. Neil

valvelolekus, sest kui meie kusagil veidi tulistasime, siis avati kogu rindel äge püssi- ja kuulipildujatuli, mida saatis mitmekaliibriliste suurtükkide mürin. See oli hoopis hullem, kui kõik varajasemad lahingud. Nii mõnigi mees läks vahest näost valgeks.

Igakord kui olime vaenlast äratanud, ruttasime varju enne, kui läheb päris mahuks. Tuli tavaliselt jooksta nii ruttu kui vähegi võimalik. Vahel juhtus siis, et tuli tahes-tahtmatult vastu võtta ka mõni kümbalus. Pimedas satuti vahest mõnesse mürsu augusse, mis oli pooleni täitunud veega. Polnud just kuigi mõnus tunne higise ihuga kukkuda külma vette.

Ühel päeval tuli korraldus: liituda partisanide rooduga ja rünnata vaenlast! Partisanide rood asus meist tükk maad paremal ja temaga liitumiseks tuli meil läbistada rabasoo ja mets. Asusime teele pimeadas, kuid rabas risteldes kaotasime suuna ja järsku ei teadnud meie enam oma täpset sihti, kuna ümberringi parajasti kees suurtükide lakkamatu mürin. Viimaks jõudsime ekseldes välja ühe küla alla raba serval, kus asus osa partisane. Olime teinud õige suure ringi.

Mõni päev hiljem tungisid sama teed kaudu küla peale vaenlase madrused, kuid löödi partisanide poolt tagasi. See kõik häiris mehi, sest ümberhaaramine polnud võimatu. Liikus jutte, et vaenlasel on külas spioone, kes saadavad talle teateid. Kõneldi veel rohkemgi — teadeteviijaks olevat üks väljaõpetatud koer. Tõepoolest lonkis ka üks koer sageli küla ja kindluse vahet. Koera tulistati, kuid tagajärjetult.

Hiljem kõneldi, et viimaks olevat koer tabatud ja ta kaelarihma küljest leitud sedelike salaluure andmetega.

Ühendustee tagalaga oli patareide tule all, seepärast pidime sageli pingutama püksirihma, kuna kokad ei julgenud läbistada tulepiirkonda. Noh, keedeti siis kanu, kes hulkusid omapead ringi...

V a e n l a n e r ü n d a b.

Ühel ilusal päikesepaistelisel päeval märkasime kindluses elavat liikumist. Meie ei omistanud sellele erilist tähelepanu, kuna varemgi oli nähtud selliseid liikumisi. Vahel tulid vaenlase salgad peagu poole sooni. Kord arvasime isegi, et nad tulevad üle soo. Läks siis 3—4 meest üle jõe neile

Irboska jaamahoone pärast vallutamist meie vägede poolt veebruaris 1919. a.

vastu, kuid vaenlane pöördus tagasi. Teinekord peeti tulevahetustki. Vaenlase patareid ei hoidnud kuule kokku, tulistasid meie 3—4 meestki. Umbropsu tulistamist meie ei harrastanud. Laskemoona polnud meil ju ülikülluses. Seda tasakaalukust ei saanud aga omistada mõnele meie naaberosale, kes alatasa paugutasid. Sel päeval näis, et kõik läheb teisiti. Meie poole suundus pikk ahelik, sellele järgnes teine, siis kolmas. Oli selge, et seekord üritatakse midagi tõsisemat. Meie vahel voolas jõgi, mis pakkus meile mõningaid soodustusi kaitseks. Jõe kaldal oli rida suuri kive, mis ka pakkusid omajagu kaitset.

Leppisime partisanidega kokku, et lase me vaenlasel üsna lähedale tulla ja avame siis ootamata tule. Veel enam, meie pidime olema hästi vaikselt, nii et nad meid üldse ei märkagi, ja tule avama alles siis, kui partisanide kuulipildujad alustavad tulistamist.

Vaenlase ahelik liikus ettevaatlikult, 10—20 sammu kaupa.

Esimene ahelik jõudis parajasse laskekaugusesse, kui märkasime, et ta hakkab liikuma meie vasema tiiva poole. Jõgi tegi ka seal käänaku ja suundus meile peagu seljataha. Nüüd avasid partisanid hävitava tule. Nad vist kartsid, et vaenlane püüab pääseda meile seljataha. Meie veel ei oodanud lahingu algust. Kava kohaselt pidi iga mees ühe vastase võtma kirbule, kuid nüüd see luhtus, sest ahelik viskus maha. Avasime siis ka kiirtule. Olime neile siiski päris lähedal, selle tõttu ei tulistanud kindluse suurtükid ka meid.

Oli pidev tulevahetus. Ootasime, et nad ehk jooksevad meie peale tormi, ja sagedasime tuld. Selle tagajärjel hakkas ahelik end rullima mööda maad tahapoole. Nüüd avasid ka vaenlase tagumised ahelikud meie pihta tule üle oma esimese aheliku. Kas nad tahtsid sellega sundida oma esimest ahelikku edasiliikuma, oli raske otsustada. Kindel oli aga, et vaenlase kuulid tabasid nende oma esimest ahelikku, mille tulemuseks oli täieline põgenemine. Meie mehed sattusid hasarti. Keegi partisan oli niivõrd hoos, et viskas riided seljast ja tormas alasti läbi jõe. Selgus, et nii mõnigi vaenlane oli veel rohus ja määstaste taga peidus, kust nad nüüd üles hüppasid ja jooksema panid. Nüüd alustas tegevust ka kindluse suurtükivägi, kartes, et meie n. ö. nende ahelike kuklas veereme nende kaevikusse. Kogu soo raksus igakaliibriliste mürskude lõhkemisest, kuigi väga paljud mürsud üldse ei lõhkenud.

Vaenlase ahelikud sat-
tusid seejuures aga
oma tule alla ja pal-
jud said raskesti kan-
natada. Lahingu lõp-
pedes oli lagendik
otse kaetud vaenlase
laipadega.

Paar päeva hiljem
alustasid kindlustused
ägedat tulistamist ko-
gu rinde ulatuses. See
oli tugevam senini-
nähtuist. Õhk rappus
mürinast. Ka meie
vastasime. Vist isegi
Inglise laevad panid
oma suurtükid rää-
kima.

Oli lausa põrgu...

Lõpuks viidi meid sadama lähedale re-
servi. See kulus meile ka ära. Siin oli meil
ka aega veidi ringi vaadata ja puhkust
nautida. Kuulsime, et lahes olevat häid
maitsvaid kalu, millede lihtsaim püüdmi-
viis olevat tulistamine püssist vette. Taht-
sime seda katsetada. Sõitsime neljakesi
paadiga sadama sillast vähe kõrvale ja
püük algas. Saime päris korraliku saagi.
Püsside kogupauk põrutas kalu, nii et nad
kerkisid veepinnale, kõhud üleval. Sealt
noppisime neid paati.

Saagi kogumise ajal märkasime, et
kindluse kohal kerkis üles „vaatlusvorst“.
Arvasime kohe, et ega see vist head tä-
henda, sest ka sadamas käis kibe tege-
vus: laaditi maha toidumoon ja peale —
sõjasaaki. Sadamasild ulatub merde um-
bes pool kilomeetrit ja on ehitatud raud-
kivist. Ka sadamas jäi seepeale töö soiku.
Nähes aga, et kõik jäi endiselt vaikseks,
alustati tööd uuesti. Ka meie asusime jälle
kalapüügile.

Järsku kuulsime tumedat undamist, siis
hirmsat kärgatust. Raske mürsk oli lange-
nud silla lähedale merre. Veesammas tõu-
sis nagu hiigla jüga kõrgele taevasse.

Oh sa mu meie! Laevad katsusid, et
nad said merele. Vesi aina vahutas nen-
de järel. Meil ei jäänud ka nüüd muud
üle kui katsuda pääseda kaldale. Meie
jõudes üsna kaldale ja silla lähedale, tulid
uued saadetised. Üks neist langes otse sil-
lale. Oleks nagu hiiglalõuend katkenud
järsult. Sillalt kerkisid suured kivilahma-
kad õhku. Vette kukkudes nad sünnitasid
õige suuri laineid. Ei tea, kas lained või

Lahingutevaheline „ärgeilu“ — heitlus „sisemise vaenlasega“.

meie ise, rabeldes ehmatuses, ajasime
paadi ümber. Õnneks olime jõudnud juba
madalasse kohta ja sattusime vaid rinnust
saadik jääkülma vette. Sumasime nii rut-
tu kui jõudsime kaldale ja pistime plaga-
ma. Kogu ümbrus oli tühi. Pääsesime küll
terve nahaga, aga kalastamise isu oli ka-
dunud kogu saagiga. Ka laevadele läkitati
mürske järele. Kas nad vastasid või mitte,
ei mäleta, aga nad manööverdasid küll
mürskude veesammaste keerises. Ka Ing-
lise monitor oli siin. See tulistas küll vas-
tu, kuid ei liikunud paigalt.

Meil oli sellest kasutust sõjast villand,
tahtsime ära. Admiral Pitka ja teised sele-
tasid veel kord põhjust, miks meie siin
olime, — ja see rahustas meeli.

Kuid lõpuks selgus, et olime siin kan-
natanud asjata ja kannud kaotusi. Jude-
nitš ei saavutanud oma eesmärki: Petrograd
jäi vallutamata ja „valgete“ taandumine
kujunes imekiireks.

Siis pöördusime ka meie tagasi, et mitte
jääda kotti — kes merd, kes maad mööda.
Põhjaarmee oli vajunud põhja. Põhjaar-
meelaste kõrk toon oli kadunud, kui neid
uuesti kohtasime Narvas.

Ka Vabadussõda veeres lõpule. Algas
Narva all üksluine positsioonisõda. Selle-
ga oli õieti ka lõpp uljal sõjatööl.

Võib olla on käesolevas jutustuses mõ-
ningaid lünki, kuid on sõjast möödunud
juba üle 20 aasta ja aeg on teinud mälu
kallal oma tööd. Olen jutustanud nii, nagu
sündmused mulle jäänud tänapäevani
meelde.

A. H.

15-aastase õppursõdurina soomusrongil.

(Algus „Vab. Tähistel“ nr. 3 — 1940.)

Tartu Kaitsepataljonis ja
Soomusrongil „Kapten Irv“.

Tükil ajal ei kuule ma enam sõjamüürit. Käin jälle koolis. Loen vaid ajalehest ahnelt mõnerealisi rindeteateid ja mustaramilisi surmakuulutusi.

Soomusrongil on vahepeal langenud palju sõpru: Karl Kurvits, Kitt, Vomm, Aaren, Pillai, Mets, Keskküla, Käba... Kõiki ei mäletagi.

Saabub ühel päeval teade — 25. aprilli hommikul on langenud Johannes Luiga. Sõidan ta matusele maale. Ta vennad Oskar ja Aleksander on tulnud teda saatma. Surmav kuul on tabanud teda Sanna mõisa ligidal. Luurajad sammunud üle välja, Johannes Luiga piilurina ees. Lähenedes metsale, püssid laskevalmis pihus, nad kohtanud vaenlast, tekkinud tulevaetus. Johannes Luiga sammunud vapralt edasi, kuni teda viimaks tabas otse pähe vaenlase surmav kuul.

Viskame sõmerliiva langenu puusärgile ja roheline küngas katab Nõo kalmistul mu sõbra. On tunne, nagu sõber kalmukünkas veelgi hingaks. Seisatan veel hetke sõbra haul ja ruttan siis kiiresti minema.

Kaks päeva hiljem, 27-aj aprillil, langeb ka kapten A. Irv. Näen jaamas ta puusärki kaubavagunis, sügavates kiivrites aualvurite vahel.

Päevad mööduvad. Olen lasknud end võtta Tartu Kaitsepat.-ni kooliõpilaste nimistusse. Pataljonil on juba selja taga rida võidukaid lahinguid leitn. Karl Einbundi juhtimisel — Rannu all ja Valgutasa. Juba mitmendat päeva marsivad poisid Tähtvere pargis harjutustel, kuid endise soomusronglasena ei tarvitse mul kõigest sellest esialgul võtta osa.

Sündmused arenevad kiiresti. Petseri taga ja Munamäe rajal heideldakse ägedasti vaenlasega. 23. mail moodustatakse pataljonis kiiresti kaks roodu rindele saatmiseks.

Olen ka nende ridades — valmis algama marssimist jaama. Palju rahvast on tulnud meid saatma. Hele päikesepaisteline päev. Kogu Toomemägi on öitsemas. Tiitarlapsed jagavad minejaile lilli, kinnitavad frentšidele punaseid ja valgeid roose.

Meie ešelon saabub Petserisse järgmisel päeval, 24. mail, pärast öist peatumist Võrus.

Kuulen, et rasked kaitsevahingud on lõppenud. On alanud meie vägede pealetung. Mõõda tolmust maanteed lähenevad jaamale järjest uued sõjavangide salgad. Eesti punane diviis on alistunud. Vangid on tolmused, higised. Nad panevad oma pambud maha. Püssid on nendelt võetud ära juba rindel. Ei ole nad kaugeltki kõik eestlased, üle poole koosseisu on venelased.

Õppursõdureid ei saadeta rindele, nad pannakse sõjavange konvoeerima tagalasse. Mulle see ei meeldi. Pöördun lipn. Martinsoni poole soovivaaldusega, et mul lubataks lahkuda.

— „Kuhu?“ pärib ta.

— „Tagasi soomusrongile.“

Ta mõtleb vähe ning lõpptulemusena ta ei anna küll otseselt luba, kuid aga ka ei keeldu kategooriliselt. Sellest on minu jaoks küllalt. Lähen jaama, kus kolm soomusrongi varustavad endid veega.

Soomusrong nr. 1 on kapten Irve mälestuseks ümber nimetatud „Soomusrong Kapten Irv'eks“. Kapten Parts, kes umbes kuu aega tagasi on väljunud haiglast, on asunud uuesti Soomusrongide Diviisi juhtimisele. Kapten Neps on samuti kohal, tervenemuna Irboska jaama juures saadud haavataasaamisest.

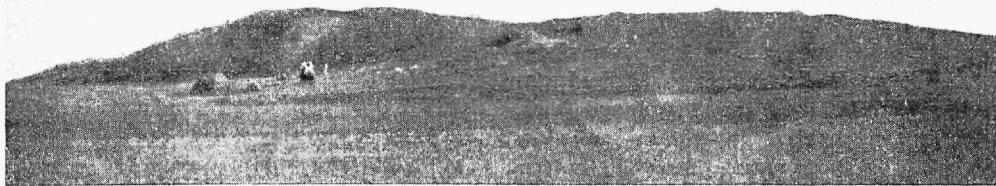
Kuna kuuldavasti lahingud seisavad ees, julgen esitada küsimuse kapten Partsile, kui ta parajasti on lõpetanud vestluse leitn. Nepsiga: „Kas kogu Soomusrongide Diviis läheb Pihkvat vallutama.“

Vastust ma ei saa. Siis pärin kohe, kas minu jaoks peaks leiduma veel ruumi Soomusrongil „Kapten Irv“. Nüüd pärivad nad minult, kuis minul läinud koolitöö, kas ma sügisel saavat järgmisesse klassi edasi, kas sõda mulle tõesti nii väga meeldivat või ma tahtvat Velikaja jõkke minna vaid suplema.

Rongile tulekuks takistusi ei ole ja ma siirdun rongile puhkama.

Sagorje mäel ja Pihkva vallutamisel.

Järgmise päeva, 25. maikuu päeva hommikul Soomusrong „Kapten Irv“ veereb aeglaselt Košeljähhha (Liivamäe) jaamast läbi. Teised soomusrongid liiguvad järele.

Meie kaevikuid Vabadussõjas Irboska kindlustatud positsioonil Halahhalnja mäel, Irboska jaama lähedal.

Maakoht on tuttav. Kased on üleni rohelistes lehtedes. Talumehed, kuigi vähe hilinevalt, on alganud kündi väikestel põlluribadel. Vašina-Gora mäekülgedel polekski nagu neil adruga midagi peale hakata — põld on üleni granaadi- auke täis, muld aina mustendab. Siin-seal vedeleb raudtee ääres ka lõhkemata granaate.

Umbes kaks tundi peatub rong Sagorje mäe läheduses. Sapöörid hakkavad kiiresti parandama sillakest. Vaenlast pole küll näha, kuid võib juba siiski oletada ta lähedalviibimist. Jalutame mitmekesi Sagorje mäele, kus kunagi rassisime kaevikuis ja kus meil oli langenuid.

Jõuame Irboska jaama. Saabuvad järele ka teised soomusrongid. Korduvad tuttavad pildid, raudteeäärne maa-ala on ülekülvatud teraskildudega, maapind on kõikjal aukline.

Vaenlase soomusrongide suits paistab kaugusest. Meie soomusrongidel haagitakse maha nn. staabi-osad ja kolme rongi löögi-osad alustavad kohe edasilükkumist, järjekorras: „Kapten Irv“, leitn. E. Nepsi, Soomusrong nr. 3, kapten O. Luiga, ja Soomusrong nr. 2, kapten J. Lepa juhatusel.

Liigume aeglaselt. Kaugel paistavad Pihkva tornid. Jõudnud kilomeetrit kolm edasi, ei saa hästi aru, kas vaenlase rongid tõmbuvad lahinguta tagasi või püsivad kohtadel. Küürutan lahtisel platvormil. Näen leitn. Nepsi, polk. Troitskit ja teisi suurtükiplatvormi katusel.

Ei, vaenlase rongid ei mõtlegi taandumisele, vaid koguni, nagu näib, algavad vastuliikumist, avades tule suurtükkidest. Ja ega meiegi suurtükiid jää nüüd vaikima.

Rongide kahevõitlus on äge. Kõikjal lõhkeb mürske. Jookseme kolmekesi kiiresti rongi ees ja silmitseme teravalt rööpmeid. Kõik on aga korras. Ka tee on mineerimata. Rasked mürsud vuhisevad üle meie peade. Kui vaenlase mürsud langevad meie rongidele liiga ähvardavasse lähedusse, siis antakse signaali veduritele, et kiiremlt muuta asukohta.

Jooks viimaks väsitab. Haarames siis kinni vaguni käepidemetest, ja hüppame vaguni treppidele. Hiljem jätkame jälle jooksu.

Vaenlase soomusrongid löövad viimaks kõikumama, ja algavad taandumist, tulistades siiski meid endiselt edasi. Otse meie kõrvale langeb granaat, paisates mulda üles. Leitn. Neps jääb hetkeks seisatama ja naeratab siis — granaat ei lõhkenud!

Soo lõpeb, algavad väljad ja vasakult paistab küla.

Ees raudteel mustendab midagi. Varemata tähelepanekute järele arvan kohe, et raudtee on purustatud. Jooksen üksinda umbes 500 sammu edasi. Ajan siis käed ristiks laiali. Rongid aeglustavad sõitu. Minule hõigatakse:

— „Kas tee on katki?“

— „Kas edasi sõita ei saa?“

Oma vastusega peatan järsult kolm soomusrongi.

— „Sild on õhku lastud!“ karjun ma tähtsalt.

Kuna nüüd vaenlasel on meie asukoha kaugus täpselt teada, hakkavad nende mürsud keema rongide lähedal.

— „Dessant välja, dessant välja!“ kuulen rongidelt mehiseid komandohääli. Juba ongi üks granaat puurinud läbi Soomusrong nr. 3 vagunite mitmest seinast ja lõhkenud. Õnneks ei saa keegi surma, on vaid 3 haavatut.

Kolme rongi ühendatud dessant hakkab kiiresti eemalduma rongidest, liikudes edasi ahelikuna mõlemil pool raudteed Moglino jaama poole. Dessanti juhivad kapten H. Raudsepp, samamudes kõrgel raudteetammil. Ta kutsub minu ja Aleksander Tillingu oma käskjalgadeks.

Sammume edasi kapteni seljataga. Juba paistab Moglino jaam. Vaenlase rongid on sees, võib märgata meie mürskude lõhkemisi. Vaevalt jõudnud küla kohale, mis asub vasakul, mitte kaugel raudteelt, ütleb kapten mulle.

— „Jookse rongide juurde ja teatage pataride ülematele, et nad lõpetaksid tule siis, kui oleme jõudmas jaama. Võivad muidu tabada omi.“

Kuna rongid on meist jäänud kaugele maha, on see ülesanne mulle vastumeelne. Pomisen endamisi, et mis jooksupoiss mina olen ja et kas

ma õieti seisangi sedakorda rongi nimestikus. Kuid juba kuulen kapteni küsimast:

— „Kas saite aru? Korrake, mis käskisin.“

Sellega lööb kapten korraga kõik mu väited segamini. Kordan käsku. Tõmban säärrikud maha, sest varbad ja kand on hõõrdunud villi. Jätan saapad sinnapaika ja tõttan paljajalu rongi juurde. Täitnud antud ülesande, ruttan tagasi. Polk. Troitski hakkab kohe oma mees- tega vedama kaablit jaama poole.

Võtán oma mahajäetud säärrikud käe peale ja sammun vähe maad edasi. Korraga näen — mu kaaslane Tilling lamab surnuna maas...

Jõuan ahelikule järele. Oleme tõmbunud poolrõngana vaenlase soomusrongi ümber, mis manööverdab jaamas. Nende vagunid on varjatud tihedast kuusehekist. Vaenlase teine soomusrong on nähtavasti põgenenud. Lamame lagedal põllul paremal. Labidad käivad käest kätte. Kaevan viimaks enese ette väikese mullavallikese. Vaenlase rong jaamas pommitab meid šrapnellidega, millede suitsusaarekesed hõljuvad õhus.

Otse jaama taga lõikab Riia-Pihkva lai kivitee raudteed. Viimaks ilmub Pihkva poolt vaenlase soomusauto, millele avame tule. Auto kaob kohe kuuskede taha. Ka meie soomusautod ilmuvad. Tervelt tund aega oleme juba lamanud; olen jooksmisest väsinud, uni tikub kallale. Ütlen naabrile, et ta mind ärataks, kui tuleb edasiminek.

Mürskude lõhkemised ei seganud minu magamist; olen maganud umbes pool tundi sügavasti ja mõnusaft. Polk. Troitski on jõudnud vahepeal kaablrulliga järele. Vaenlase rong lahkub. Parajasti ilmub nähtavale kiviteel partisaanide patarei, mille ees sõidab soomusauto. Partisaanide osi liigub ahelikuna läbi Moglino mõisa.

Sammume edasi. Vaenlase soomusrong on jaama jätnud maha kaks purustatud vagunit. Leitn. Neps kõnnib uhkelt valgetes kingades. Ta kannab rihmal kaelas „soomuseks“ saadud ravimite kasti, mis sisaldab igasuguseid rohudepudeleid ja mähiseid.

— „Hei, poisid, tulge siia,“ hõikab ta, ning lubab kõigile teha määrimist joodiga.

Liigume raudteest vasakule. Ees paistab selgesti Pihkva linn. Meie ees on laiad tasased väljad. Kaugel vasakul on näha pikka, pikka ahelikku. Dessandil ülem kahtleb, kas seal on liikumas omad mehed või on taandumas vaenlane. Ainukese järelejäänud käskjalana saadab ta mind selgitama. Ahelikus osutub meie 5. polgu osa. Nagu kohalikud elanikud seletavad, on Pihkvasse siiski veel 10 km. Soomusrongide dessantosad enam edasi ei liigu, sest arvatakse, et linna langemise küsimus on nagunii juba otsustatud. Muist mehi läheb tagasi rongidele

soo keskel, kus ikka veel parandatakse silda. Muist jääb aga jaama juurde. Kuid 7—8 sõduril tekib siiski mõte omal algatusel liikuda edasi raudtee suunas.

Edasilikumise mõtte algatajaks on muusikant Anton Saal, kuigi muusikakomando asukoht on juba mitmendat kuud Valgas. Tal on nagu tavaliselt ikka vööl suur Colti püstol. Tema kaaslasteks on Robert Sillenbach, kooliõpilane Narvast, ja Priidik Selter. Nemad kolmekesi hakkavad liikuma mööda raudteed edasi. Meie nelja-viekesi suundume neile tagant järele.

Saal on kuskilt raudteevahimajakese juurest leidnud dresiina.

— „Kuhu teie nüüd sõidate,“ pöördun ma lõõtsutades selle kolmiku poole.

Mulle vastatakse: „Natuke edasi. Vaatame, kuidas see riistapuu ka võtab.“

Moglino on meist jäänud kaugele maha, jaamahooneid enam ei näe. Lai, ühtlane lagendik on seljataga, kohati algab kinnisem murdmaastik. Siin-seal on võsa ja heinamaad. Vasakul eemal, umbes $\frac{3}{4}$ —1 km kaugusel paistab maastiku kõrgem tõus. Seal on selgesti näha värskest kaevatud kaevikuid, mille ees on kohati okastraat-tõkkeid. Kaevikutes on näha vaenlase liikumist. Samuti on märgata ka mingit tegelemist ees võsastiku serval.

Liigume kõik koos edasi. Viimaks algab meie poolt tulistamine, jooks ja ruttamine mööda põldu. Kümme-kond vaenlast annab end kohe vangi, ilma et nad piüiakski hakata vastu. Teised vaenlase osad, arvult umbes sada meest, arvatavasti pidades meid suuremate vägede eel- osadeks, lahkuvad kaevikutest.

Kuid veel enne, kui kohapeal olukord meie kasuks täielikult on likvideerunud, lahkub meie juurest kolmik: Saal, Sillenbach ja Selter, ning seejuures näib, nagu siin oleks nende jaoks liiga vähe võimalusi midagi suuremat võtta ette. Nii seletab mulle hiljem Anton Saal: „Millegipärast ei olnud meie täiendanud aga oma padrunite tagavara, ainult veel mõni üksik leidus meil neid taskus. Padrunite saamisest tuli meile abiks juhus. Kuna päike oli tugevasti laskunud juba õhtupoolikule, peatume ühes talus, kus peremees oli väga liigutatud meie ootamatust ilmumisest. Ta pidas meid päästjaks, kuid suurt süüa tal pole meile pakkuda. Kuid padruneid leidub tal külluses. Oli neid millalgi sõnniku alla ära peitnud terve plekkasti täie. Nüüd kaevab ta need välja ning annab meile.“

Sammume kohe dresiina juurde tagasi. Algab edasisõit. Kusagilt vasakult meid tulistatakse, üksikute laskudega. Andmata sellele erilist tähendust, jätkame edasisõitu, üksteise alla vändates dresiinat.

Viimaks saabume ühe raudteevahimajakese juurde. Väike maantee lõikab raudteed. Seal

külanaine on parajasti tõukamas väikest kärukest, millele asetatud jahukott.

Samas märkame, et mööda maanteed paremalt läheneb meile kaks ratsanikku, suundudes Pihkva poole. Nad on meist umbes kilomeetri kaugusel. Kas on tegemist vaenlasega või Kuperjanovi partisanide ratsaluurega? Heidame kolmekesi kohe liiprivirnade taha. Ootame ning igaks juhuks seame püssid laskevalmis, valmis parajal momendil välja hüppama.

Viimaks ratsanikud on meile lähenenud umbes saja sammu kauguseni. Otsustades kõikide tunnuste järele, on tegemist vaenlastega. Välgukiirusel hüppame neile vastu. Käsutame neid kurjalt alistumisele.

Imekombel ratsanikud ehmuvad niivõrd, et hüppavad sadulast ja algavad jooksu, jättes hobused maha. Avame tule. Üks mees langeb tabatuna kuulist otse kuklasse, kuna aga teine jookseb kiiresti tagasi üle välja. Kuid Robert Sillenbach on kiire. Ta püüab ratsu kinni, hüppab sadulasse ning algab järelekihtumist kaugenevale vaenlasele. Peagu ligijõudnud sellele, jääb vaenlane seisma, püüdes haarata revolviit kobuurist, mis ripneb paremal rihma küljes. Kuid enne kui ta on saanud asuda oma kavatsuse täideviimisele, näeb ta relvaõõnt vahtimas enese poole.

— „Rihm lahti!“ käsutab Sillenbach.

Vaenlane alistub. Ta päästab kohe oma rihma pandlast lahti. Revolver langeb maha ja Sillenbach asub ta läbiotsimisele. Relvi ta paunas ja taskus ei leidu, küll aga maailmatu patakas paberraha. Tervelt 12.000 tsaarirublat.

Sillenbach värske rahamehena ostab külast terve suure pudeli piima. Muretseb ka leiba. Joome ja sööme, sõjavang ka.

„Vaat, kui head inimesed on eestlased,“ ei jõua vang küllalt meid imetleda.

— „Vot ei teadnud.“

Sõjavang ja polk. Troitski hiljem kohtavad soomusrongil. Ning siis selgub, et nad tunnevad üksteist vägagi hästi varematest aegadest.

P i h k v a s.

Pihkvas võib näha masendavaid pilte. Tihti võib näha nõrkemiseni nälginud inimesi. Mõned otse tuigerdavad jalgadel. Lapsed räpaste karjadena tulevad soomusrongidele jaama vastu, siblivad pühkmehunnikuis, nopivad üksikuid hernerakesi liival, mida kokad hapnenud supijäänustega maha kallanud. Lapsed laulavad jumalasõna laule, mille tasuks saavad tüki leiba või midagi muud.

Tänavad on koristamatud, paks kõntsakord katab sillutist ja kuumadel tuulepuhangutel tõuseb haisevat rämpsuhõngu, nii et hambad ragisevad. Supleme tihti Velikaja jões, mis poolitab linna kaheks. Nii Olga nimelise kui ka raudteel silla on vaenlane purustanud. Suurel gümnaasiumi hoonel on varisenud aknad.

Soomusrongide Diviisi insener Jürgens on alustanud raudteesilla parandamist. Kogu pikka purustatud silla sambavahet hakatakse täitma ristirästi liiprivirnadega. Ülepääsu linnaosade vahel toimetatakse esialgu laiade sügavate paa-tidega, kuni pontoonid tuuakse kohale.

Peaaegu silla juures, ühe maja suures keldris on vaenlasest maha jäetud sõjaväe heeringaladu. Soomusauto „Toonela“ mehed on seal tegelemas, kuid äkki on ruum linnarahvast tulvil. Küll sõdurid paugutavad hoiatuseks õhku. Kuid surma nagu ei kardaks elanikest keegi. Nad on meeletult näljased. Söövad soolaseid heeringaid ilma leivata, lähevad jõe — joovad ja aina joovad.

Ühel päeval on suurel väljakul meie sõjavägede paraad. Meestel on kiivrid peas. Marsime mehiselt. Kapten Parts võtab paraadi vastu, pöördudes rahvahulga poole ka kõnega. Ütleb muuseas, et olevat temagi kord sõdinud vene rahva heaolu eest, möödunud Maailmasõjas. Eesti väed on tulnud siia ajutiselt. Leiva puudust kellelgi karta pole. Pidage ainult korda. Kõne võeti vastu vaimustusega.

Mõni hea päev hiljem saabuvad Oudova poolt Pihkvasse vene valged väed. Nende ohvitserid on kõrgid ja uhked, vaatavad eesti sõduritele üleõla alla.

Nad on punastele kättemaksu himulised: areteteerivad rahulikke kodanikke, riisuvad ja poovad. Poodud inimesed ripuvad mitu päeva telefonipostide otsas. Hiljem vene võimumehed, Judenitš ja Balahovitš naaklevad omavahel võimu pärast. Rahvas nälgib. Rahva lootused parimatele aegadele on haihtumas.

Vene valged võimumehed on meie vastu muutumas järjest vaenulikumaks. Sõimavad Eestit „Kartuli-Vabariigiks“. Nende eesmärgiks on — jagamatu Venemaa!

Juuniku algul tõttavad meie väed lõunasse, vastu Riia poolt lähenevatele parunite väeosadele.

Aetakse Lätimaal, Võnnu all, sirgeks vahekorra. Võitlus vältab vaid nädalaid, kuid meil on surnuid ja haavatuid õige rohkesti. Langeb teiste hulgas ka leitn. Reinhold Sabolotny.

„Parunitest jäi järele nuttev räbalakari,“ ütleb hiljem Anton Saal Valgas, kui parajasti puhastab oma suurt Golti.

Põltsamaa kooliõpilaste sõjateekonnast Viljandi Kooliõpilaste Roodu ridades.

Põltsamaa kaitseliidus.

Minu sattumine Eesti Vabadussõja algul vabatahtlikuna sõjaväkke oli kahtlemata suurelt osalt tingitud asjaolust, et meie perekond juba Maailmasõja päevil oli sõna tõsisel mõttes sõjaperekond. Vabadussõja algupäeviks oli meie perekond saanud sõjaväkke viis minu vanemat venda. Kui vendadest mõnikord üks või teine käis kodus puhkusel, siis oli muidugi igakord jutuainek sõda ja sõjaseiklused. Nende juttude mõjul tekkis minugi 16-aastasest südames igatsus näha ja läbi elada kõike seda, millest teised jutustasid nii kõditavaid ja jubedaid lugusid. Mõnikord ei suutnud end pidada ja teisedki said aimu sellest, millised mõtted minu peas pesitsesid. Siis vennad naersid üleolevalt ja sageli kuulsin ütelsid: „Mis sa, poisike, tead niisuguseist asjust.“

Sellised ütelsed omakorda valasid õli tulle ja minu mõtisklemised sõjast ei lakanud. Lõpuks kujunes olukord, mis minule pakkus väljavaateid.

Saksa okupatsiooniväed lahkusid Eestist ja varsti pärast seda hakkasid Põltsamaal, kus sellal elasid, liikuma kuuldused, et vaenlase väed lähenevad. Jõgeda poolt tulles läheneski vaenlane juba Aidule ja Sadukülale. Samal ajal hakati Põltsamaal organiseerima kaitseliitu. Õppisin tollal Põltsamaal reaalgümnaasiumis ja suur osa minu koolivendadest astus kaitseliitu. Kes aga püüsi jõudis kanda, see võeti vastu. Leidsin siis minagi, et on aeg midagi ette võtta ja astusin ühel õhtupoolikul kaitseliidu staapi, et lasta end värvata kaitseliidu ridadesse. Kuna olin õige väikse kasvuga, siis äratas see staabis kahtlust ja küsiti minult vanadust. Vastasin avameelselt, et olen 16-aastane. Sellepeale öeldi mulle, et nii noori ei võeta kaitseliitu. Oli juttu veel ka vanemate loast, kuid seda mul muidugi ei olnud, sest kodus ma polnud julgenud oma kavatsusist rääkida sõnagi. Sellise jutu eest oleks mulle antud päris kindlasti viitu.

Nukralt lahkusin staabist. Uksel tuli vas-

tu koolivend Lomp, kes päris, kuidas on asjad. Kõnelesin kuidas mind staabis koheldi. Siis andis Lomp mulle nõu nimetada end vanemaks, küllap siis kavatsus õnnestub. Nii toimisingi. Videvikus läksin uuesti staapi. Mind ei tuntud õnneks eelmisest käigust ära. Lisasin oma vanusele mõned aastad juure ja mind võeti vastu. Samas anti mulle ka sedel, mille vastu sain komandantuurist püssi. Põltsamaa komandandiks oli sellal al.-kapten Vervolt. Põltsamaa elas siis juba sõjaolukorras. Lähedalasuvaisse Sadukülla ja Aitu oli tulnud vaenlane ja kaitseliitlasi saadeti teedele patrulleerima. Aidus löödi lahing meie 2. jal.-polgu osade ja vaenlase vahel, mis lõppes vaenlase taganemisega.

Minul oli palju tegemist, et varjata kodus oma kuuluvust kaitseliitu. Püssi ei julenud koju viia, sest siis oleks kõik selgunud. Ometi tuli mu saladus sealtkaudu välja, kust ma seda ei oodanud. Üks minu vendi teenis 2. jal.polgus ja see oli näinud kusagil Põltsamaa kaitseliitlaste nimekirja. Leidnud nimekirjast ka minu nime, kõneles ta asjast kodus. Nüüd ma ei saanud enam midagi varjata. Oli siis pikem seletamine, aga polnud enam midagi parata ja nii jäin kaitseliitu edasi, nüüd juba vanemate nõusolekuga varustatult.

Hiljem kujunes elu Põltsamaal monotoonsemaks. Meie salk — kõik kooliõpilased — elas n. n. Saksa-klubis. Igapäev korraldati õppusi ja laskeharjutusi. Ka koolis käisime edasi, kuigi sellest suuremat välja ei tulnud. Mina isiklikult tundsin suurt huvi laskeasjanduse vastu, ja saavutasin sel alal ka teatud edu. On ju neis eluaastais püss poisikesele kõige suuremaks huviobjektiks. Oli mul selletõttu siis ka sekeldusigi alalise laskespordi harrastamisega. Põltsamaa õpetajal Rennitil oli tige koer. Alati, kui möödusin õpetaja majast, jooksis see koer suure kisaga mulle kallale. Kord oli mul püss kaasas, ma ei kõhklenud kaua, võtsin koera kirebule ja lasin ta maha. Sellest tõsis suurt tüli ja kui mõni aeg hiljem tahtsin minna leeri, siis õpetaja ei tahtnud mind võtta leeri.

Õpetaja tütar aga suhtus minusse veidi sõbralikumalt. Võib-olla see asjaolu aitaski pehmemdada liiga teravaid vahekordi.

Viljandi Kooliõpilaste Roodus. Siirdumine rindele, Ruhja piirkonda.

Põltsamaal elasime aprilli lõpupäevadeni 1919. a. Siis ühel päeval käsutas al-kpt. Vervolt meid kokku. Saksa-klubi juure sõitsid mõisa plaanvankrid, meid käsutati vankreile ja sõit algas Võhma suunas. Võhmast sõitsime rongiga Viljandisse, kuhu jõudsimme umbes 26. aprilli paiku.

Oli esialgu kuulda, et jääme Viljandisse paariks nädalaks. Kuid juba järgmisel päe-

Õhtuvidevikus jõudsimme Mõisakülla. Siin anti meile esmakordselt sõduritoitu välikatlast — kalasuppi. Sõõmist aga takistas üks „tehniline“ puudus, millele meist keegi varemalt polnud mõelnud — meil ei olnud lusikaid! Vanad sõdurid, kes enne meid olid Mõisakülas, võtsid saapasäärest igaüks oma lusika ja sõid. Meie pidime ootama, kuni vanad sõdurid söömise lõpetasid, siis saime neilt laenata lusikaid.

Õhtul videvikus oli Mõisaküla taga Kirbla pool lahingharjutus, mida jälgis ka kindral E. Pödder. Teotsesime kitsaroopalise soomusrongi dessandina ja meile õpetati, kuidas rongilt välja jooksta ja hargneda ahelikku. Pärast õppust sõitsime soomus-

2. Ratsapolgu 1. eskadron aprillis 1919. a.

val anti tolleaegses Sieversi majas, kus olime korteris, meile uued püssid ja teraskiivrid; ka saapaid ja kuubi said mõned, kellel need olid viletsad. Tekkisid juba jutud, et meil tuleb sõita rindele. Ühel päeval käsutati meid C. R. Jakobsoni tänava (tolleaegne Veski tänav) ääres asuvasse kooli parki, kus meile peeti kõnesid ja pildistati meid koos Viljandi õpilastega, kellega moodustasime ühe roodu. Orkester ees, marsisime läbi linna raudteejaama. Saatjaid oli palju. Tütarlapsed jagasid meile lilli ja kõikide meeleolu oli ülev. Kui olime juba vaguneis, jättis al-kpt. Vervolt meid jumalaga ja lubas hiljem meile järgneda rindele. Siis hakkas rong liikuma.

rongil tagasi Mõisakülla. Meile anti mõni tund puhkust, siis aga käsutati uuesti soomusrongile, mis hakkas pikkamisi liikuma Kirbla suunas.

Mäletan, soomusrong peatus metsa vahel. Poiste hulgas käis tavaline lõõpimine; küsiti, kellel „näkkab“ ja tehti muud nalja. Mõned poisid olid siiski näost kahvatud. Päikese tõusul meid käsutati soomusrongilt ahelikku ja pahemalt poolt raudteed alustasime pealetungi Ruhja suunas. Ei mäleta, et oleksime saanud väga tugevat tuld. On meele jäänud üks ratsamees, kes sai surma. See oli esimene langenu, keda nägin. Liikuisime kogu aja edasi ja jõudsimme kella 11—12 ajal Ruhja, kus vaenlane oli väljataga-

nenud. Ruhjas tegime väikese peatuse ja liikusime siis jälle edasi. Kogu selle päeva sündmused on meeles väga katkendliselt. Meenub, et Ruhja taga oli pikemaajaline tulevahetus vaenlasega. Kogu öö olime lagedal väljal ahelikus maas ja lõgistasime külma pärast hambaid. Teisel päeval olime korteris kusagil koolimajas. Väsimus oli suur, ei saanud mõelda muule kui magamisele. Mäletan, et virgusin tinaraskest unest äratamise peale. Oli vaja minna valvepostile.

See kevadine öö on mulle kuidagi eriliselt jäänud meelde. Kuni valveposti asukohani tuli minna umbes pool kilomeetrit. Valvepostide paigutajaks oli Viljandi õpilane Pullisaar, kellega koos asusime teele. Pime oli, tuul kohises puudeladvus. Raske oli orienteeruda, ainult umbkaudu oli teada, kus asuvad omad. Aeg näis venivat hirmus pikkamisi, võsa ümberringi tundus kuidagi õudsena ja ähvardavana. Kogu öö vahtisin seal võsas mitmesuguste mõtete ja meeleolude küüsis. Siis lõpuks tuli vahetus.

Salatsi jõe ääres.

Järgmisel päeval liikusime edasi ühejoonega kuni Salatsi jõe äärde. Seal asusime korterisse ühte karjamõisa. Vaenlane nähtavasti ei teadnud meie sealolekust, sest ta ei tülitanud meid.

Salatsi jõe ääres oleku ajast on jäänud meele üks lahinguõppus, mille korraldas rooduülem leitn. Elbrecht. See oli omapärane harjutus ja veel omapärasem oli selle lõpp.

Rooduülem käsutas poisid rivvi ja laskis

püssid hakki panna. Siis ta jagas roodu kaheks poolrooduks; seletas, et üks poolroodu läheb eemale võssa ja teine tungib sellele peale. Püssid jäeti hakki ja relvadeks käskis rooduülem igal poisil lõigata võsast malaka. Pajupõõsastega kaetud maastik tundus siiski võrdlemisi lagedana. Lõime siis seal oma „lahingu“ maha ja lõpuks kogunesime kolonni, et pärast „tööd“ minna lõunale. Siis korraga kostis vaenlase poolt suurtükipauk ja mürsk lendas üsna meie lähedale. Õnneks see aga ei lõhkenud. Poisid viskusid pikali ja siis hakkas mürske sadama. Jooksti laiali ja püüti varju leida vanas savirehes. Varsti selle järele tabas üks mürsk rehte ja poisid jooksid sealt välja. Pommitamine tundus kohutavana. Poisid viimaks jooksid püsside juurde. Siis hakkasid mürsud langema elumajale, kus olime korteris.

See pommitamine ei nõudnud õnneks meie hulgast ühtegi ohvrit, küll aga said kõik tunda hirmu. Sellest päevast peale muutusid pommitamised igapäevaseks asjaks ja poisid harjusid nendega. Kord üks meie halastajaõdedest mängis parajasti majas klaverit, kui vaenlase mürsk tabas maja alusmüüri. Hiljem oli juhus, kus vaenlane väikekalibrilisest suurtükist, poiste keeles „poolteisekopikalisest“, tulistades laskis majast läbi. Ka siis ei saanud õnneks keegi vigastada.

Salatsi jõe ääres viibisime umbes ühe nädala. Elul seal polnud üldiselt viga, hoolimata vaenlase igapäevaseist pommitamistest. Toidupoolise hankimiseks kasutasime ka ümberkaudseid talusid. Kord toodi kusagilt talust mullikas. Kaasõpilane Siimson

kui lihunikupoeg pidi selle tapma. Siimson hankis endale kusagilt vana kirve, aga igakord kui ta tahtis mullikale hoopida anda, keeras mullikas pead ja vaatas tapjale otsa. Siimson lõi, kuid igakord mööda ja pilget oli ümberringi laialt. Viimaks Viljandi poiss Maasing lõi mullika maha. Siis oli meil laialt värsket liha.

Uuesti Ruhjas.

Salatsi äärest käsutati meid Ruhja. Teel korjasime lõhkemata mürske. Ka minu sel-

Vabadussõja päevilt — teekond rindele küüdihobustel suvel 1919. a.

jakotis leidus üks selline, kuigi see oli raske kanda ja olin surmani väsinud, nii et jääkas või püstijalu magama. Ruhjas tõendati meile, et jääme pikemaajalisele puhkusele, kuid nagu selgus hiljem, ei tulnud sellest midagi välja.

Ruhjas viibimise ajast on meele jäänud episood, kui kolmekesi — mina, Lõhmussaar ja Maasing — käisime roodule kartuleid hankimas. Meile anti hobune pikkvankriga ja öeldi, et minge tooge kartuleid. Sõitsime ja keerasime sisse ühte tallu, sealt kartuleid ei saanud. Sõitsime edasi ühte karjamõisa taolisse majapidamisse. Seal kohtasime üht valitsejamoodi meest. Küsisime kartuleid. Valitseja omalt poolt küsis kohe, kui palju soovime. Paigutasime paar vakka kartuleid pikkvankrile, aga siis tuli kõige täbaram probleem. Meil ei olnud ühelgi raha, et kartulite eest maksta, ja seda polnud ka meile kaasa antud. Arutasime omavahel, mis teha. Lõpuks kirjutasime valitsejale mingi kvitungi ja seletasime, et küll komandant Ruhjas kartulid maksab välja. Valitseja jäi kvitungiga rahule, aga kas ta oma kartulite eest kunagi raha sai, seda ei tea ma tänapäevani.

Tagasisõidul nägime kusagil teisel pool jõge sõdureid, kes väga meenutasid vaenlasi. Selguski, et need olid vaenlased, ja meie olime peaaegu nende rinde tagalas käinud kartuleid toomas. Vaenlased meid ei tulistanud, nähtavasti pidasid omadeks, ja nii pääsesime õnnelikult tulema.

Säde jõe ääres.

Siis ühel ööl anti meile Ruhjas käsk viie minuti jooksul olla liikumiseks valmis. Hommiku koidu ajal algaski rännak. Saime siis ka teada, et läheme Säde jõe äärde, vahetama 6. jal.-polgu 9. roodu.

Teel ühe alevi juures tuli meile vastu üks noor läti naine, kes kaebas, et vaenlane tema mehe, kellega ta aasta tagasi abiellunud, maha lasknud. Naise näitamise järele leiti koht, kuhu mees oli maetud; kaevati laip välja, ja kunagi mul ei lähe meelest see võlgas, ühtlasi masendav ja kurb pilt,

kui õnnetusest poolsegane naine kallistas pori ja tardunud verega kaetud laipa.

Vaenlastele oli nähtavasti teada meie tulek, sest meie saabudes nad ronisid kaevikuist välja ja tervitasid meid: „Sdravstvuite, tovarištši!“ („Tere, seltsimehed!“) Meil esialgu tulistamiskäsku ei olnud ja esimesed päevad möödusid päris rahulikus vahekorras. Pildusime lendlehti üle jõe ja lõõpisime. Siis anti meile käsk, et kes vaenlasest pea pistab, sellele antagu tuld.

Ühel päeval olin roodu korrapidajaks. Hommikul kella 9 paiku läks jõe ääres lahinguks ja mul hakkas süda kibeleva. Kangesti tahtsin minna vaatama, kuidas seal lugu õieti on. Kõnelesin rooduülemaaga, et kas ei saaks korrapidaja ametit kellelegi üle anda. Rooduülem noomis mind, et miks ma kipun, küllap jõuan veel minna. Aga ma ei jätnud ja lõpuks leidsingi endale asetatitja. Nagu õige mees kunagi, püss seljas, asusin minekule. Esialgu tuli minna mööda metsavahet, aga niipea kui jõudsin lagedale väljale, hakkas lendama kuule nagu kihulasi. Silmasin väikest põllukivide hunnikut ja laskusin selle taha. Tulistamine lakkas. Hüppasin üles ja pistsin jooksu. Vaevalt olin tõusnud kivide tagant, kui jälle läks lahti marutuli. Suure lidumisega jõudsin viimaks metsani ja sealt oma kaevikusse. Teised kõnelesid, nemad kaevikus mõelnud, et mil põhjusel küll vaenlane nii hirmsasti tulistab. Alles siis, kui jõudsin kaevikusse, selgus teistele, et mina olingi selle põhjustajaks.

Kaevikus olles hakkasin otsima märki, mida tulistada. Olin sellal juba korralik

Vabadussõja päevilt — soomusronglaste kiire hommikueine.

laskur. Vaenlase kaevikuveerel olid mõned kivid, tulistasin neid ja arvan, et tabasin. Samas kaeviku kohal oli telefonipost. Viie kuuliga purustasin kolm telefonikannu. Veidi hiljem oli mul juhus jälgida huvitavat kahevõitlust, mida pidas minust veidi maad eemal asuv kaasõpilane Turu ühe vaenlase laskuriga. Turu ja vaenlase laskur varitseid üksteist ja aeg-ajalt saatsid üksteisele kuule. Minu asukohta paistis selgesti, kui vaenlase laskuri kogu hakkas kaeviku serva varjust pikkamisi tõusma ülespoole. Vaenlane muidugi ei teadnud, et mina teda nägin. Pikkamisi ta kerkis. Kui oli paras aeg, oli mul juba püss laskevalmis. Niipea kui vaenlane tardus liikumatuks, et sihtida, vajutasin maa päästikule. See vaenlane enam ei tõusnud...

Meie valvetõkke ees oli õise valveposti asukoht. Sellel valvepostil viibimisest on mulle meele jäänud episood, mis oleks pea-aegu lõppenud minu surmaga. Ühel varahommikul viibisin sellel postil. Kõikjal ümberingi oli vaikne, justkui nagu poleks olnudki sõda. Istusin muretult jõe kaldal mätta otsas ja ajaviiteks imiteerisin suuga käo häält. Korraga kõlas vaenlase poolt pauk ja kuulsin kuuli vingumist enda lähedal. Silmapilk olin mätta taga. Teritasin silmi, aga miski ei annud märku vaenlase lähedalolust. Nähtavasti oli vaenlase valvepost samas lähedal teisel pool jõge ja vaenlase tunnimees oli kasutanud juhust, et mind eksitada mu kevadmeeleolus.

Ühel õhtul tuli käsk, et öösel tuleb minna üle Säde jõe. Ei märganud, et jõe ületamiseks oleks tehtud erilisi ettevalmistusi. Ülemineku algussignaaliks pidi olema kolm püssipauku.

Mäletan, üleminekukatsed iseendast kujunesid väga mannetuiks. Üks Põltsamaa poistest, Lepane, tahtis jõe ületamiseks kasutada põlenud silla tugiposte, kuid kukkus jõe. On nagu meele jäänud, justkui oleks ta selle supeluse tagajärjel oma püssist jäänud ilma. Siis asusime meisterdama parve. Materjaliks kasutasime kanditud palke, milistega oli kaetud jõe ääre viiva tee pealispind, et tee oleks kõvem. Samal ajal nägime vaenlase kaeviku äärele ilmuvat meest, kes hõõrus silmi, nagu oleks ta ärganud raskest unest. Veidi aja pärast see mees kadus uuesti kaevikusse ja siis juba ilmus nähtavale kolm vaenlast. Rooduülem Elbrecht andis siis käsu parve vetteviimiseks, kuid otsekohe avas vaenlane tule ja üks parvekandjaist, Jakobson, sai haavata. Vaenlase tule tõttu taganesime kaevikusse. Seal rooduülem pragas. Kuid lõpuks nägi

ka rooduülem, et sel moel meie üle jõe ei pääse. 9. jal.-polgu 10. rood meie kõrval tegi samuti katsed üle jõe minna, kuid ka see katse ebaõnnestus. Alles siis, kui 8. rood meist eemal oli läinud üle jõe, tõmbus vaenlane tagasi ja meie pääsesime üle jõe.

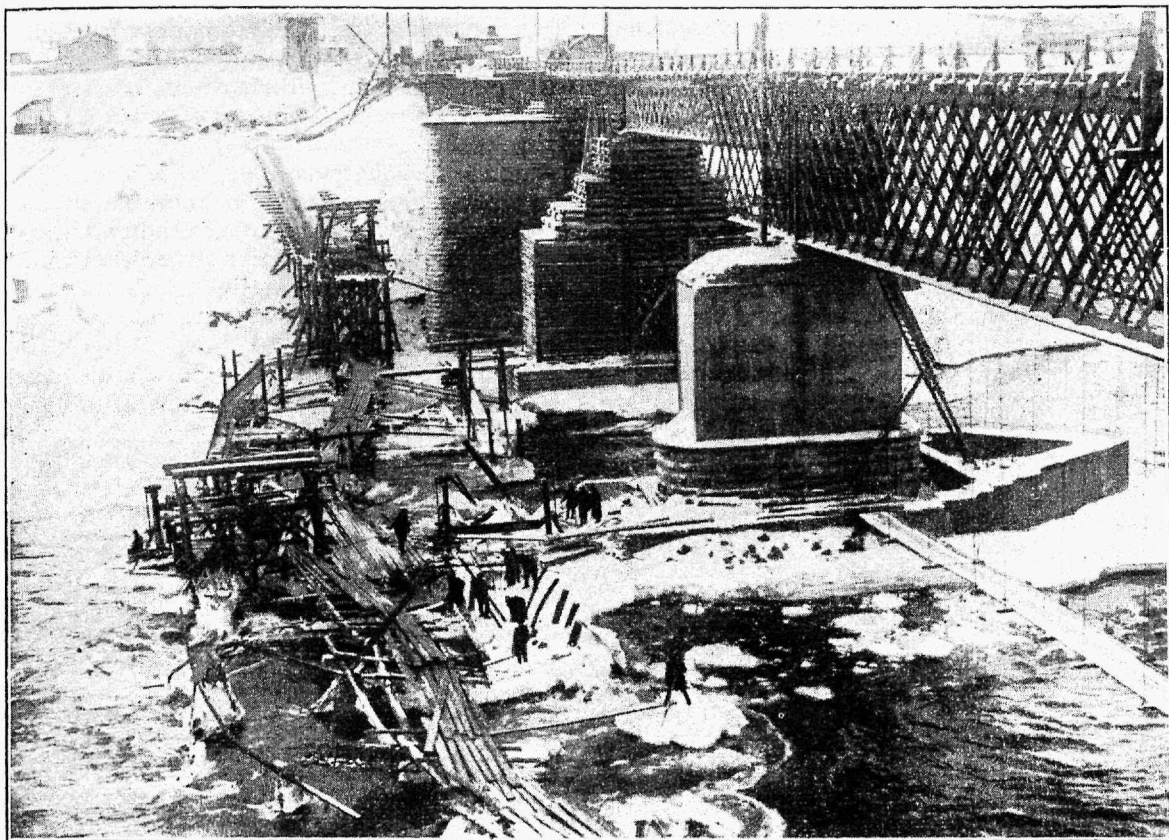
Edasitung Lätis.

Edasiliikumisel Ranzeni alevi suunas sattusin salka, kes saadeti 6. jal.-polgu 10. roodule teadet viima, et on aeg tulla üle jõe, kuna vaenlast ei ole enam ees. Salga liikmeist on jäänud meele Georg Järvekül, Jaak Gregor ja Reinhold Hunt. Kuigi selle ülesande täitmisel saime oma meestelt tuld, täitsime käsu ja edasi liikusime juba 10. roodu ees luuresalgana.

Ranzevi alevi ees oli pikem tulevahetus vaenlasega. Minu teada sai selles tulevahetuses kaasõpilane Kapsta haavata põlvest. Alevisse minek sündis püstijalu vaenlase kuulipildujate tule all tormates. Alevis põles vaenlase moonaladu ja oli mitmeid plahvatusi. Ööseks jäime alevis ühte väikesesse majja, kus oli nii vähe ruumi, et mul tuli magada pliidi peal.

Ranzenist liikusime edasi Lisdeni mõisa suunas. Kuulsin luuresalga koosseisu, kes liikus roodu ees. Selle luurekäigul sai haavata sõdur Pollisaar. Mõisa töölistmajade juures lüpsime lehmi, tõime majadest leiba ja võtsime kehakinnitust. Mõisast on jäänud meele, et seal saime suure kogu täistopitud linde. Öö veetsime Lisdenis. Öösel ärkasin ja kuulsin kusagilt kella tiksumist, mis tundus ebaharilikuna selles olukorras. Äratasin sõdur Oissaare ja hakkasime asja uurima. Selgus, et üks poistest oli kusagilt hankinud mitu äratajat kella ja need tiksumid tal seljakotis.

Edasiliikumisel Volmari suunas kuulsin jälle luuresalka. Peale minu olid luuresalgas veel Jaak Gregor, Georg Järvekül, Reinhold Hunt; teiste nimesid ei mäleta. Ühe koolimaja väljakäigukohast tabasime ühe vaenlase. Mind saadeti teda konvoeerima roodu juure. Viisin vangi kohale ja läksin jälle tagasi luuresalga juure. Kogu tee Volmari poole liikudes tuli pidada vaenlasega aegajalt tulevahetust. Vaenlane tõmbus meie ees järjest tagasi. Volmari lähedale jõudes nägime teisel pool jõge vaenlase taganevat ratsaväge. On meele jäänud, nagu oleks Järvekül neid tulistanud Madsenist. Jõel linna eel põles puusild. Selle kustutasime, kandes kiivritega vett. Käisin ühe maja õuel juua otsimas. Seal oli keegi lahke vanamees, kes pakkus mulle kuuma teed

Narva silla parandamine Vabadussõja algpäevil.

ja kogu aja seletas, et palava ihuga on külma vee joomine kahjulik. Varsti liikus rood meile Volmarisse järele, tuli ka teisi väeosi. Igatahes oli Volmari vallutamise ühenduses tugevama lahinguga; isegi kaks silda lasid vaenlased taganedes õhku, kuid kogu sellest üritusest on jäänud meele vähe üksikasju. Volmarist käsutati meie rood linna lähedale Annenhofi mõisa. Järgneval ajavahemikul viibis rood veel mitmes mõisas Lätimaal, kuni lõpuks sattus Stolbeni mõisa, kus meil hiljem tuli jõudu katsuda Saksa Rauddiviisiga.

Võitlustes Landeswehri vastu.

1919. a. enne jaanipäeva seisis rood Stolbeni mõisas umbes 140-mehelises koosseisus. Juba oli tulnud teateid sakslaste liikumisest ja meie arendasime luuretegevust. Roodu ülesandeks, nagu mäletan, oli Stolbeni mõisa ja lähema ümbruse kaitsmine sakslaste vastu. Roodul tuli seega kaitsta mitmekilomeetrilist rinnet. Selle ülesande täitmiseks olid rühmad paigutatud järgmiselt: kaks rühma Stolbeni mõisas, üks rühm

paremalpool mõisat, kui vaadata vaenlase poole, teine rühm vasakul, ühe kilomeetri kaugusel mõisast asuvas Muzeneki talus.

Esimene kokkupõrge sakslastega leidis aset Roopa alevi juures. Sellest kokkupõrkest võttis osa ka see rühm, kes asus paremalpool mõisat. Selles lahingus kaks meie roodu poissi, Aidas ja Aua, langesid sakslaste kätte vangi. Järgmisel hommikul oli meeoleolu mõisas, kus asusid roodu peajõud, küllaltki pingerikas. Mäletan, hommikul oli juttu sellest, kas kütta sauna või ei. Mõisas oli see võimalus. Oli igatahes pikemaid kõnelusi sel teemil. Lõpuks poisid otsustasid, et külm saun tuleb pärast müidugi, parem enne teha kuuma sauna, et puhtakspestuna on mõistlikum surra, kui nii peaks kujunema. Ja nii kujuneski, et saime kätte mõlemad saunad — kuuma ja külma.

Luurajad tõid teate, et mõisa lähedal metsas on märgata vaenlase liikumist. Kohe käsutati mõisas asuvad rühmad ahelikku, et vaenlast nagu vaja vastu võtta. Minule langes hoopis eriline ülesanne.

Stolbeni mõisa ja Muzeneki talu vahel, kus asus meie roodu 1. rühm, oli madal nõ-

gu, millest jooksis läbi oja. See oli võsaga ja kohati turbaaukudega kaetud maasopp talu ja mõisa põldude vahel. Oli kartä, et kui sakslased alustavad pealetungi metsast, siis nad kindlasti kasutavad seda nõgu, et pääseda mõisa kaitsjatele selja taha ja ühes sellega ära lõigata Muzeneki talus asuvat rühma roodu peajõududest. Sinna nõkku saadeti mind koos kahe kaaslasega, Gustavsoni ja Ütiga, valvama, et oleks teada, kui vaenlane asub kasutama seda nõgu. Meie ülesandeks oli patrulleerida Muzeneki talu ja mõisa vahemaal ja pidada seal silmas igasugust liikumist. Mind määrati sel-

juhtugu, mis tahes. Umbes paarsada meetrit minust poolpõiki tagapool asus meie aheliku vasak tiib. Ahelikus oli kõik rahulik, ei olnud märkigi sellest, et kusaqil peetakse sõda.

Pikutasin lõhnavas rohus, püss käes. Vist mõjus kaasa kuum päike ja tavaline sõduri-väsimus — mu silmad vajusid hetkeks kinni. Korraga äratati mind. See oli üks mu kaaslasti, ei mäleta, kas Ütt või Gustavson. „Tõuse,“ kuulsin hingelduvat sosinat, „võsas käib keegi!“

Sain peaaegu pahaseks. Kes võis käia seal võsas? Võib olla, kaaslased tahtsid

2. Suurtükiväepolgu 3. patarei positsioonil Henseli juures märtsis 1919. a.

le 3-mehelise patrulli vanemaks ja nii me siis liikusime oma ülesande täitmisele.

Nõkku jõudes saatsin oma kaaslased liikvele, ise jäin peagu kesk nõgu vaevalt märgatavale roopmelisele teele, mida nähtavasti oli kasutatud heinaveoks. Viskusin pikali rohuse ja jäin ootama sündmuste arengut. Ilm oli ilus. Pean tunnistama, mul ei tekkinud sel korral vähimatki oletust, et sakslased võiksid seda nõgu kasutada ootamatult. Meeleolu oli kuidagi rahulik ja mugav. Sagedad varasemad luurekäigud olid minus arendanud teatud hoolimatust olukordade suhtes. Peale selle olin juba tollal hea laskur, milline asjaolu suurendas enesekindlust. Mõitlesin, et kui ma vintpüssiga juba väikese linnu puu otsast toon alla, siis vaenlane on igatahes palju suurem märk,

mulle ainult veidi teha hirmu. Selliste asjadega saadi meil hakkama. Võis ka olla, et mõni 1. rühma mees oli teel Muzeneki talust mõisa või ümberpöördukt. Seda nõgu selleks otstarbeks igatahes kasutati. Ei tulnud mõttesegi, et võsas võisid olla sakslased.

„Mis sa loraä, kes võib seal ikka olla,“ vastasin.

Äga mu kaaslased ei jätnud järele.

„Jumala eest, ma ei valeta!“ kinnitas üks neist.

Minus tõusis juba kahtlus, laadisin püssi, tõusin püsti. Juba tõustes märkasin tihedas võsas ähmaselt inimkogusid mõnekümne meetri kaugusel. Asetasin käed toru kombel ümber suu ja hüüdsin liikuvate kogude suunas poole hädlega:

„Kas omad mehed?“

Järgnevad sündmused arenesid igatahes kiiremini kui jõuan neid kirjeldada.

Niipea kui olin hüüdnud, astus põõsa tagant välja sakslane täies elusuures. Samal hetkel tulistasin ja sakslane vajus istuli. Järgmisel hetkel ta kadus põõsa taha. Ja siis pistisid mu kaaslased jooksu.

Mul oli kaljukindel veendumus, et on tegemist mõnemeelise sakslaste luuresalgaga. Olin kindel, et selle nopin oma püsiga enne ära, kui ta midagi saab teha.

„Ärge jookske, anname neile alles!“ hüüdsin kaaslasile, kuid nad olid juba kadunud. Avasin tule läbi põõsaste ähmaselt paistvate kogude suunas. Nägin seal muuseas ka midagi valget — kas keegi oli seal oma särgi eest lahti kiskunud või seoti seal mõnda haavatut, seda ma muidugi ei näinud.

Korraga hakkas minu lähedal töötama kuulipilduja. Hädest kuulsin, et see oli sakslaste oma. Tardusin. Külmi higi tekkis ihule. Samal hetkel ilmus minust paremal põõsa tagant välja neli sakslast.

„Halt!“ rõõgatas keegi hirmsa häälega ja samal momendil raksatasid paugud. Kuulid mind ei tabanud, ainult väikseid puuoksi langes mu näo eest mööda.

Need paugud vabastasid mu hetkelisest tardumusest. Olin kogu aja seisnud püsti. Nüüd langesin nagu niidetult pikali, mu püss paukus ja nähtavasti ma mööda ei tulistanud. Sakslased kadusid. Nende kuulipilduja aga töötas edasi. Tulistamisest sain aru, et sakslased koondusid enam oma kuulipilduja ümber. Ühtlasi kuulsin, et ka meie ahelik mõisa juures hakkas sakslasi tulistama. Kuule lendas igas suunas. Mina omalt poolt tulistasin sakslasi, kus arvasin neid olevat ja kus aga märkasin veidi liikumist. Pideva tule all roomasin teelt pisut tagasi turbaaukude juure. Hääle järele hakkasin otsima sakslaste kuulipildujat. Mõne hetke pärast silmasingi läbi võsa mingisuguste kogude liikumist ja tõmbasin neile tule peale. Mõneäegse tulistamise järele sakslaste kuulipilduja vaikus.

Vähemalt kolm tundi kestis see põrgu mu ümber. Kuulsin sakslasi karjuvat, kui nad ergutasid üksteist. Mul oli kogu aeg käsigranaat valmis. See oli enda jaoks. Elusalt ma poleks end sakslaste kätte annud, oleksin enda käsigranaadiga puruks lasknud. Tean, et minust ükski sakslane polnud pääsenud mööda, peale nende, kes ilmusid kuulipildujaga mu küljele. Aga kuulipilduja ei tulistanud enam...

Aegamööda vähenes püsside ja kuulipildujate üldine ragin ja vaibus siis hoopis.

Olin surmani väsinud, aga olin ühtlasi ka kindel, et elusaid sakslasi igatahes enam ei ole. Liikusin ettevaatlikult oma aheliku suunas. See oli tõmbunud veidi tagasi.

Oli keskhommik, kui tulin koos kahe kaaslasega saatuslikku nõkku. Lõuna oli nüüd aga ammugi läbi, kui viimaks sammusin üksipäini oma aheliku juurde.

Nüüd veel asjaoludest, mis selgusid hiljem.

Roodu ahelik, oli märganud sakslasi nõos enne mind, kuid pidanud seda oma luureks. Alles siis, kui mina sakslastega sattusin kokku, saanud roodule selgeks, et tegemist on sakslastega. Viimased omakorda ei teadnud, et nõos oli nende vastas ainult üks koolipoiss.

Sakslased, kui nad taganesid nõost, jätsid maha kaks kuulipildujat. Suures rohus olid hiljem näha rajad, mis olid tekkinud langenute ja haavatute lohistamisest. Selle kuulipilduja juures, mida mina tulistasin ja mis oli jätetud sinnapaika, lebas üks langenud sakslane. Ta oli maailmasõjaaegne raudristi kavalier, nagu selgus dokumentidest. Kuul oli teda läbistanud kaenla alt. Kui arvestada, et mees lahingu ajal seisid või lamas näoga meie aheliku poole, siis on tõenäoline, et ta surmava kuuli sai küljelt. Minu mõlemad kaaslased, Ütt ja Gustavson, olid jooksnud, nagu selgus, sakslaste kuulipilduja eest läbi ja olid saanud haavata, üks puusast ja küünarnukist, teine jalakannast. Mõlemad olid jõudnud õnnelikult aheliku juurde ja toonud teate, et mina jäin sakslaste kätte. Vahepeal, kui mina nõos heitlesin sakslastega, olid roodust läinud langenute ja haavatute viijad sama teatega ja see teade oli jõudnud mu koju, Põltsamaale, enne kui ise kuulsin sellest ja jõudsin seda ümber lükata. Hiljem tuli roodu kantseleisse kiri, milles kodused palusid andmeid mu saatuse kohta. Muidugi said nad siis juba minult rõõmustava teate, et olen endiselt tervise juures.

Kui palju oli sakslasi, kes tahtsid meie rindest läbi tungida? Tolleaegse arvestuse järgi pidi neid olema vähemalt üks kompanii, sest nad poleks tulnud läbimurret teostama mõnemeelise salgaga. Ka sellest, et nad jätsid maha kaks kuulipildujat, võib järeldada, et neil oli kuulipildujaid rohkemgi ja seetõttu pidi ka meeste arv olema soliidne. Kui sakslaste ettevõtte oleks õnnestunud, siis rood poleks suutnud kaitsta oma kaitseõiku.

Kui hilja õhtul jõudsin Stolbeni mõisa, tuli mulle mõisa härrastemaja juures vastu roodu halastajaõde Kerevares. Esialgu ta

oli üllatusest keeleitu. „Välk, sa oled elus!“ hüüdis ta äärmise imestusega.

Viljandi Kooliõpilaste Rood kaitses Stolbeni mõisat kolm päeva. Siis sakslased taganesid ja nende järel liikus rood Roopa alevisse. Alevi juures kohalikud elanikud näitasid meile kohta, kuhu olid maetud sakslaste kätte vangilangenud kooliõpilased Aidas ja Aua. Sakslased olid nad surmanud. Kohalikud elanikud kõnelesid samuti, et sakslased Roopast läbi taganedes olid kõnelenud, nad polevat algul uskunud, et nende vastas on kooliõpilased, nii visa olnud vastupanu.

Tagasi Põltsamaal.

Võitlus sakslastega oli Viljandi Kooliõpilaste Roodul viimane võitlus Vabadussõjas. Hiljem viibis rood veel mitmes ko-

has Lätimaal, siis saadeti Viljandisse, kus hiljem roodust eraldati Põltsamaa kooliõpilaskond ja saadeti Põltsamaale. Põltsamaale jõudsin tagasi 1919. a. oktoobris.

Põltsamaal elasime rahulikku tagalaelu. Mäletan sellest ajast ühte läbiotsimist, mis korraldati kohaliku endise mõisniku Mühleni juures. Läbiotsimiseks andis põhjust asjaolu, et võimud olid saanud teateid, nagu peetaks Mühleni juures mingit sakslaste koosolekut. Põltsamaalt saadeti salkkond kooliõpilasi-sõdureid läbiotsimist toimetama ja mäletan, et see salkkond tõi vahialustena kaasa Mühleni kaks poega. Üksikasju sellest läbiotsimisest ei mäleta.

Tagalaelu Põltsamaal kestis kuni 1920. a. märtsini, mil Viljandi-Pärnu Kooliõpilaste Pataljon, kuhu kuulusid ka Põltsamaa õppursõdurid, likvideeriti ja õppursõdurid demobiliseeriti.

J. I.

L-r. Soomusrong nr. 3, nagu teda mäletan.

H. Hakk.

(Järg. Vt. „Vab. Tähistel“ nr. 1—3 — 1940. a.)

Ägedaim lahing Tartu vallutamise pärast löödi Tähtvere mõisa väljal. Seal oli meil vastas punane läti küttide polk. Kui meie dessandi abelik hakkas lähenema mõisale, võeti ta mõisa pargist vastu marutulega. Kuule sadas kui vihma iga puu ja põõsa tagant. Meie pealetungi arenedes muutus lahing järjest vihasemaks, kuid kumbki pool ei kaatsunud taganeda. Kui soomusrongid oma ettejäetud dessantosadele järele jõudsid, avasid nad kohe šrapnellitule mõisas asuvate lätlaste pihta. Seda tuld ei kannatanud viimased enam välja ja hakkasid pikkamööda tagasi tõmbuma. Umbes kell 12 jõudsid Soomusrong nr. 3 mehed vaenlase kannul Tartu eeslinna, kus vaenlane lõpetas vastupanu ja jooksis mööda linna laiali. Üksikuid vaenlase salku tagaajades jooksimine üle Toomemäe kesklinna, Raekoja platsile. Seal seadsime kohe raekoja trepile üles kaasaveetud Maksim-kuulipilduja. Vaevalt saime oma „maksimkale“ tõmmata värsket lindi peale, kui turuplatsilt püüdis salkkond vaenlasi põgeneda üle Kivisilla. See katse aeti meie kuulipilduja tulega nurja. Kohe heisati ka raekoja torni Eesti sini-müst-valge lipp. Osa meie dessandist läks vaenlast jälitades läbi linna ja peatus Ropka mõisa väljal kruusaakudes, sest vaenlane oli suutnud end juba uuesti korraldada ja avas meie pihta püssi- ja kuulipildujatule. Et mehi vaenlase väljalöömiseks oli liialt vähe, jäeti pimenemi-

sel kohale valvetõke ja tulli suurema osa meestega rongile tagasi. Linna läbistades paistis linnaelanike meeoleolu olevat õige rõõmus. Anti sõdureile lill ja kutsuti tuppa sooja, kus kostitati sellega, mis perenaisel oli käepärast. „Kuidas te ometi suutsite nii ruttu ja ootamatalt meid päästa. Eelmisel õhtul oli küll tumedat suurttükimürinat kuulda, kuid siis ei julgenud veel keegi meist loota, et päästjad on nii ligidal. Alles hommikul, kui mürin aina lähenes Tartule, lõi südame alt soojaks. Ja kui nähti punaseid linnas nõutult siia-tänna jooksmas, siis uskusime, et päästjad ei ole vist enam linnast kuigi kaugel.“ Nii jutustas mulle üks hallipeaga proua. Soomusrongid said Tartu jaama jõudes sõjasaagiks hulk vaguneid ja mitu vedurit. Osa vaguneist, mis olid täidetud laske- moona ja majakraamiga, olid Tartust väljasõidu valmis, isegi vedur tossas juba“ rongi ees. Kuid viimasel silmapilgul tabas üks „Onu Tomi“ granaat pöörangut ja rong ei pääsnud enam välja. Tartu linn ja jaam kannatasid vallutamisel õige vähe.

Esiolgne kodanike julgeolek kindlustatud, tossutasid rongid edasi Elva poole, vastu uutele võitlustele. Nõo lähedal tuli rongi juurde salkkond äraeksinud vaenlasi teed küsima oma väeosa juurde, pidades meid omadeks. Kui nad eksitusest said aru, oli juba hilja põgeneda, kuigi nad seda teha püüdsid — kõik nad hävinesid meie poolt

avatud tulistamises. Nõosse jõudis meile järele ka Soomusrong nr. 2. Nõost välja sõites kohtasime koos Soomusrong nr. 1-ga teekäänakul vaenlase ehtsa soomusrongiga. Pärast lühikest tulevahetust, kus vaenlase rong sai pihta, oli ta oma paremusele vaatamata sunnitud tagasitõmbuma, lastes oma kaitseks Elva eel õhku Voika silla. Selle silla parandamisega algas õieti meie sildade parandamise seeria, mis lõpuks muutus päris tüütavaks. Parajasti kui parandasime silda, tuli ootamatalt meie rongile täienduseks 20 meest. Mehed olid pärit Elva ümbrusest ja suuremalt osalt meie „rongivanale“ tuntud. Vanemad „rongisellid“ ristisid uustulnukeid kohe „pangodlasteks“, sest et nad enamasti kõik Pangodi vallast olid pärit. Vaevalt sai Voika sild parandatud, kui saabus teade, et on purustatud ka Elva sild. Algas kohe ka selle kordaseadmine liiklemiseks. Vaenlane oli alevist väljataganenud ilma pauguta. Vaatamata vaenlase soomusrongide takistavale tulele, sai ka Elva sild vastu ootust õige kiirelt korda ja rongid võisid Elva jaama sõita sisse.

Et meie valgustusmootoril kütteaine ja määrdeõli oli lõppemas ja Tallinnast seda meie nõudmise peale järgi ei saadetud, siis saatis rongi ülem mind Tartu, rekvireerima neid hädavajalikke aineid. Tartus käisin läbi kõik südalinna rohu- ja värvikauplused. Mõnes kohas anti kohe kõik tagavarad välja ja juhutati, kelle juurest veel võib saada, mõnes kohas punniti aga ka kõvasti vastu. Nii ühes rohu- ja värvikaupluses võttis peremees riuililt väikse pooltühja bensiinipudeli ja ütles: „Võtab see, rohkem jumala eest ei ole!“ Peremehe seljataga seisv müüja pilgutab mulle aga silma ja näitas näpuga põrandale. Ütlesin juudile, et selles pudelis tõesti küll rohkem ei ole, aga keldris on veel pudeleid ja neis leidub ju ka. Küll püüdis juut mind keldrist eemale meelitada, aga see kõik ei aidanud. Et mul aega oli vähe, nõudsin kategooriliselt laotettenäitamist. Leidsin sealt 35-liitrilise pudeli bensooli ja umbes 10 liitrit bensiini. Küll juut nüüd vabandas, et tema ei olevat teadnud, et see pudel veel täis oli. Käskisin pudelid tuua üles ja korralikult sissepakkida äraviimiseks. Niimoodi otsides sain õhtuks 3,5 suurt pudelitäit à 35 lt bensiini ja bensooli, ning 20 naela mootoriõlisisid. Järgmisel hommikul sõitsin oma saagiga rongile tagasi.

Elvast 22. jaanuaril edasitungides vallutas meie 40-meheline dessant võimsa löögiga Uderna mõisa. Võitlus Uderna all oli üks ägedamaid, kestes üle kahe tunni. Udernast tungisime vaenlase kannul kuni Hellenurme mõisani. Siin püüti meid kuulipildujatulega lüüa tagasi, kuid meie osava manöövri tagajärjel langes vaenlase kuulipilduja meie kätte. Uderna lahingus kaotas vaenlane hulk mehi langenutena ja haavatutena, 2 Maksimi, hulk hobuseid, väliköögi, ühe suurtüki ja hulk igasugust laskemoona. Meie kaotused olid: 1 langenu ja 3 haavatut. Rongile tagasi jõudes kuulsime, et Soo-

3. Liikuva Pargi meeskond laskemoona laohoone ees Valgas vagunite laadimisajal.

musrong nr. 2 oli saanud vaenlaselt kaks tabamust, millest ühe otse vedurisse, surmates veduri juhi ja haavates tema abi. Et vigastatud rongi vaenlase tule alt välja tuua, haakis meie rong ta enda külge, kuid rongi paigalt tõmbamise katsel rebenesid vagunitevahelised ühendushaagid. Selgus, et vedurile oli jäänud õhupidur peale. Järgmine katse õnnestus ja rong pääsis vaenlase tule alt.

23. jaanuari varahommikul saadi luurajate kaudu teada, et Kirepi kõrtsis, mis on raudteest umbes 3 km-i kaugusel, asub tugev vaenlase 200-meheline rood mitme kuulipildujaga. Asusime kohe seda „pesa“ koos Soomusrong nr. 1 dessandiga likvideerima. Et seesugusele tugevale jõule raske oli otse eest minna peale, siis otsustati anda ootamatu hoop neile seljatagant. Selleks tuli aga teha kaunis suur ring. Kui olime viimaks kõrtsile lähenedes paarisaja sammuni, jooksime hõredast võsastikust vägeva „hurraaga“ vaenlasele peale. Esimeses ehmatuses pani osa neist jooksma Rõuge poole. Teine osa püüdis end korraldada vastupanuks, kuid enne kui seda suudeti, olime meie juba kõrtsis sees. Tekkis siiski kibe lahing lühimaa pealt, kus mindi kokku isegi käsitsi. Kui aga ka kuulipildujad langesid meie kätte, põgenesid punased läti kütid. See lahing maksis aga ka meile õige palju. Kolmandalt rongilt said haavata 3 ohvitseri, kelledest hiljem surid haiglas 2 ohvitseri. Soomusrongilt nr. 1 langes al-kapt. J. Ratassepp; sõdureist said kergemaid ja raskemaid haavu 5 meest. Meeste meeleolu oli halb kaotatud juhtide pärast, sest kõik 4

ohvitseri kuulusid parimate, julgemate ja ettevõtlikumate ohvitseride hulka.

25. jaanuari hommikul liikusime edasi Pritsu jaama poole. Et jälle sild oli katki, jäi rong osa meestega silda parandama, kuna teine osa mehi läks edasi dessandina. Keskpäeval puhastasime vaenlasest Palupera mõisa. Mõisa härrastemajas oli suur tapetud ja õlgedega kõrvetatud siga saalis maas. Meie „sellid“, nähes head saaki, haarasid kohe noad ja lõikasid igaiks suure kamaka värsket sealiba, et hiljem seda rongil praadida. Parajasti, kui meie saalis siga „jagasime“, läks korraga õues kõva lahinguragin lahti. Selgus, et salk vaenlase ratsanikke oli äraeksinud ja sattus meile mõisas peale. Pea kõik nad langesid tulevahetusel. Rongile jõudes hakati kohe praadima, milleks kasutati panne ja koteljokke. Varsti aga hakkas vagunis levinema vänge lõhn. Hakati otsima selle põhjust. Peagi jõuti otsusele, et on tegemist kuldlihaga. Nüüd lendas pann panni järgi kogu lihaga vaguniaknast välja. Kiruti vaenlast, kes isegi sada-sorti liha ei põlga.

Pukale järgnes Keeni ja Sangaste vallutamine. Hiljemalt järgmise päeva õhtuks loodeti toime tulla ka Valgaga. Enne Valka jõudmist tuli aga siiski lüüa ja võita terve rida raskeid lahinguid.

27. jaanuari hommikul liikusid soomusrongid üksteise järel, nr. 2 kõige ees, Keeni poole. Sel päeval panid vaenlase soomusrongid meile eriti viisalt vastu. Nad tungisid meile korduvalt kallale, kuid löödi igakord tagasi. Ühe raudtee vahiputka juures oli vaenlane laadinud maha oma abiväge, terve Vjatka polgu. Omas askelduses ei märganudki vjatkalased kui meie kihutasime otse nende keskele. Ootamatu tulega löime polgu laiali. Hulk langenuid ja haavatuid jäi maha. Ellujäänud põgenesid kabuhirmus. Maha loobiti enda ümbert kõik, mis vähegi võimalik. Umbes kell 10 hommikul jõudsim Keeni jaama. Jaama vallutamisel pääsis hädavaevalt meie eest põgenema vaenlase soomusrong. Maha jäi aga üks varustusrong, mis ei jõudnud välja sõita. Kui meie mehed lähenesid sellele rongile, avati kahest kaubavagunist nende pihta tuli. Kuna tulistamine ei lakanud, siis roomasid 2—3 meest piki rongi, milledest tulistati, vagunite juurde, ja üksteise järel lennutasid vaguneisse lahtitõmmatud ustest mitu käsigranaati, mille järele ukсед lükati jälle kinni. Lõhkevad granaadid paiskasid küdevad raudahjud ümber ja süütasid põrandal olevad õled ja vaguni põlema. Ärapõlenud vaguni rusudes leiti hiljem 25—30 ärapõlenud hiinlase laipa, hulk kõrbenud kartuleid ja 3 ärapõlenud Maksim-kuulipildujat. Üldse oli Keeni ümbruses vaenlase poolel sõjategevusest osa võtnud hulk hiinlasi. Ühe hiinlase laiba juurest leidsin laia ja kõvera pussi, mis mul praegugi veel sõjamälestusena alles.

Keenist liikusime edasi Sangaste sihis rongide endises järjekorras. Mägiste pooljaamast läbi jõu-

des, märkas eessõitja Soomusrong nr. 2, et meile oli vaenlase poolt saadetud vastu üksik vedur täie auru all, tender ees. Soomusrong nr. 2 andis rongidele signaali tagasitõmbumiseks rünga kokkupõrke vältimiseks. Kuna aga meie rasked rongid nii ruttu seda ei suutnud, kuna vaenlase rong lähenes 60—70 km-lise kiirusega, siis avas Soomusrong nr. 2 patarei veduri pihta tule. Juba kolmanda mürsu järele murdus veduri tendri telg, mille tagajärjel tender ja vedur jooksid roobastest välja, purustades 200 sülla ulatuses raudteed, kuni viimaks jõu raugemisel vaenlase rong põrkas vastu Soomusrongi nr. 2. Raudtee oli põhjalikult purustatud: liiprid välja kistud ja roopad kui hiigel pajasangad kõverad. See, mida vaenlane meie edasitungi pidurdamiseks varem mitu korda oli ette võtnud ja mis alati oli ebaõnnestunud, oli tal nüüd seekord peaaegu 100-protsendiliselt õnnestunud. Meie hoogne edasimineku oli tükiks ajaks takistatud. Olukorraga tutvunetud, asuti kohe kiiresti tööle. Kõigepealt oli tarvis kõrvaldada tender teelt. Et seda veduri küljest eraldada, tulid sidehaagid purustada lõhkeainetega. Siis alles saadi tender lükata raudteekraavi. Selle järele tuli vedur tõsta teele ja lõhutada teesõda parandada. Töö kestis, pakasele vaatamata, kogu öö läbi, kuu valgusel. Kesköö lõppes meie rongil tendris vesi. Vett võtma sõita oli võimata. Õnneks oli raudteearne kraav veerikas. Kõik ämbrid koguti rongidelt kokku ja vabad mehed seati kahte ritta ja siis algas kraavist veevõtmine ämbritega. Ikka nii, et ühte rida pidi tulid täis ämbrid, teist pidi läksid tagasi tühjad. Algul jõudsid ikka täis ämbrid tendrini, aga pärastpoole, kui ämbrid pakase käes ärakülmusid, tulid vaid poolikud. Veevõtmine kestis vahetpidamata üle kahe tunni. Meestel külmetasid käed ja jalad, aga vahetust polnud, sest iga mees oli kibedasti ametis. Tee parandamine kestis järgmise päeva pärastlõunani.

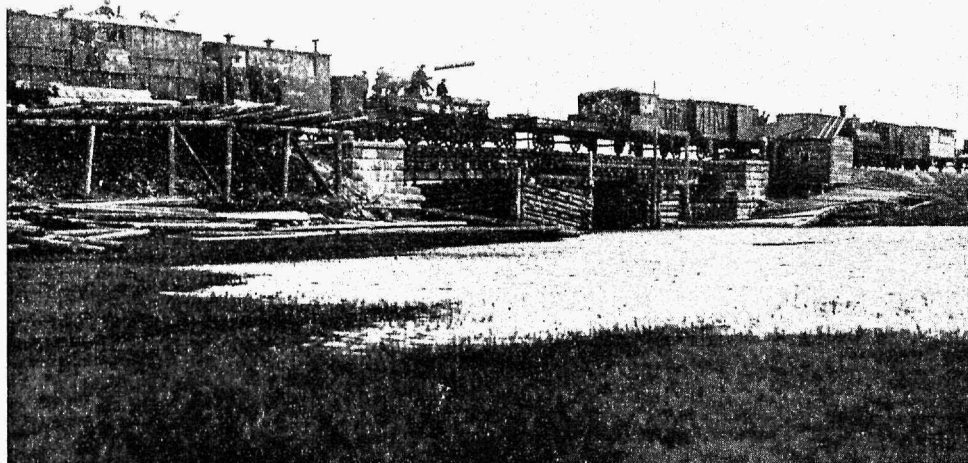
28. jaanuari hommikul saadeti kõigi kolme rongi dessandid välja Sangaste jaama vallutama. Natuke maad enne jaama sattusime kokku vaenlase ahelikuga, kes nähtavasti meid just ootaski. Algas äge lahing. Vaenlase kuulipildujatuli oli äärmiselt tihe ja meie dessandid ei pääsenud kuidagi edasi. Siis saime teate, et üks vaenlase osi on haaramas meie paremat tiiba ja tungimas meile seljataha. Jalamaid saadeti osa Soomusrong nr. 3 mehi seda likvideerima, mis ka hästi õnnestus. Vaenlase salk hävitati täiesti ja võeti nüüd omakorda vaenlase vasak tiib tule alla piki ahelikku. Nüüd lõi vaenlane viimaks kõikumata ja kui neile ka otse rindelt tugevasti peale suruti, oligi kuulsal Tukumi läti polgul kõva sõit sees. Maha jätsid nad 50—60 langenut ja mitu raskekuulipildujat. Soomusrongidel tuli nüüd järjekordselt peatuda Emajõe silla juures, sest ka see sild oli purustatud. Järgneval ööl pommitas vaenlane pea kogu aeg jaama. 30. jaanuari hommikul kukkus üks vaenlase 3rd gra-

naat Sangaste jaamas meie rongi spetsialistide-vaguni alla. Lõhkedes purustas ta ühe telje ja paiskas vaguni põranda üles. Üks mehi, kes parajasti viibis vagunis, visati lakke. Mees kurtis pool päeva tagantjärele, et jalatallad on justkui pindusid täis ja ei saa kuidagi kiiata. Muud ei olnud tal häda midagi. Vigastatud vaguni asemele saime samast jaamast uue vaguni.

Varsti algas ränk ja äge Paju lahing, millest soomusronglased osa ei võtnud. Paju lahingus otsustati lõplikult ka Valga saatuse. Rongid küll raudtee purustuste tõttu kohe Valka sisse ei pääsenud, küll aga rongide dessantosad.

Ei taha küll oma tööd kiita, aga tõde jääb tõeks,— meie töö oli palju puhtam vaenlase omast. Kui rinne Riia suunas oli jalaväeosade järelejäetudmisesega enam-vähem kindlaks kujunenud, algas meie rong edasitungi. Parandasime enda poolt purustatud silla ja ka järgmise silla, mille oli purustanud vaenlane. Purustatud sillalt olid nad veel ka veduri ajanud sisse, et raskendada silla parandustööd. Remontrongi „spetsid“ tõstsid aga veduri peagi üles, ehkki vaenlane neid selle töö juures korduvalt segas. Meie rong jäigi nüüd selle tee peale kursseerima.

Kuna meie valgustusemootori nõrk jõud oli tu-

Meie vägede poolt parandatud Piusa raudteesild kevadel 1919.
Sillal Soomusrong Nr. 2.

Valga oli vaenlasest täitsa tühi. Elanikud olid arad. Kuid pikkamööda hakkas elu rüüstatud linnas jälle normaalseks muutuma. Poed ja ärid avasid ukсед ja talumehi hakkas turule tulema. Valgast läks meie rong välja Riia suunas. Ka sel liinil olid sillad ja raudtee purustatud, eriti tugevasti oli saanud kannatada Sauleki jaam. Selleks ajaks organiseeritud remontrongide abil läks aga purustatud tee ja sildade parandamine nüüd juba palju jõudsamini kui varemalt. 4. veebruaril jõudsimme Sauleki. Et vaenlase moodsad soomusrongid meie liivakastidest koosnevale rongile liiga ei saaks teha, tegi rongi ülem mulle korralduse jaamast paar kilomeetrit Stakelni (Strenči) alevi (praegu linn) poole asuv raudteesild lasta õhku. Täitsin korralduse kohe „selli“ kaasabil: sild lendas õhku!

gevasti ülekoormatud ja see enam ei jõudnud korralikult täita oma ülesannet, siis tuli see paratamatult uuendada. Vahepeal saime teada, et Tartus on ühes kaubahoovi kaupluses müügil üks tuliuus mootor ühes dünamoga. Et meil sarnast just vaja oligi, sain rongi ülemalt korralduse see mootor Tartust ära tuua. Kui vastavad paberid rekvireerimiseks käes, sõitsin Tartu. Otsisin selle kaupluse kohe üles. Kui kaupmehelt küsisin, et kas mootor on müüa, vastas ta jaatavalt ja nimetas kohe ka hinna. Kui ma küsisin, et kas muidu ei saa, hakkas kaupmees naerma ja ütles, et nüüd ei saa isegi peksa ilma rahata. Lahkusin kauplusest sõna lausumata, sest nüüd oli mul mootori asukoht ja selle omaniku nimi teada. Läksin rekvireerimiskomisjoni raekotta ja andsin neile nõutavad and-

med. Silmapilk valmistati mulle vastavad dokumendid. Kui ma uuesti kauplusse läksin ja kaupmehele esitasin oma „kirjad“, siis oli kaupmehel ka kohe vale valmis. Ta seletas nüüd, et üks teine väcosa olevat selle juba varem puhta raha eest ära kaubelnud ja tema ei võivat mootorit enam ära anda. „See kõik on nüüd hilja,“ vastasin ma, „mootor kuulub nüüdsest peale 3-le soomusrongile ja ma viin selle kohe kaasa.“ Üks talumeestest, kes juba algusest kuulis minu juttu kaupmehega, ütles: „Näe nüüd, muidu tahtis ja muidu ka viib, sina aga võid omale raha eest kere peale lasta anda kui tabad.“ Kaupmees oli küll tujust ära, kuid mitte ebasõbralik ja aitas isegi rasket masinat reele toimetada. Nii sai rong juba järgmisel päeval korraliku valgustuse.

Kui ma rongile tagasi jõudsin, seisis meie rong juba vahiputka nr. 153 juures. Valvetõkked aga olid 3—4 km eespool vahiputka nr. 155 juures. Rääbal oli see olemine siin. Alalised vaenlase kalalitungid tüütasid. Puhastasime oma dessandiga terve rea ümbruskonna külasid vaenlasest, et oleks julgem olla metsaga palistatud raudteel. Ühel õhtul pimedas tegime nii öelda rongi tuleproovi, et veenduda selle mõjus. Selleks rakendasime tegevusse kõik kuulipildujad ja suurtükid, samuti ka dessandi püssidega. Märguande peale avasid kõik olemasolevad relvadeliigid ühekorruga tule kol-

meks minutiks. No oli see vast metsik ragin. Rongi otsast, piki rongi vaadates, avanes uhke ja võimas pilt. See demonstratsioon mõjus meeste peale imehästi, sest nüüd nähti oma silmaga oma rongi võimsust.

Nii möödusid päevad luurekäikude ja vähemate „madinate“ tähe all, ilma eriliste sündmusteta. Vabariigi aastapäevaks vahetas meid Soomusrong nr. 1 ja meie saime paariks päevaks puhkusele.

Soomusrongil nr. 1 oli Stakelni all 24. veebruaril tugev kokkupõrge vaenlasega. 25. veebruaril sõitsime meie jälle liinile tagasi. 5. märtsil tabas meie valvetõket vahiputka nr. 155 juures ränk õnnetus. Nimelt sattus üks vaenlase soomusrongi mürsk meie valvetõkkeesse. Mürsk purustas vahiputka ja surmas meie rongi meestest 7 ja 3-st jalaväepolgust meie juure sideks saadetud 2 meest. Meie rongilt langenud olid peaaegu kõik noored koolilõpilased. Kuid seda ei jätnud meie vaenlasele mitte võlgu, vaid tasusime selle juba 11. märtsil. Nimelt võtsime vaenlaselt sel päeval 40-mehelise dessantsalgaga järsu löögiga Stakelni alevi ära. Selles operatsioonis kaotas vaenlane vähemalt 45—50 meest langenutena ja umbes samapalju vange, 3 raskekuulipildujat ja hulk muud sõjamaterjali. Sellest ajast peale jäi vaenlane palju taltsamaks. 29. märtsil sõitsime Valka puhkusele, kuna meie asemele jäi Soomusrong nr. 4.

Vaenlase patareid lõksu meelitamine Kiltsis

LIPNIK J. KRIISA MÄLESTUSI

Palju aega on möödunud Vabadussõjast ja aeg kustutab mälu palju sündmusi, kuulutab sündmuste teravad piirjooned ähmaseiks kontuurideks või moonutab kuni tundmatuseni. On aga ka niisuguseid juhtusid mis oma erakordsuse tõttu püsivad kogu eluaja elavalt meeles, mis on nagu sööbinud mällu. Nii on lugu ka allpooltoodud episoodidega.

Üldse oli see aeg üks põnevamaid. Sõjaväe meeleolus oli sündinud murrang ja võit järgnes võidule. Tapa raudteesõlm langes soomusrongide kätte. Jalavägi rühkis Rakvere—Narva sihis edasi. Soomusrongid jäid neist purustatud raudtee ja raudteesildade tõttu maha. Tööta ei suudetud olla. Kuna aga raudtee Tartu suunas oli korras ja pealegi vaenlase valduses siis määras see asjaolu kohe uue teotsemassihi. Nii siis Soomus-

rongid Nr. 1. ja 2. siirdusid 10. jaanuaril Tapalt lõunasse. (Soomusrong Nr. 3 oli parajasti Tallinnas). Tamsallu jäeti väike valvesalk ja jätkati sõitu Kiltsi suunas. Põdrangu mõisa kohal satuti vaenlase ratsasalgale, kes pilluti laiali. Viimane oli taganemisel Kuu mõisast. Juba eelmisel päeval oli saadud andmeid, et Rakkes asub vaenlase diviisi staap, seda teadet kinnitasid veel ka mõned sõjavangid. Tekkis kavatsus kihutada ootamatult Rakke sisse ja vangistada staap. Staapi küll kätte ei saadud, selle eest aga saadi rohkesti sõjasaaki.

Oldi seega vaenlase tagalas, kellel palju jalaväge ja suurtükiväge oli läänepool raudteed. Et tagada oma julgeolekut ja hoida raudteed purustamisest ning et tabada vaenlase taganevaid voo-re, pidi Soomusrong Nr. 2. liikuma Tamsalu—

Rakke vahel. Kiltsi jaamast mitte kuigi kaugel, märgati ühte voori, mis oli jõudnud põgeneda üle raudtee. Rongi ülem kpt. J. Lepp saatis 15-mehelise salga tabama voori ja nähes selle salga vähest aktiivsust saatis ta kuulipildujatekomando ülema lipn. J. Krüsa ja leitn. Kronki mehi tagantõhutama. Soomusrongil ei olnud võimalik jääda ootama voori tabamist, vaid ta sõitis edasi. Tabatud voor ja vangid pidid viidama Kiltsi jaama. Kiltsis oli valvel al.-kpt. Grasmendorf väheste meestega. Kuna oli karta vaenlase suuremate jõudude lähenemist Kiltstile, siis pidi ka voori tabamiseks väljasaadetud salk esialgu jääma Kiltsi. Lipn. Krüsa ja leitn. Kronk tõttasid salgale järele; viimane oli juba voorile lähedale jõudnud ja ründas voori. Viimasel oli oma kaitsemeeskond. See seadis Maksimi üles ja avas ründavaile tule. Kuulipildujatuli lõpetas salga pealetungimise innu; oli karta selle laialivalgumist. Tol momendil jõudis ka abi pärrale ning otsustati voor siiski vallutada. Tee mida mööda voor liikus teeb suure kõveruse ja kui kiiresti minna läbi metsa, siis võib voori veel üllatada.

Salk jaotati kaheks. Üks osa lipn. J. Krüsa juhatusel haaras voori põhjast ja teine osa al.-lt. Kronki juhatusel lõunast.

Pea õigel ajal jõuti voorile vastu ning avati tuli. Vooris pidi olema midagi õige väärtuslikku, kuna selle kaitsjate tahe oli õige tugev. Silmapilkselt oli neil kuulipilduja seatud üles ja avati tuli. Samal momendil hakkas ka teine salk küljelt tulistama vaenlast. See oli aga neile juba liig, pidasid endid vist ümberpiiratuiks. Seljatagant rünnati, vaevalt pääseti, kui juba tehti seda külje pealt. Voorikaitse põgenes kuulipilduja jaoks määratud hobusel. Saadud kuulipilduja oli korras. Seni aga kui jõuti teda ümberasendada põgenejate tulistamiseks kadusid need teekäänaku ja puude varju. Oli küll kahju, aga parata polnud midagi — jala ikkagi hobusele järgi ei jõua! Tuli leppida vaid kuulipildujaga ja kuulikastidega. Ühe langenud komissari juures leiti tema märkmik, millesse olid kronoloogilises järjekorras kantud sisse kõik saadud ja tema poolt antud küsused, samuti ka kavatsused. Märkmiku järgi pidi Kiltsi jaamast olema telefoniühendus Raigu (?) mõisas asuva pataljoniga ja selle pataljoni ülemale tahtiski komissar anda uue korralduse. Pataljoni juht oli sellest teadlik ja ootas seda korraldust, nagu võis järeldada märkusest. Nüüil avanes võimalus mängida vaenlasele üllatust. Tuli leida see telefoniaparaat jaamas. Viimaks leidis ltn. Kronk üles metsa suunduvad telefonijuhed, mille järele leiti üles ka vahitelefoniaparaat, paigutatuna ühte vahiputkasse. Peeti nõu mille üle kõneleda pataljoni ülemaga. Viimaks otsustati ta koos oma pataljoniga kutsuda Kiltsi ja siis vangistada, kui see aga ei peaks õnnestuma, siis vähemalt pataljon ootamatu tulega puistada laiali.

Tekkis küll kahtlus, kas 20-meheline salk on suuteline täitma seda ülesannet, kuid saadud sõjasaak — Maksim ja paar Lewisi ning lootus, et ehk rongilt saab veel abiväge, hajutas viimased kahtlused ning otsustati püüda teostada seda kava. Ltn. Kronk kõneles hästi venekeelt ja siis tuli temal asendada langenud komissari Ivanovi. Kardeti, et vast hääli võiks saada reetjaks, kuid Kronk pidi mängima külmumut ja moonutama oma hääle kähisevaks, ainult ühte ei teatud, missugune oli pataljoni ülema ja komissar Ivanovi vahekorid. See pidi selguma pataljoni ülema vastusest.

Pataljoni ülem tuli väljakutsel peatselt telefonile ja ta küsimusele kes kõneleb vastas ltn. Kronk:

„Siin räägib komissar Ivanov? Kes on seal?“

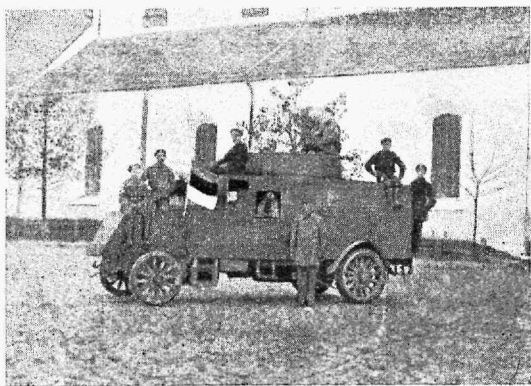
Pataljoni ülem kordas uuesti oma nime, kuid umbusklikku „komissari“ see veel ei rahuldanud — ta päris salasõna. Kõnelus arenes vägagi ametlikus toonis ja et pataljoni ülema jutust võis märgata, et seltsimees Ivanov oli olnud üks kange mees, siis ka ltn. Kronk päris hästi etendus seda osa. Käskis teha ettekande sõjalisest olukorrast ja päris üldiseid teateid. Selgus, et pataljonis oli kõik korras, „valgeid“ pole nähtud, ainult Koeru poolt olla kuulda laskmist, temal kahjuks puuduvat aga igasugune side naaberväeosadega ja tal pole aimugi, kus nad asuvad. Olla küll lähendanud luuresalku välja, kuid need pole veel tulnud tagasi. Palus lähemat informatsiooni, sest müüdu elu kui kotis ja võib saada ei tea missuguse üllatuse osaliseks.

Komissar Ivanov ei olnud just suure jutuga: ütles lühidalt, et olukord pole just hiilgav, kuid erilist halba ka ei ole. Tapa olevat küll langenud ajutiselt valgete kätte, kuid Tamsalus seisab punaste soomusrong, Väeosad tuleb ümberpaigutada ja selleks peab pataljoni ülem oma pataljoni kõige vooridega tooma Kiltsi jaama. Edaspidised korraldused annab komissar suuliselt, kuna pole otstarbekohane anda operatiivkäske telefoni teel. Pataljoni ülem oli väga distsiplineeritud, sest ta kvitteeris iga lauset vastusega: „Just nii, seltsimees komissar, kuulnen, seltsimees komissar!“

„Palju aega vajate Kiltsi jõudmiseks?“ küsis lõpuks Kronk, alias komissar Ivanov.

„Umbes kaks tundi,“ oli vastus.

„Tehke siis ruttu, paari-kolme tunni pärast on juba videvik käes ja ma pean veel sõitma edasi. Ootan teid täpselt kahe tunni pärast raudtee ülesõidukohal!“ lõpetas Kronk oma kõneluse. Vaevalt toru käest pannud, purskasime kõik laginal naerma, sest oli üpris koomiline kuulata seda kõnelust pealt. Ei saanud aga naerda kuigi kaua, sest telefon püksus uuesti. Kronk haaras toru. Selgus, et pataljoni ülem soovis tea-

Soomusauto „Pisuhänd“ Vabadussõja ajal Tallinnas Vabadusplatsil Jaani kiriku juures.

da, kas tal liikuda lahingkorras, või jagudekolonnis, piirurite väljasaatmisega.

Selline ettevaatusabinõu tarvitusele võtmine polnud meile sugugi meeltemööda. Ltn. Kronk mõtles veidi ja ütles siis käskivalt:

„Ütlesin juba, et siin pole midagi karta. Ahelikus liikumiseks pole mingisugust vajadust, sest see on asjatu inimeste väsitamine ja aja raiskamine. Liukuge kolonnis, mingit eelsalka ei tarvitse ka välja saata. Kui just tarviliseks peate, siis võite seljataguse ja külgede julgestamiseks mõned piilurid saata välja. Tehke vaid kiiresti. Nügemiseni!“ lõpetas Kronk oma kõneluse komisarina ja meie poole pöördudes ütles ta:

„Vot kust oleks võinud üks obadus tulla, aga korralik mees see pataljoni ülem, et ise taipas. Oleks peaaegu unustanud siin oma osa ja kaela külmetuse!“

Nii olime omale küll külalised kutsunud, kuid vastuvõtmist polnud veel põrmugi korraldanud. Soomusrongi tagasijõudmisega ei võinud arvestada. Ta pidi alles hiljem jõudma tagasi. Nii tuli siis kõik korraldada omal jõul. Kuna käepärast olevad mehed ei kuulunud aramate liiki, siis loodeti omal jõul toime tulla vaenlasega. Meeskonnale vaenlase arvu ei teatanud, ütlesime, et neid on ainult üks „käputüüs“. Vaatasime positsioonid valmis, seadsime kuulipildujad üles, ühe sõnaga tegime kõik mis võisime. Kesk neid askeldusi kuulsime rongi lähenemise mürinat Tamsalu poolt. See oli soomusrongide nn. „supirong“, sest kõigil rongidel oli siis veel ühine köök. Saime „supirongi“ peatada ja palusime rongi komandandilt lipn. Evertsonilt lisaks veel mõnda meest. Kuigi „supirongil“ oli peal õige väike meeskond, süiski lipn. Evertson lubas anda mõne mehe. Enne kui ta aga jõudis teha vastava korralduse pani vedurijuht auru peale ja sõitis Rakke poole. Vähemalt oli niigi palju head sellest, et nüüd sai rongiülem teada, mis meil teoksil.

Aeg venis pikkamööda. Kärsitus tõusis iga minutiga. Viimaks tulid väljasuadetud luurajad tagasi teatega, et vaenlane läheneb. Luure tõi ühtlasi ka andmeid vaenlase suuruse kohta. Oli täisarvuline pataljon, seega 1000 mehe ümber. Oli ikka liigagi suur rüisiko 20 mehega astuda võitlusse 1000 mehe vastu. Paljudele näis olukord lootusetuna, kuid nüüd polnud enam valikut, pidime nad laiali paiskama, vangistamisest ei saanud siin enam olla juttugi. Kõik olid pivevil. Oodati mil pataljon jõuab soovitasse kaugusse. Pataljon sammus rahulikult edasi. Siis järsku peatus ja jäi kõhkleva. Nähtavasti hüiris neid komissari ja ta staabi puudumine ülesõidu kohal.

Oli kuulda läheneva rongi mürinat. Keegi meestest ei talunud enam vaikust ja avas tule. Algas üldine tulistamine. Ka vaenlane vastas. Samal momendil sõitis „supirong“ suure mürinaga kahe võitleva poole vahele. Ka seal ei magatud. Kokad ja kogu „supirongi“ meeskond tulistas. Rong oli vaenlasele heaks märklauaks. Meie pidime, seniks kui „supirong“ oli meil ees, tulistamise lõpetama. Mehed rongil lamasid kõhuli vagunite põrandal. Vaenlase kuulid tabasid küll rongi, kuid ei puudutanud mehi. Kuulid puurisid läbi ka kohvikatla, kust kuum kohv voolas põrandal lamavaile meestele peale, mis oli küllaltki ebameeldiv.

See „supirongi“ seiklus rikkus kogu meie kava. Ootamatus efekt oli kadunud. Rongi läbisõit halvas meie tule mõju ja andis vaenlasele aega lahingkorra asetamiseks. Rongi läbisõit mõjus ka meie meeste peale halvavalt, mõnelgi ütlesid närvid üles, sest astuda nüüvõrd arvuka vaenlasega lahingusse, näis olevat meeletus. Nii tõmbus tiivalt tagasi salk mehi ühe Lewisiga. Jõudes metsa olid nad juba nii hirmunud, et pistsid jooksma, visates isegi Lewisi ära. Alles järgmisel päeval, pärast pikka otsimist leidsid nad Lewisi uuesti üles.

Ka vaenlase ridades oli liikumine ja kahtluse kasvamine teinud oma töö. Eriti kolonni saba oli laiali valgunud, kuid pea püsis visalt kohal. Ei oldud enam kolonnis, vaid ahelikus. Nähtavasti otsustati mürda jõuga läbi. Tulevahetus kestis loult edasi. Omasime raudtee veeres hea positsiooni. Vaenlane kasutas ka maastiku varja, vaid omadusi. Kui kaua peame siin vastastikkku plõksutama? Oli selge, et kui vaenlane asub otsesele rünnakule, siis oma arvulise ülekaaluga nad kahtlematult murravad omale tee läbi. Näis aga, et vaenlase leeris ei tahetud otse peale tormata, see oleks paljudele maksnud elu.

Ootasime igatsusega soomusrongi tagasijõudmist, ehkki teadsime, et see lootus on enneaegne. Igal juhul pidime võimalikult kaua vaenlast hoidma kinni ja temale tekitama võimalikult suuremaid kaotusi. Vahepeal oli ka vaenlane

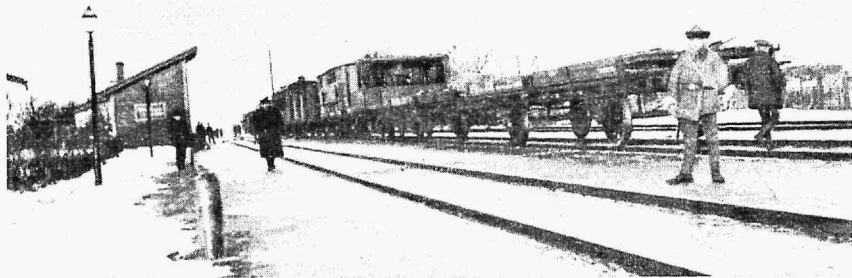
jõudnud selgusele meie asukohtade ja võibolla ka arvu kohta ja neil oli nähtavasti teoksil meie midagi õige ebameeldivat. Olime võrdlemisi hästi kaitstud vaenlase kuulide eest raudtee muldkehaga, seda taipasid ka nende juhid. Asusime kahes osas; teisest osast põgenes küll osa mehi ära, kuid osa jäi paigale ja see pisike salk kaitses

meid küljelt. Vaenlane oli nähtavasti otsustanud likvideerida seda salgakest. Nägime, kuid vaenlase ahelikust eraldus umbes 10-meheline salk, kes liikus vasemale, et minna meie väiksemale salgale külje- ja seljataha ning võtta teda sealt takistamatult tule alla. Kui nad oleksid jõudnud salgale külje- ja seljataha, olnuks meie seisukord enam kui räbal. See manööver tuli iga hinna eest ajada nurja. Keda saata enamlaste vastu? Mehi oli ju vähe. Tuli siis see ülesanne läbi viia ohvitseridel endil. Nii siirdusid ltn. Kronk, Peterson ja lipn. Krüsa vaenlase salgale põiki vastu. Mehed pidid kogu see aeg enamlaste aheliku hoidma tugeva tule all.

Kogu see manööver sündis raiesmikul, mis oli täis kände, lohke ja auke, mis soodustas mõlema poole liikumist. Nii hüüti üksteisele järjest lähemale, vahel kaotati üksteist silmist ja siis läheneti umbkaudu. Viimaks oldigi otse vastamisi. Vaenlasi oli kümme meest, kes jagunenud kahte salka. Vaenlane nähes, et nende vastas oli vaid 3 meest ja needki täagistamata püssidega, tormasid julgelt peale. Nad, nagu öeldud, tulid kahes osas: ees 4 — ja tagapool 6 meest. Neist esimesed 4 meest tormasid täägid ees kolmele mehele peale. Kuid hädaoht mitmekordistab jõudu ja lasketäpsust. Külma vere säilitamine on sellises olukorras tingimata vajalik. Raske on lihtsalt sõnadega edasi anda seda kokkupõrget. Siin pandi täägil vastu püssipära, kindlam esinemine ja suurem füüsiline jõud.

Varsti olid tehtud kahjutuks neli esimest vastast, sellega polnud aga hädaoht veel lõplikult likvideeritud, sest jooksusammul lähenes veel 6 vaenlast. Nende silmi all oli rullunud lähivõitlus. Kaks neist langes, mis kõik halvasti nende võitlustahet ja kui siis veel kõlas käsklus: „Käed üles!“ siis kerkisid nelja mehe käed ja nende püssid kukkusid lumme. Viimased kaks, kes olid veidi eemal, pöördusid ringi ja jooksid minema. Algul ei olnud võimalik neid tulistadaagi.

Vangi langenud olid punasoomlased. Selgus,

Soomusrong Nr. 1 (hiljem S-r. „Kapten Irv“) Pritsu (Paluper) jaama ees jaanuaris 1919. a.

et meie vastas oli 3. Soome kütipolgu pataljon või koguni terve polk, niivõrd kui see oli säilinud.

Seega oli vaenlase ümberhaarangu katse ebaõnnestunud, kuid meie olukord oli ikkagi endisest kriitiline. Pingutasime endid viimse võimaluseni ja hoidsime vastast kogu aeg tabava tule all.

Ta ei teinud enam katsetki meid uuesti haarata. Kindlasti septses ta aga mingit uut üllatust. Talvine lühike päev kaldus õhtule ja pimedus oli meile veelgi ebasobivam aeg. Kõikide kõrvad olid erksalt valvel, kas ehk juba kord ei lähene rong. Kuid viimane ei ilmunud ega ilmunud. Kui olime juba kaotanud lootuse rongi tulekusse ja mõlgutasime tagasitõmbumise mõtteid, jäi vaenlase tuli hõredamaks ja lõppes viimaks täiesti. Tehti kindlaks, et vastane oli tagasi tõmbunud. Samas alles märkasime, et lähenes ka meie rong. Kindlasti oli vaenlane esimesena märganud soomusrongi lähenemist ja õigeaegselt tõmbunud tagasi. Öö pimeduses ei tahtud minna vaenlast tihedasse metsa taga ajama ning jäeti see töö järgneva päevaks. Olime üpris rõõmsad, et vabanesime hädaohust ja samaaegselt ka vihased, et täiel määral meie suurejooneline kava ei õnnestunud.

Järgmisel hommikul alustasime vaenlase otsimist, kuid teda meie enam ei leidnud. Nähtavasti oli ta kõike varjava öö kaitset läinud üle raudtee ja taandus nüüd segamatult ida poole.

Sumades metsades, raudteest läänepoole, leidsime hulga igasugust mahavisatud varustust ja isegi kaks kolmetollist suurtükki. Meeskond oli suure hirmu ja ähmaga põgenenud ning selle jätunud maha. Ka teiselpool raudteed leiti kaks kolmetollist suurtükki. Soomusrongide retk vaenlase tagalasse sundis neid kiiresti taanduma üle raudtee itta. Ilma selle retketa oleks vist olnud 1. Ratsapolgul, Järvamaa Kaitsepataljonil ning Balti pataljonil raske oma ülesandega tulla toime.

I. TALLINNA KAITSEPATALJONI ÕPETAJATEROODU

sõjateekond Tartust Marienburki.

Kui Saksa okupatsiooniväed Eestist lahkusid ja Vene piiri lahti jätsid, tuli meil jälle mõelda oma kaitsejõududele. Muude väeosade hulgas asutati 1. Tallinna Kaitsepataljon, millesse käsutati mehed kuni 50-ne aasta vanaduseni. Et paljude Tallinna õpetajate eluaastad ulatusid ka selle arvu piiri, siis tuli neilgi astuda teenistusse. Õpetajail läks korda asutada oma rood. Õppisime ja arendasime endid ise. Leidus ju õpetajate seas ka ohvitseri. Algul käisime koos Tallinna Tütarlaste Kommertsgümnaasiumi ruumes, „teooria“ tundidel, hiljem Kadriorus laskeharjutustel. Ma polnud enne püssi lasknud, aga süiski sain ikka märki ka. Oma lastud pauk ei käinud kõrvade peale; aga kui naaber kõrvall kõmmatas, siis pani kuulamisorganid pilli lööma. Kadriorgu ja sealt tagasi sammusime mööda Narva maanteed, lauldes isamuulaule.

Esiolgu arvasime, et ega meid sõtta ei saadeta, et meist ei saa vaenlase kuulide ette minejaid, ehk läheb meid vaja mujale, siin-seal korda pidama jne. Aga pärast öeldi, et olukord kohustab. Õpetaja on olnud ikka eeskujuks — olgu ka nüüd! Ei seal tule olla kava, esiotsa vast paar nädalat. Mis siis muud kui tuleb minna. Oli nagu vähe erutust, aga uudishimu kihutas — kohusetunne muidugi ka, ja — häbi oli hakata „saba läbi vedama“. Siiski leidus meie hulgas ka neid, kes otsisid põhjuseid pääsemiseks, — ja leidsidki. Nad jäid maha. (Tubasele frondile — ja üri tegema, nii kuuldus pärastine kõnekäänd!) Et harjutada meid sõjalise korra ja eluga, käsutati mehed enne paariks ööks Kommertskooli põrandale põhkude peale magama. Seal oli ka meie relvade ja moona tagavara, mida pidime valvama. Meid oli kokku umbes 120 meest. Kõik jaotati rühmadesse, — üldse 5 rühma. Esimeses rühmas olid kõige pikemad mehed. Sattusin esimesse rühma. Esiootsa pandi mind roodu kirjutajaks, aga amet ei meeldinud. Pidin ikka ka harjutustel käima. Parem siis juba olla alati värske õhu sees. Mind vabastati varsti kirjutaja ametist, — ja nõnda jäingi reameheks. Meil ei olnud mingisuguseid seisuslisi vaheseinu. Igaüks täitis oma kohust ja oli seejuures ikka ametivend. Rooduülema ja reamees sõid ühest nõust ja magasid kõrvuti — samal põrandal.

Jõudis kätte viimaks tähtis sõjaväljale mine-

ku päev — 14. jaanuar. Kommertskooli ruumid ja õu kubisesid tegevusest. Seal auras supikatel, keegi kooris kartuleid, teine tõi ümbriga vett, kolmas pühkis põrandat. Maja teisel korral nõeluti ja õmmeldi nii et masinad ürgasid: naisõpetajad valmistasid meesõpetajaile pesu, seljakotte, kindaid, paelu, vöösid.

Kolmandal korral katsus keegi uut kasukat selga, ta abikaasa aitas seejuures pista õlalappe peale. Õlesasi ja prahti olid kõik kohad täis. Lõuna ajaks kogunesime kõik Vabaduseplatsile, kust „Porilaste marsi“ helidel sammuti vaksali poole. Kopli kaubajaamas ootas meid kaubavagunitest koosnev rong. Enne rongile asumist söödi naiste ja teiste saatjatega ühiselt — vahest isegi ühe lusikaga. See oli lahkumisesööök — mälestuseks neile, kes jäid maha. Ilm oli selge ja külm. Vagunis küdes raudahi. Istusime kartulikottide otsas ja käisime vahest ahju juures ennust soojendamast. Kõlas viimane vile — ja rong hakkas liikuma — maha jäid tõsised, pisarates näod. . . Vagunirataste põrin uinutas mõtteid. Lauldi ja aeti naljajuttu. Kuhu meid viiakse ja kui kaugel oli sõjaläin — ei teadnud meist keegi. Arvati, et Tapale. Aga kui ööpimeduses jõudsimme Jõgevale, siis teadis keegi rüükkida, et — Tartu. Aga kas sild on Emajõel terve? Oli umbes koidu aeg, kui jõudsimme sillale. Jutt ja laul vaikisid korruga. Saime Emajõest õnnelikult üle ja hingasime jälle kergemalt. Rong peatus Tartu jaama ees. Seal seisis veel vaenlase moonaladu, mida nad rutuga polnud jõudnud võtta kaasa. Lumi oli igal pool ära tallatud. Maas vedeles padrunkikeste, riideid ja palju rämpsus. Jälle kõneldi, et ega meid liinile ei saadeta, — jääme Tartu korda pidama. Aga kui olime söönud, kästi olla valmis — edasiminekiks jala. Tartus saime veel enne kokku ametivendadega, kes olid olnud juba kuulide all. Need julgustasid meid ja naersid, et asi polegi nii hull. Läksime Tartust välja — mööda Võru teed. Ilm oli pilves ja tuiskas pisut. Pahemal pool raudteel ajas vedur tühje platvormi tasakesi enese ees edasi: kardeti, et tee on mõnest kohast lõhutud, või on vaenlane kuhugile paigutanud lõhkeaineid. Meie aga sammusime jala — kõigil oma moonakott seljas ja püss õlal. Viidevikus jõudsimme Ülenurme mõisa juure. Paljuks seda talvist päeva ikka on. Seal toodi meile ra-

tas juustu. Igaüks sai sellest oma viiluka. Mina ei tikkunud ligi ja jäin ilma. Pea selgus, et sõjas aupakliku viisakusega ei saa kuigi kaugele. Siin pidi kahjuks iga mees oma ametivenna vastu kaitsma oma seisukohta, muidu võttis teine toidusüütäie eest ja parema aseme käest, lükkas sinu saapad ahju otsalt kuivamast maha ja pani omad asemele, sõi sinu osa ära, kui sa sel ajal valves või muidu ära olid. Sõda on just kui viim, mis paneb mehe purju ja toob ta varjuküljed esile.

Nõnda siis kõndisime kuuvalgel ööl pikas reas, neli meest kõrvuti, moonakoormad taga ja „piilurid“ kahel pool teed. Mina olin sagedasti piiluriks. See oli vastumeelne amet, umbes sada sammuga tee kõrval lume sees sumada, kui teised siledal teel kõik koos juttu vestes ja suitsu tehes edasi sammuvad. Tuletiku-tõmbused paistsid ööpimeduses kaugele ja võisid isegi meid vaenlasele ära anda. Teatasin sellest roodu ülemale. Soovitati siis olla tulega salalikum.

Edasi minnes jõudsimme kuhugile kõrtsi juure — ei mäleta, kuidas oli selle nimi (Reola Valgekõrts. Toim.). Õeldi, et seal on sidumispunkt. Kui keegi saab haavata, tulgu sinna. Lüksime kõrtsi lähedal olevasse tallu endid soojendamaks ja puhkama. Kõrtsi ette seati suurtükk üles ja lasti ka paar pauku vaenlase suunas tervituseks. Kuul vihises kaarena ja kadus kaugusesse. Kuhu ta kukkus ja mis sel olid tagajärjed, kes seda teadis. Vastust ei tulnud mingisugust. Vaikus valitses ümbruses. Kuid meie oma juures sünnitasid need paugud kabuhirmu. Keegi arvas eemal aia taga olevaid papupõõsaid vaenlase vägedeks. Üks ametivendadest palus ärdasti, et teda ei viidaks tappa. . . Ta jäigi haigeks ja lasti koju.

Lähemale vaenlasele. Esimesi kokkupõrkeid vaenlasega.

Käisime jälle mööda lumist teed — nüüd juba kuuvalgel ööl. Oli vist kaunis hilja, kuid jõudsimme mingisuguse oru juure, mille keskel voolas jõgi. (Reola jõgi. Toim.) Maantee viis mööda veskest. Meie ei hakanud minema üle silla, sest teisel pool orgu taludes arvati olevat vaenlane. Meie ülesandeks aga oligi asuda neisse taludesse.

Olime enamasti kõik harjumata sõjamehed. Kuidas kuul vaenlase poolt vastu vihiseb, seda olid kuulnud vist õige vähesed. Ka ei teadnud paljud, kui tähtis on positsioon ja varjumine. Nagu pärast selgus, olime kõige hullemas löksus. Oleks vaenlane olnud vähegi hoolsam, meie käsi oleks käinud ülihalvasti. Aga vastased olid vist niisama rumalad, — ja see oligi meie õnn. Põikasime teelt kõrvale ja jäime oru kaldale lagedal maal mätaste vahele seisatama. Luurajad saadeti üle oru taludesse vaatama, kas seal on „punaseid“ ja mis seal muud näha. Jäin taludest piisut eemale valvele, et keegi ootamata kallale ei

Soomusrongide ratsaluurajaid jaanuaris 1919. a.

tungiks. Kui midagi kardetavat polnud märgata, asus terve rood üle oru Ivani tallu öömajale. Roodu ülemal abi koostas valvekorra. Minu nimi oli viimases otsas; pidin alles järgmisel hommikul kella 6—7-ni seisma aia nurgal. Nõnda võisin heita rahuga tahakambri põrandale õlgede peale. See oli ka minu esimene sõjamehelik uni. Vagunis olin veel liiga hellitatud kõval asemel magamiseks. Magama pidime ikka täies mundris, püss kõrval. Ja kui inimene on väsimud ja unine, siis on niisugune magamine magus. Oleks ainult aega! Hommikul vara olime juba jalul. Sõime kaasa võetud toitu igaüks oma kotist. Supikatel oli jäänud maha; seda ei juletud tuua üle oru.

Küsitati, kes tahab tulla kaasa luurele Kambja sihis. Olin nõus. Meid läks meest kümme, kahe kaupa sinna-tänna laiali. Olin pealik Öunapiu juures. Tema kui ohvitser tundis seda luuramise asja paremini. Hüüdisime ettevaatlikult hommikuhämaruses umbes 3 km Ivani talust Kambja poole. Maa on seal mägine; kraavid ja põllupeenrad lund täis. Jõudsimme talu aia taha — kuulatasime. Mina jäin värvasse seisma, Öunapiu läks sisse. Pea tuli ta kärel sammul välja: naabertalus olevat vaenlasi. Sealt vilkus tuli. Rühkisime otse teed üle väljade tagasi Ivani talu poole. Vaja oli rutata, enne kui läheb valgeks.

Vaenlane jäi siiski ilmumata. Selle asemel hakkasid suurtükimüürid vihiseks Kambja poolt Reola mõisa pihta umbes iga viie minuti tagant. Mõisas olid teised meie pataljoni osad sees, ja

neile saadeti sarma ja hakatust. Olin Ivani talu ees mäekünka otsas valvel, liikusin püss seljas edasi-tagasi. Olin süiski üsna rahuline. Arvasin, et aga teistelgi pole viiga. Kuulid ei lõhkenud mõisa õues, vaid rohuaiä taga.

Nagu pärast kuulsin, olid meie osad sunnitud ometi selle mõisa maha jätma. Ja mis veel hullom: meie ainuke suurtükk, mis eile õhtul nii vägevalt märtsus, jäi ka sinna. Ju ikka sellest vist vastu lasti; paugud kostsid ka sealtpoolt. Õpetajate roodu seisukoht oli kõigiti halb, kuia vaenlane ei teadnud nähtavasti meie olemisest, või puudus tal julgus meid tülitada. Öhtupooie süiski selgus, et meie Ivani tallu kauaks ei või jääda. Kui pimedaks läks, tegime seadt „säädred“, tuldud teed tagasi. Tee ääres oli Aakaru talu. Sinna läksime sisse soojendamä. Seal peeti ka nõu. See nõupidamine polnud mitte nii nagu mujal, kinnine, kus reamees ei teadnud, mis teda ootas, vaid meie olime kõik ühevüüriised, võisime isegi kaasa rääkida — ja see võeti arvesse.

Umbe tunni aja pärast marssisime sealt jälle edasi — Unipea mõisa. Sinna oli enne meid jõudnud juba teisigi. Härrastemaja saalid olid nüüd tungil mehi täis. Vaevalt mahtusime külg külje kõrval põrandale pikali. Supikatel oli ju varem jõudnud kohale; saime jälle sooja suppi; tungud, kartulid ja lihätükid segamini maitesid ülihästi. Kiiidmeeste hobustel polnud süüa. Mõisavalitseja ei tahtnud oma tagavarast kaeru anda. Süis käratas üks meie meestest kõva õpetaja-häälega: „Kui teie silmapilk kaeru ei anna, süis mina lõõn ulse sisse!“ Nüisugune „kuraas“ meeldis teistelegi. Kiiideti tema julgust. Kas valitseja kaeru andis, ei mäleta.

Järgmisel hommikul pimedas lahkusime Unipea mõisast. Õpetajate rood sai käsu, minna Läti-küllä. Ei teatud aga öelda, kas seal vaenlane sees või mitte. Süisamaani olime kogu aeg kõmpinud jala. Nüüd hakkasime ümberkaudsetest taludest kiiidimehi nõutamä. Käisin ka paaris talus hobuseid otsimas. Igalpool oli tubu tühi meestest, ainuld eided tulid vastu. Põigeldes pandi viimaks süiski hobune ree ette, ja leidus isegi vahest vanem mees tema juhtijaks.

Ettevaatlikult ja tasa lähenesime Läti-külläle. Ei olnud ju teada, kes ja mis meid seal ootas. Istusime regede peal, 6 meest igas rees, püssiotsad taeva poole — kõik tulistamiseks valmis. Olime vagusad kui hiired, aga mine tea, kuidas see juhtus, et ühel läks püss kogemata lahti. See tegi meeled tusaseks. Vanad sõjamehed ehk oleks nüisugusest paugust enamgi ära kokkunud, aga meie olime veel sedavõrd noored, et ei osanud kartagi. Külla oli metsa sees, sellepärast oli ka lähenemine kergem. Piilurid töid teate, et esimese talu õues pole näha midagi kahtlast. Asusime kohe külla keskel suuremasse tallu (ei mäleta, kuidas oli selle nimetus). Selles talus oli-

me vist 3—4 päeva. Süin oli ruumi. Öled toodi tuppa. Magasime, söime ja puhastasime püsse. Aga valvel pidi olema kogu aeg, selleks kulus palju muret ja vaevu. Meile ei saanud keegi ligineda, ilma et meie ei oleks seda märganud. Sõjaliselt ei olnud see talu aga kuigi heal kohal: teda ümbritsesid lagedad väljad, mille taga oli mets. Olin kord jälle väljal kartulikuhja varjus valves, kui märkasim metsaserval sadulas hobust. Muidugi pidi süis olema ka mees juures. Arvasim, et saadan sinna õige ühe lasu, aga läksim süiski teistele üttemä. Hobune oli pöösaste vahele peidetud vist selleks, et temaga vaenlasele viia teateid meie liikumisest. Ootasime, et näeme ka meest, — aga hobune seisis ikka. Järgmiseks minu valvekorraks oli ta aga juba kadunud.

Järgmisel päeval lähenes meile ratsanik valges kasukas. Ligemale jõudes tundsim temas ära meie pataljoniülema ltn. O. Sternbecki. Ta ajas rooduülemaga juttu ja sõitis kohe jälle minema, ilma et oleks hobuse seljast tulnud maha. Sama päeva pärastlõunal sõitsime rooduga Läti-küllast umbes km Kambja poole, metsa. Eemalt kostis lahinguragin. Korraldasime endid lahingualmis. Vist arvati, et vaenlane tuleb meie silhis ja meie võtame teda vastu. Aga vaenlane ei tulnud. Seisim sidemehena kaugel metsas. Umbe paaritunnilise ootamise järele sõitsime jälle tagasi Läti-küllä. Öhtul pimedas liikusime Läti-küllast kogu rooduga Lapi tallu. Seal oli juba teisi meie mehi ees. Olin väljas valves kange külmaga. Sõitjaid ja jalakäijaid, kes tahtsid pääseda meist mööda, ei lasknud meie läbi.

Lapi talust liikusime metsa, teelt ristloodis kõrvale. Kuhu pidime minema, see mind ei huvitanudki; olin täiesti ükskõikne, aga ka nureta.

Sõjaraskused hakkasid järjest enam tunda andma. Kõik „mempopjad“ ja hellitatud mehed hakkasid otsima põhjust kojusaamiseks. Kuid sinna ei lubatud nii kergesti, ja kui lubatigi, süis vaid ajutiseks, 2—3 päeva peale — mõne hädalise toimingu pärast. Kuid kes kord Tallinna pääsis, see sinna ka jäi. Meie rood ilmutas kokkuivamise märke...

K a m b j a ü m b r u s e s .

Oli pakane kuivalge öö. Õpetajate rood venis mööda lagedat teed Kambja mõisa poole. Tee oli kohati paljas. Ronisime seepärast kiiidiregedelt maha ja tegime enestele jala käies sooja. Olime üsna rahulised, sest Kambjas ei asetse nud meie teada vaenlase osi. Mõisa jõudes tutvusime ümbrusega ja panime välja valvepostid. Olin hr. Kuusikuga mõisa lähedal mäeveerul, kus ta näitas mulle parajasti kohti, mida vaja pidada silmas. Tunni aja pärast pidi sinna tulema uus „karaul“, mille järele võisim ka tulla tuppa sooja.

Korraga kuuldus mõisast püssipauk, siis üldine kisa ja kuulide ragin. Hakkasime minema mõisa poole. Kuulid vihisesid meile otse vastu. Kasutasime varjumiseks teeäärseid kraave. Seigus, et oma mehed saatsid meile kuule. Aga kui ligemale saades häält tegime, said nad kohe aru oma eksitusest. Kuid mõisas kestis äge tulistamine edasi. Vanasõna lausub, et hirmul on suured silmad. Mehed nägid nüüd vaenlast igalpool, ja igalepoole saadeti ka kuule. Suure vaevaga saadi mehi rahustatu. Küüdimehed olid aga viimase ni kihutanud minema. Otsisime mõisa pealiskaudselt läbi, aga midagi kahtlast ei leidnud. Oli kindel, et vaenlane seekord Kambjas ei olnud, vaid süüdi olime nähtavasti ise. Vist mõnel läks püss kogemata lahti, või kuulis ja nägi ta tonte, nagu seda „kanged mehed“ varem ja hiljemgi tegid.

Mõisast kogunesime pisut eemal kiriku juures. Keegi arvas, et ehk on kuulipilduja kiriku tornis. Kuid kirikuksed olid lukus ja ka müüdu oli kõik rahulik. Mõisast vaadates siirdusime kalmistu poole. Kuid see oli vaid sõjakavalus, jalgede segamine. Roodu ülema abi juhtis meid poolpöiki üle väljade ühte suure talle. Hiljem kuulsin, et talu nimetus olla „Parve“. Tuba oli soe, ja meie kõik külmanud ja väsinud. Heitsime kõik paljale põrandale pikali. Oli kõigiti mõnus olemine. Valvekord oli sel ööl 1. rühma käes.

Hommikuhämaruses lahkusime Parvelt ja pürasime Kambja mõisa ahelikus ümber. Usutasime ja otsisime kõik läbi, aga tagajärjed olid samad, mis eelmisel öhtul.

Summusime päeval mööda teed, jalad väsinud ja külmast kanged. Vahel istusime teeveere puhkama. Inimesi oli igalpool liikumas vähe. Taludes uuriti meid umbusaldusega. Ei teatud ju, kes meie oleme. Kui meid nähti kaugelt lähenevat, siis aeti ruttu loomad, iseäranis sead, õult ära.

Olime öömajal kuskil külas. Teiste roodude jaoks oli suurem talu, meie rood asus viletsas töölismajas. Tuli magada paljal ja külmal teliskivipõrandal, rüüdest lahti võtmata, püss käekõrval. Üldse polnud meie veel rüüdeid seljast võtnud, need olid meil seljas, nagu Tallinnas riie-tusime. Süiski maitses puhkus neis rüüdeis väga magus, kuid vahikorrad ja muu tegevus ei annud selleks kuigi palju mahti. Hirm olemise eest hoidis kõikide närvid pingul: alatine külm tüütas. Vahepeal oli meil läinud korda hankida küüdimehi. Nendega läksime edasi Prangli mõisani, mis oli vaenlase poolt saanud kannatada. Panime mõisa saalis ahjud küdema ja tõime isegi õlgi põrandale. Vaevast söönud, tuli korraldus edasiminekukuks. Päike tõusis parajasti. Külma oli küre. Edasi liikudes olid kõikide meeled tussased. Küüdimehed ja moonavoovid jäid nüüd

maha. Võtsime toitu kaasa terveks päevaks; ka padrunipakid ja käsi-granaadid olid kaasas, samuti kanderaam... See raam oli minule alati vastumeelt.

Pugesime läbi pöösaste, mööda metsi ja padrikuid väga ettevaatlikult ja tasa, kuni mäenõlvakule, männitüvide vahele. Seal hargnesime ahelikku, püssiotsad ettepoole laskevalmis. Puude vahelt paistsid meie ees umbes veerand kilomeetri kauguselt Äksi karjamõisa hooned. Seal arvati vaenlane olevat sees; pidime ajama ta välja ja ise asuma asemele. Väljasaadetud luure tõi teate, et vaenlast ei ole; tema seisukoht olevat siit 2—3 km kaugusel taludes. Asusime mõisa. Esimene rühm ei mahtunud tervikuna peahoonesse; muist paigutati töölistemajja. Meid oli seal 14 meest. Kuid põrandale mahtus magama kõigest 13 meest. Magasin teiste jalgade peal ukse juures. Olin oma asemega rahul, sest tagapool läks õhk ruttu halvaks ja oli palav. Elasime mõisas umbes nädal aega. Seal käisid meid tuttavad Tallinnast vaatamas ning toodi „ühis-töö“ poolt iga sõdurile väike pakike maiustustega ja suitsudega. See liigutas, et kodulinn ei olnud meid unustanud. Sinna saadeti meile ka pesu ja soojemaid rüüdeid. Nägin, kuidas keegi „suure suu“ mees omale valged, pehmed kindad salaja tasku toppis ja ise sealjuures mõnusat pilkejuttu ajas nende kohta, kes ei tulnud kraami teiste eest ära kiskuma.

Paari päeva pärast läksime jälle vaenlast kimbutama. Saime teateid, et nad olid minemas mööda Võru maanteed. Esimese rühma juhiks oli rooduülema abi Puusepp. Tema juhatusel läksime juba hommikupimeduses kuhugi männitukasse. Olime kõhuli lumel ja ootasime, aga kedagi ei ilmunud. Juba hakkas külm. Kõhu all sulas lumi, läbi riiete tungis niiskus kehasse. Läksime siis ligidale talle soojendamaks. Seal võeti parajasti sooja leiba ahjust ja anti ka meile seda. Ei meie läinud enam vana kohta tagasi, vaid hilisime aiaääri mööda Kimmu talu õue. Maapind on seal kallakuline, nii et oleks võinud talu õuest toredasti tõukekelguga vaenlasele vastu sõita. Meie asusime kõrgemal ja vaenlane madalamal. Märkasime all metsaserval liikumist — ju nemadki pidasid meid teravalt silmas. Meie kuulipilduja asetati keldri katusele kasteheina sisse. Käisime veel toas soojendamaks. Seal häädis viimaks roodu ülem al.-lt. Veidermann meid välja. Pugesime toa otsa — rohuaia ja lumehange vahele, kus aia varju heitsime kõhuli, püssiotsad roigaste vahelt väljas. Nagu öeldud oli maa kallak. Nii jäi lamades pea pisut madalamale kui jalad. Varsti hakkasid vaenlase püssikuulid vihisema, umbes sarnaselt, kui tuul puhub kasteheina kõrsi inimese kõrva ääres. Paar kuuli läksid minu pea kohalt roigastest läbi. Sambla- ja putukillud kukkusid

mulle kuklasse. Kuid jäin siiski rahulikuks, kindlas usus, et olen kaitstud. Mäletan, umbes viis sammu minust pahemal pool lamas Peet, paremal — Augas. Neil olid vist samasugused tunded. Saime käsu avada tuli. Sihtisime siis nii hästi ja ruttu kui seda Tallinnas olime õppinud. Näha polnud küll kedagi, aga kõmmutasime eemale, lume ja mustendava metsa piirile. Kõhuli olles tuli pea tagasi rõhuda; müts nihkus mul vägisi silmi ette. Hakkas palav. Püssiraud oli tuline; selle alt sulas lumi. Mul oli üldse 120 padrunit vool, need tühjendasin kõik. Siis uinusin väsimusest minutiks viieks! Siis viskas Gutmann mulle uue padrunitaki. Kõmmutasin edasi päris värske tujuga. Vaenlase poolt kuuldus kuulipilduja ragin ja kuulide vihin muutus rütmiliseks. Ka saatsid nemad šrapnelle meie poole, mis lõhkesid üsna meie taga, nii et kuulid ja killud ragisesid vastu talu pilbaskatuseid. Meie kuulipilduja vaikis. Pärast kuulsin, et oodati kuni vaenlane metsast välja lagedale tuleb. Vist oligi nii õigem. Vastastikune tulevahetus vältas umbes pool tundi. Kuulide sadu jäi vähemaks ja meiegi jätsime laskmise. Laadimisega oli minu põial jäänud kuidagi püssiluku ja padrunitehoidja pleki vahele. Põial oli verine, küüs pealt kahekorra, mis tekitas valu. Aga meie ei tohtinud lumelt tõusta, lamasime kui surnud. Siis anti uus käsk, avada tuli enam paremale. Sealt poolt metsast hakkaski välja venima vaenlase ahelik. Nad tulid pikkamisi üksteise järele, umbes 10 sammu iga mehe vahet, just kui meie kiuste. Kauguse pärast ei seletanud nende nägusid. Tulistasin korduvalt ühte, kuid ta ei kukkunud. Kimmu talu kõrval oli Markuse talu, kus paiknes varemalt muist meie roodu. Selle talu peale vaenlane suunduski. Meie mehed olid juba sealt lahknud ja talu oli tühi. Meie tulistasime neid nüüd külje pealt. Pärast teadsid kohalikud elanikud rüüakida, et vaenlasel olevat olnud langemuid ja haavatuid.

Vaenlane võttis seekord Markuse talu oma alla, meie aga püsisime Kimmul. Markusest taganedes oli üks kaastlastest läinud lagedal teis-

test liialt kaugele. Vaenlase kuul tabas teda surmavalt. Ta toodi väljalt ära hobusega.

Õhtul pimedas tulime Kimmult jälle Äksi tagasi. Nüüd olime tulega ristitud — vanad sõjamehed, nagu pataljoni ülem Sternbeck, ütles.

Suurema hoolega pidime nüüd valvama Äksis oma seisukohti. Oli ju Markuse talu siit ainult umbes paari kilomeetri kaugusel. Käisime mitu korda üsna Markuse talu õue all luuramas, ilma et vaenlane oleks märganud. Ainult kord tekkis väike tulevahetus. Nõnda elasime Äksis umbes nädal aega. Juba muutus igavaks, puud ja põõsad said liiga tuttavaks. Metsad ja kraavikaldad olid täis meie piilurite ja valvemeeste jälgi. Jälle käisid meil külalised Tallinnast, tulid pakid, kirjad, tervitused. Pahemal pool üle oru, umbes 3 km kaugusel meist paiknes meie 5. rood. Selle roodu ja veel teistegi osade vahel oli meil oma side käskjalgedega. Aga häda sidemehele, kui tema oma rood oli läinud vahepeal majale. Nüüd algas otsimine, mis lahinguliinil vaevarikas ja kardetav. Veel hullem, kui ka võõras rood vahepeal muutis seisukohta. Sidemeheks olemine oli sellepärast põlatud amet. Olin kord sidemeheks 5. roodus. Seal oli elu palju „ametlikum“ kui meil. Vaenlasel oli kombeks enne taandumist ikka veel kord peale tungida. Seekord tuldi 5. roodu kallale. Mina ei tarvitsenud minna lahingusse. Vaatasin kiviaida müüri varjust, kui nemad kiviaia taga põlvili, püssid aia peal, tulistasid vaenlast metsas. Selles roodus olid vanemad mehed; nende liigutused ja tulistamine polnud nii elavad kui meil. Nad olid minu meelest liigagi pikaldased. Seal ütles mulle roodu ülem: „Minge ütelge kooliõpetajate roodule, et vaenlane tungib peale!“ Seadsin sammud oma roodu poole. Üle lageda karjamaa minnes hakkasid kuulid minu ümber vihisema. Vaenlane oli mind pannud tähele. Laskusin kõhuli ja roomasin metsa. Seda mööda pääsesin Äksi. Meie rood oli juba ärkvel. Aga vaenlane jäi tulemata. Pea vaikis ragin ka 5. roodu suunas. Teisel päeval saime teate, et vaenlane Markuse talust ja ümbrusest lahknud. (Jürgneb.)

ÕIENDUS.

„Vab. Tähistel“ nr. 3 — 1940. a. ilmunud artiklis „15-aastase õppursõdurina soomusrongil“, lhk. 114, alt 5 lõigu lõpulause ees on ärajäänud üks lause. Sisuliselt tuleb lugeda:

„Nagu hiljem kuulsin, oli ka Soomusrong Nr. 3 saanud Stakelni allkaotuse osaliseks. Vaenlase mürsk on langenud majakesse ja korruga surmanud 8 meest.“

Artiklis „Munadepühad soomusrongil“ lhk. 117, on 8 ja 9 reale ülevalt sattunud eksikombel üks ja sama tekst, 9 rida ülevalt peab olema:

„Heameele pärast lehvitasid mu kõrvad“

Nõudke ainult

MEIE KÕRGEVÄÄRTUSLIKKE SUKKE JA SOKKE

TALLINN
PÕHJA PST. 7

AINUESINDAJA

SUKATÖÖSTUS **C**OTTON A.S.

**WHITE HORSE
WHISKY**

KÜÜNLA TEHAS

„Steariin i”

Küünla sordid:

Priima **Ilu** (keeruline)

I sort **Kabinett** (sile)

II sort **Kabinett** (keeruline)

III sort **Antiik** (mitm. pikkuses)

IV sort **Obelisk** (neljakandiline)

Altari — Kalmu

Jõulu I, II, III (järe, seltskonna)

Säraküünlad

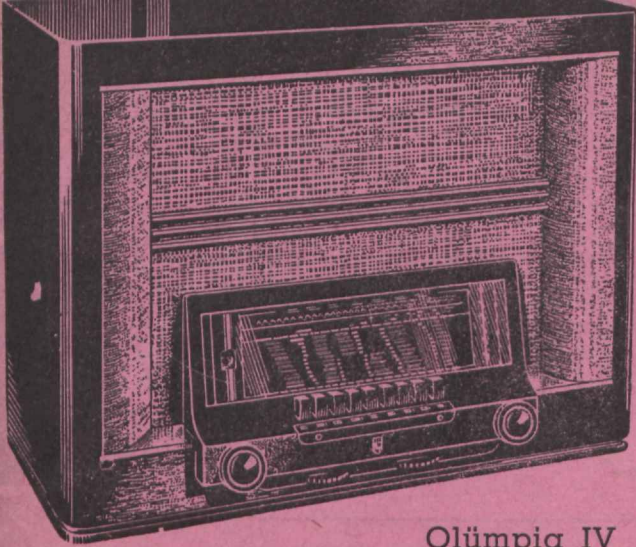
Tõrvikud

MÜÜK SUUREL ARVUL.

Telefon 440-95

EESTIMAA PÖLLUMAJANDUSE JA TÖÖSTUSE A/S.

« E S T A K L A N D »

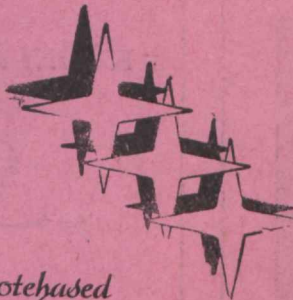
Olympia IV

Philips

Olümpia sarja võrdlematud pärlid

radioaparaadid Olümpia III ja Olümpia IV kehastavad tänapäeva moodsaimat raadiovastuvõtu tehnikat

- Helipuhtus ja -ilu kõrvale
- Moodne ja nägus välimus silmale
- Äärmine lihtsus ja otsustarbekus käsitsemises
- Praktiline ja mugav järeelmaksuvõimalus (kuni 9 kuud) omandamisel

Maailma suuremad raadiotehased

PHILIPS Olümpia III Hind Kr. 305.-

Alal.-ja vahelduvvool. " " 325.-

PHILIPS Olümpia IV " " 415.-

Alal.-ja vahelduvvool. " " 440.-

Asfaltbetoonteede ehitus

Insenerid

J. Clausen & O. Amberg

Tallinn, Toompuiestee 6, telefon 478-77

ja

„Estosamott“ Šamottkivid

Om. ins. J. Clausen

Tallinn, Toompuiestee 6, telefon 478-77

MAJAOMANIKE KREDIITPANK Ü/P.

TALLINN, PÄRNU MNT. 8.

Telefonid: juhatus 424-80, kodukeskjaam 426-69.

Toimetab kõiki lühiajakrediitpangale omaseid operatsioone.

Panga juures KINDL. A-S. EESTI LLOYD'i esindus.

